T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

MODERN KÜRT SİYASAL HAYATINDA BİRAKUJİ (KARDEŞ KATLİ) OLGUSU: ŞEMDİNLİ ÖRNEĞİ (1978 VE SONRASI)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

20213007 Özcan KIRBIYIK

Danışman:

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

İSTANBUL-2023

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

MODERN KÜRT SİYASAL HAYATINDA BİRAKUJİ (KARDEŞ KATLİ) OLGUSU: ŞEMDİNLİ ÖRNEĞİ (1978 VE SONRASI)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

20213007 Özcan KIRBIYIK

Danışman:

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

İSTANBUL-2023

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak bu tez çalışmasında;

- Tez içinde bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum bütün eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER I
ŞEKİLLER TABLOSU III
KISALTMALAR.....IV
ÖNSÖZ V
ÖZET VI
ABSTRACT.....VII
1. GİRİŞ.....1
2. KAVRAMSAL TARTIŞMA: TOPLUMSAL HAFIZA ve BİRAKUJİ……..14

2.1. Tarih Yazımına Tanığın Gözünden Bakma Fırsatı: *Annales* Ekolü…….....14

2.2. Hafızanın Mekânları ve Tarihin Sözlü Çalışmaları……15

2.3. Mekânların ve Tanıkların Hafızası: "Öteki" ve Sözlü Tarih……..18

2.4. Grup İçi Çatışmaları Hafıza, Mekân ve Sözlü Tarih Çalışmalarıyla Kolaylaştırmak…….....22

2.5. Birakuji Sosyolojisine Giriş…….....25

2.5.1. Birakuji Olgusunun Kavramsal Etimolojisi…….....36

2.5.2. Kürt Siyasallaşmasında Birakuji.....40

2.5.3. Birakujinin Aktörleri ve Faktörleri…….....46

2.5.4. Birakuji ve Kürt Siyasi Elitleri Arasındaki İdeolojik Fay Hatları….50

2.5.5. Birakuji ve Geleneksel Kürt Siyasi Elitleri……...53

2.5.6. Birakujide Dinsel Motif Yapısı…….55

2.5.7. Birakujinin Ekonomi Politiği…….....60

2.5.8. Birakujinin Türkiye'deki Aktörleri: Korucular ve Barzani'nin Türkiye'deki Gönüllü Peşmergeleri……68

3. BİRAKUJİNİN TÜRKİYE'DEKİ KÜRT COĞRAFYASINA YANSIMALARI.....71

3.1. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda Türkiye'deki Kürt Siyaseti Üzerinde KDP ve Molla Mustafa Barzani Etkisi…….71

3.2. Irak Kürt Siyasal Hayatında Çok Partili Dönemin Başlaması: KYB'nin Kuruluşu (1975)……...91

4. KÜRT SİYASAL YAŞAMINDA BİRAKUJİ İKLİMİ VE ŞEMDİNLİ ÖRNEĞİ.....96

4.1. Saha Çalışmaları Bağlamında 1978 Birakujisi…….103

4.2. Şemdînan (Şemdinli) ve Behdînan Birakujisi Örneği (1978)……...120

4.3. *Îzge Dengê Kûrdîstanê Li Şemdînan Xeber Di De: Kürdistan'ın Sesi İzge* [Radyo] Şemdinli'den Haber Bildiriyor!.....130

4.4. 1978 Birakujisi Hafızasının Toplumsal Çerçevesi İçinde Ali Askeri Cinayeti Örneği……..130

5. SONUÇ……...155

6. KAYNAKÇA……..161

7. TEZ ÇALIŞMASI İÇİN GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER……168

ÖZGEÇMİŞ

ŞEKİLLER TABLOSU

Resim.1.1. Kürt Nüfusunun Ülkelere göre Dağılımı Gösteren Tablo.....2

Resim 2.5.3.1 Milliyet Gazetesi, 9 Ekim, 1992.....38

Resim 2.5.6.1. Gazeteci Hulûsi Turgut arşivinden 46

Resim 2.5.6.2 1992 IKBY seçimlerinden, Celal Talabani ve Mesut Barzani.....47

Resim 3.1. Ahmet Yazan ikinci eşi Emine Yazan ile, 1960'lar, İran, Urmiye…….....64

Resim 3.1.1 Öncü Gazetesi'nin 4 Ocak 1961 Tarihli Nüshası.....76

Resim 3.1.2 KDP'nin ve KYB'nin etkili olduğu alanlar.....78

Resim 3.1.3. Yeni Gazete, 1967 80

Resim 3.1.4. Yeni Gazete, 1967 82

Resim 4.1. Sadıqe Emer…….....101

Resim 4.1.1 Baze Köyü'nde doğmuş ve büyümüş olan Hasan Varol ile Yüksekova'da gerçekleştirdiğimiz görüşmeden, 2022, Mart…….....108

Resim 4.1.2 Yeni Gazete, Mart, 1967…….112

Resim 4.1.3. Hulûsi Turgut Molla Mustafa ile Barzan'daki askeri karargahında, 1967…….....115

Resim 4.2.1 Hürriyet Gazetesi, Ekim, 1978……...123

Resim 4.2.2 1990'lı yıllarda HengawNews'in arşivinden bir fotoğraf……...124

Resim 4.3.1 Ali Askeri, Irak'ta çektirdiği bir fotoğraf, 1960'lı yıllar……133

Resim 4.3.2 Soldan sağa doğru, Dr. Halid Said ve Ali Askeri, 1978, Hakkâri……...141

Resim 4.3.3 KYB'nin 3 önemli kurucusu…….....146

Resim 4.3.4 Ali Askeri at sırtında, 1970'li yıllar, Behdinan Bölgesi…….149

Resim 4.3.5 Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1969…….....153

Resim 5.1 Modern Kürt Siyasal Tarihinde Kürt Hareketleri Arasındaki Çatışmaları Gösteren Tablo……...155

KISALTMALAR

A.g.k.	**Adı geçen kitap**
A.g.m.	**Adı geçen makale**
A.g.t.	**Adı geçen tez**
A.g.y.	**Adı geçen yayın**
Bkz.	**Bakınız**
Çev.	**Çeviren**
ABD	**Amerika Birleşik Devletleri**
CIA	**Central İntelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)**
FKF	**Fikir Kulüpleri Federasyonu**
DEV-GENÇ	**Devrimci Gençlik**
DDKD	**Devrimci Doğu Kültür Dernekleri**
DDKO	**Devrimci Doğu Kültür Ocakları**
KDP	**Kürdistan Demokrat Partisi**
KSH	**Kürdistan Sosyalist Hareketi**
KYB	**Kürdistan Yurtseverler Birliği**
PKK	**Partîya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)**
KNK	**Kürdistan Ulusal Kongresi**
İ-KDP	**İran Kürdistan Demokrat Partisi**
IKBY	**Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi**
TKDP	**Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi**
TİP	**Türkiye İşçi Partisi**
TUİK	**Türkiye İstatistik Kurumu**
OPEC	**Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü**
SSCB	**Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği**

ÖNSÖZ

Doğup büyüdüğüm ve halen geniş ailemin yaşadığı yer olan Şemdinli için son derece önemli ve bir o kadar da kırılgan bir mahiyete sahip *birakûjî* olgusunu, akademik bir merakla irdelemeyi mümkün kılan ve bu çalışma süresi boyunca benden desteğini hiç esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Şükrü Aslan'a, akademik çalışmalar yürütmem hususunda beni motive eden ve destekleyen kıymetli hocam Dr. Barış Ünlü'ye, eşsiz katkıları için Doç. Dr. Bülent Küçük'e ve Prof. Dr. Umut Tümay Arslan'a, her şartta bana yol gösteren Prof. Dr. Mesut Yeğen'e ve yaşadıkları bütün travmatik süreçlere rağmen bu çalışma için benimle görüşmeyi kabul eden tüm görüşmecilere, her daim yanımda olan anneme ve sevgili Elif'e yürekten teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu tez, Kürt siyaseti ve sosyolojisinin modern bir veçhesi olan "birakuji"yi ele alıyor. Türkçeye "kardeş katli" olarak çevrilebilecek birakuji, 1940'lı yıllardan itibaren Kürt siyasal hayatında parti geleneğinin oluşmasıyla birlikte inşa olan bir kavramdır ve Kürtlerin hafızasında derin travmalara da yol açmıştır. Tez sahası olarak daha çok Şemdinli olmak üzere, Hakkâri vilayeti seçilmiş ve bu sahada yaşayanların birakuji olgusuna ilişkin deneyimleri, algıları ve tanıklıkları ele alınmıştır. Bu bağlamda 1978'de, KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) arasında, Şemdinli'de cereyan eden ve 800'ye yakın peşmergenin hayatını kaybettiği veya ortadan kaybolduğu örnek başta olmak üzere bazı birakuji deneyimlerine odaklanılmıştır. Araştırmada bu deneyimlere ve sürece tanıklık edenlerle derinlemesine görüşmeler yapılmış, ilgili literatür ve dönemin basını taranmıştır. Bu deneyimlerin Kürt siyaseti ve sosyolojisi bakımından anlamı, etkisi ve neticeleri sosyolojik olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt Sosyolojisi, Toplumsal Hafıza, Birakuji, KDP, KYB, Şemdinli/Hakkâri

ABSTRACT

This thesis deals with “birakuji”, a modern aspect of Kurdish politics and sociology. Birakuji, which can be translated into Turkish as "brother slaughtered" is a concept that has been built with the formation of the party tradition in Kurdish political life since the 1940s, and it has also caused deep traumas in the memory of the Kurds. Hakkâri province, mostly Şemdinli, was chosen as the thesis field and the experiences, perceptions and testimonies of the people living in this field regarding the birakuji phenomenon were discussed. In this context, some birakuji experiences have been focused on, especially the example that took place in Şemdinli in 1978 between the KDP (Kurdistan Democratic Party) and the PUK (Patriotic Union of Kurdistan), where nearly 800 peshmerga lost their lives. In the research, in-depth interviews were conducted with those who witnessed these experiences and the process, and the relevant literature and the press of the period were scanned. The meaning, impact and consequences of these experiences in terms of Kurdish politics and sociology have been analyzed sociologically.

Keywords: Kurdish Sociology, Social Memory, Birakuji, KDP, PUK, Şemdinli/Hakkâri

1. GİRİŞ

Ulus devlet inşa ile beraber, kimi etnisiteler, devletleri kuran ana unsur olarak kabul görüp tarih sahnesine çıkarken, geriye kalan etnisitiler "öteki" olarak, ulusun çeperinde bırakılmaya başlandı. Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de uluslaşma süreçleri de bu şekilde bir patika izledi. Örneğin Türkiye, uluslaşma süreci çok-etnili bir İmparatorluk bakiyesinin üzerinde kurulduğu halde nüfusun Türklük içinde homojenleştirilmesi süreci cumhuriyetin kuruluşundan itibaren işletildi. Bilhassa, cumhuriyetin kurucu elitlerinin iktidarı olan tek parti döneminde, farklı etnik gruplar teker teker tasfiye edilip, birçoğu yerlerinden edilmiş ve muhtelif iskân politikaları ile çok-etnikli sosyolojik dokunun Türklük içinde eritilmesi amaçlandı. Buna karşı çıkan etnik gruplar da oldu. Bu nedenle, 19.yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılda Irak, İran ve Türkiye sahalarında, Kürtlerin; Arap, Fars ve Türk ulus devletleri içimde içinde eritilmesi gereken daimî bir tehdit olarak görüldü. Bu yüzden de 20.yüzyıl boyunca Kürtler, birçok katliama ve kıyıma uğradı.

[1]

N°	Pays	Minimum Estimate	Current Estimate	% minimum of total population	% current of total population
1	Turkey	15 million	20 million	19,00%	25,00%
2	Iran	10 million	12 million	13,00%	17,50%
3	Iraq	8 million	8,5 million	25,00%	27,00%
4	Syria	3 million	3,6 million	12,50%	15,00%
5	Kurdish diaspora in Europe	1,2 million	1,5 million		
6	Kurdish Diaspora of the former USSR	0,4 million	0,5 million		
X	**TOTAL**	**36,4 million**	**45,6 million**		

Resim.1.1. Kürt Nüfusunun Ülkelere göre Dağılımı Gösteren Tablo

Türkiye'nin yanı başındaki komşuları olan Irak, İran ve Suriye'de de çok-etnili yapının Arap ve Fars uluslaşması içinde homojenleştirme siyasetleri izlendi. *Arap Kemeri* olarak bilinen ve 1960'larda Suriyeli Kürtlerin, Arap nüfusu içinde eritilmesini amaçlayan, BAAS Partisi yönetimindeki Suriye devletinin iskân politikası, bunun bariz bir örneği oldu.[2] Bu hususta, *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*(1980) [Devletsiz Bir Halk: Kürtler ve Kürdistan] adlı kitaptaki "The Kurds in Syria" bölümünde Mustafa Nazdar, Arap Kemeri'ni şu şekilde değerlendirmektedir:

> "Kürtlerin, Irak sınırları içinde özerk statü sağlamayı amaçlayan Eylül 1961 ayaklanmasını henüz başlamış olan Irak Kürtleriyle "birlik içinde" olduğundan şüpheleniliyordu. 23 Ağustos 1961'de hükümet, Cizre Eyaletinde özel bir nüfus sayımı yapılmasına izin veren bir kararname yayınladı. [Bu rapor] Türkiye Kürdistanlı

[1] Detaylı bilgi için bkz, İran, Irak, Suriye, Türkiye ve diasporada yaşayan Kürt nüfusuna ilişkin Paris Kürt Enstitüsü'nün 2016 verileri https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004

[2] Detaylı bilgi için bkz, **A Modern History of the Kurds**, 469

> Kürtlerin "Arap karakterini yok etmek" için Cizre'ye "yasadışı bir şekilde sızdıklarını" iddia etti. Nüfus sayımı o yılın Kasım ayında gerçekleştirildi; sonuçları açıklandığında, yaklaşık 120.000 Cizre Kürdünün yabancı olduğu söylendi ve Suriye vatandaşı olma hakları haksız yere ellerinden alındı. 1962'de hükümet, bölgedeki "Kürt tehdidi" ile mücadele etmek ve "Arapçılığı kurtarmak" için, Türkiye sınırında yaşayan tüm Kürt nüfusunu öngören sözde "Arap Kordonu Planı[3]"nı (El Hizam el-Arabi) başlattı. [Cezire Bölgesi] Yavaş yavaş Araplar tarafından değiştirilecek ve [Arap nüfus] Güneyde yeniden yerleştirilecek ve tercihen dağıtılacaktı. Kürt bölgesi Cezire'nin tam ortasındaki Qaratchok'ta [Karaçok] petrol keşfinin hiç şüphesiz hükümetin [Arap Kemeri] politikasıyla bir ilgisi vardı."[4]

Arap Kemeri "projesi", 12 maddeden oluşan ve Cizre bölgesindeki Kürtleri Arap nüfusu içinde Suriye'nin güneyine doğru "serpiştirilerek" eritmeyi salık veren; Arapça bilmeyen Kürtlerin seçme ve seçilme hakkının elinden alınması, sosyal güvenceden ve güvenlikten yoksun bırakılmasını öngören bir anlayışa sahipti. Belli ki, bu bölgeye yerleştirilecek olan Arap nüfusun kalıcı olmasının askeri güvencesi kaygısı güdülmekteydi. Bu nedenle Cizre bölgesine yerleştirilecek olan Arap nüfusun silahlandırılması ve silah eğitiminden geçirilmesi planlandı.[5]

1960'larda, Suriye'de Kürt halkına uygulanan bu hafıza ve kültürel kırım, Kürtlerin yaşadığı yerlerin isimlerinin Araplaştırılması ile devam etti. Girê Sipî, "Tel Abyad", Kanîya

---

[3] Arap Kemeri kavramının yerine Arap Kordonu teriminin de kullanıldığını burada not etmek gerekir. Suriyeli, Iraklı, Türkiyeli ve İranlı aydınların daha ziyade "Arap Kemeri" tabirini tercih ettiklerini de görüyoruz. Bu farklılığın nedeninin kavramın İngilizce'ye çevrilmesinden ileri gelmektedir.

[4] Gérard Chaliand (ed.), **A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan**, "**The Kurds in Syria**", Fransızca'dan Çev. Michael Pallis,199

[5] a.g.e, s.199-200.

Dilan “Cerablus”, Serê Kaniyê “Resul Ayn”, Kobani ise “Eynl Arab” olarak Arapçalaştırılan yerlerden sadece birkaçıdır.

Türkiye’de, yerleşim yerlerinin isimlerinin ulusallaştırılması/Türkçeleştirilmesi girişimi Cumhuriyetin kuruluşuna denk gelse de 1952’de İç İşleri Bakanlığı bünyesinde kurulan ve 1978’e kadar faaliyet yürüten “*Ad Değiştirme İhtisas Kurulu”* ile sistematik bir hale getirildi.[6] 1960’larda Suriye’de Kürt yerleşim yerlerinin Araplaştırılması uygulamasının mimarının, görevi gereği bölge ve dünya politikasını yakından takip etmek olan bir diplomat olan Muhammed Talab Hilal tarafından inşa edilmiş olması, Türkiye’deki ulus inşası pratiklerinin komşu ülkelerdeki BAAS Rejimi yöneticilerince takip edildiği ve hatta taklit edilmeye çalışıldığına dair bir işarettir.

Uluslaşma süreci içine giren devletlerde nüfus algısı daha katı ve geçirimsiz bir hal almaya başladı. Bu durum, en çok da farklı etnik ve dini yapılardan müteşekkil olan ülkeler içinde “iç” sorunların yaşanmasına sebebiyet verdi. Çünkü, uluslaşma süreçleri içinde yeniden anlamlandırılan nüfus olgusu, aynı etnisiten veya benzer dini gruplardan gelen insanların yaşadıkları coğrafik ve sosyolojik mekânların yarılması ve hâkim olan etnisite içinde asimile edilmesi manasına gelmekteydi. Yaşadıkları coğrafya Irak, İran, Türkiye ve Suriye ülkelerin sınırları içinde kalan Kürt toplumunda bu durum, dramatik bir şekilde yaşandı. Bu vaziyet, aynı zamanda, 1940’larda İran’da İ-KDP (İran Kürdistan Demokrat Partisi) ile başlayıp, 1950’lilerin ortasında Irak’ta KDP-Irak (Irak Kürdistan Demokrat Partisi) ile devam eden parti kurma geleneği ile tanışan Kürt siyasi elitleri arasındaki bölünmeleri, iç çekişmeleri ve çatışmaları da tetikleyen önemli bir faktör oldu. Bu yüzden 20. yüzyılda, devletlerin savaşları kadar, bu devletlerin sınırları içinde bölünmüş bir halde yaşayan ve “öteki” olarak görülen etnik grupların kendi içindeki etkileşimleri ve ilişkinlenme biçimleri de yeni sosyolojinin oluşmasında etkili oldu.

[6] Detaylı bilgi için bkz, İbrahim, Kuran, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010.

23 Ağustos 1962'de Suriye Arap Cumhuriyeti, tamamına yakını Kürt olan Cezire Vilayeti'nde nüfus sayımı gerçekleştirdi. Buna göre, bu bölgede yaşayan kişiler, 1940'tan önce Suriye'de yaşadığını kanıtlayan bir belge sunamazsa, vatandaşlıktan çıkarılacaktı. 1940'ların baz alınmasının nedeni olarak, Türkiye'deki devlet şiddeti yüzünden Mardin, Batman ve Ağrı başta olmak üzere, birçok kentten çıkan Kürtlerin, Suriye'deki Kürt bölgelerine geçmesi gösterilmekteydi. Bu şekilde 120.000 Kürt, Suriye vatandaşlığından çıkarıldı.[7] Bu durum, Mardin'in ve Şanlıurfa'nın hemen karşısında bulunan Suriye'deki Kürt bölgelerinde gerçekleşmekteydi. *Arap Kemeri* olarak adlandırılan bu mecburi iskân politikası, sadece Türkiye'den göç etmiş olan Kürtlerin varlığına bağlanmamış, aynı zamanda da 1961'de Irak hükümetine karşı baş kaldırmış olan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP'nin politik etkisinin Suriye'deki Kürt nüfusunu hareketlendirebileceği endişesi de bu politikanın uygulanmasında etkili oldu. Irak'taki Kürt ayaklanması[8] nedeniyle Suriye'deki Kürtlerin de ayaklanabileceğini düşünen Suriyeli bürokrat Muhammed Talab Hilal, nüfusunun büyük çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu El-Cezire Vilayeti'nin kısa sürede Araplaştırılması ya da Kürtsüzleştirilmesi için Suriye devleti adına 12 aşamalı bir strateji üretti. Tarihte "Arap Kemeri" olarak bilinen bu nüfus mühendisliğinin de temeli 12 aşamalı stratejiye dayandırıldı.[9] Bu şekilde, 1960'lı yıllarla beraber devletlerin farklı ülkelerde kalan Kürtleri aynı bakışla bir tehdit unsuru olarak görmesi, Kürt siyasetinin sınırlarla olan imtihanını yeniden hatırlattı. 1957 yılında Suriye'de kurulan Kürt partisi KDP-S (Kürdistan Demokrat Partisi Suriye) üzerinde Irak KDP'si ve Molla Barzani'nin etkisi açıkça görülmekteydi. Türkiye KDP'sinin kurulması ise İran, Irak ve Suriye'deki KDP'lerden çok sonra, 11 Temmuz 1965 yılında

[7] Geniş bilgi için bkz, Jordi Tejel, **Syria's Kurds: History, Politics and Society,** S.53

[8] Burada "ayaklanma" kavramını tercihen kullanıyoruz, çünkü Irak'taki Kürtler ve siyasal elitleri, Irak rejimine karşı verdikleri mücadeleyi Türkçede "ayaklanma" manasına gelen "Raperîn" olarak adlandırmaktadır. Bu durum, 1990'lardan itibaren PKK'nin ortaya çıkması ile beraber, ilk kez 1992 Newroz kutlamalarında görülen, halkın doğrudan "direnişin" bir parçası olduğu için "Serhildan" yani "Başkaldırı" olarak tanımlaması sürecini çağrıştırmaktadır.

[9] Detaylı bilgi için bkz, Kerim Yildiz, **The Kurds in Syria: The Forgotten People**

gerçekleşti. Kurucu başkanı, sonradan Dr. Şivan ile gireceği parti içi çatışmada hayatını kaybedecek olan Sait Elçi oldu. KDP'nin Türkiye'de diğer parçalara göre daha geç kurulmasının iki önemli nedeni olduğu söylenebilir; Molla Barzani'nin her fırsatta Türkiye'ye, Türkiye'nin içindeki Kürt siyasal hareketine hiçbir şekilde müdahil olmayacağı yönündeki "güvence" vermiş olması, diğeri ise 1950'li ve 1960'lı yıllarda, Türkiye'deki Kürt siyasetçilerin daha çok TİP ve FKF gibi sol ve sosyalist oluşumlar içinde siyaset yürütmesidir.

Bununla beraber, 1960'larda Irak-Türkiye sınırında yaşayan Kürtler, Irak'taki Kürt hareketinin yarattığı heyecanı daha yakından takip etmekte ve hatta bu harekete bizzat dahil olmaktaydı. Fakat bu insanlar, "politik hasım" olarak Türkiye hükümeti ve devletinden ziyade, Talabani ve Irak hükümetini "asıl hasım" olarak kabul etmekteydi. Bu sınır bölgeler arasında merkez politik üs görülebilecek, Irak'la çok yakın olan; sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi akışın en fazla olduğu yer olan Behdinan bölgesi ve buranın tam kavşağında yer alan Hakkâri/Şemdinli oldu.[10] Şemdinli, Hakkâri yöresine oranla, görece daha muhafazakâr ve geleneksel bir sosyolojiye sahiptir. TUİK verilerine göre bu kentin 1978'deki nüfusu 15.518'dir.[11] Bu nüfusun 22.016'sı erkek olup, 20.455'i ise kadınlardan oluşmaktadır.

Şemdinli, güneyde Irak, doğuda ise İran Kürdistanı ile komşu olması nedeniyle çeşitli zamanlarda faaliyet yürüten hemen hemen bütün Kürt hareketlerinin ilgisine mazhar oldu. 1960'larda Şemdinli, Irak'taki Kürt hareketlerinin adeta ikmal yeri ve insan kaynağı merkeziydi. Yani bu tarihler arasında Şemdinli hem mal hem de beden akışının ana üslerinden biri olmuştur. Nitekim, 19. Yüzyılda gerçekleşen ve Kürt milliyetçi sembollere sahip olan Şeyh Ubeydullah Nehri hareketinin de merkez üssü yine Şemdinli idi. Benzer şekilde, 1984

[10] Hulûsi Turgut bu konuda, 1960'lı yıllarda devletin Molla Barzani ve KDP'nin Hakkâri'deki etkisini ciddi bir şekilde ele aldığını ve bunun önüne geçmek için de devletin zor aygıtlarının her an çalıştırıldığını ifade etmiştir. Hulûsi Turgut, 1960'lı yıllarda, Hakkâri'deki Barzani etkisinin "daha içeriye" sokulmaması için Hakkâri'ye gelen veya buradan yaşayan vatandaşlardan dahi, bir tür "iç pasaport" olarak görülebilecek bir izin belgesinin kaymakamlıktan alındıktan sonra kişilerin seyahat etme hakkına sahip olduğunu yazmıştır.

[11] Detaylı bilgi için bkz, https://www.nufusu.com/ilce/semdinli_hakkari-nufusu

yılında PKK'nin ilk silahlı eylemini, eş zamanlı olarak, Siirt'in Eruh ilçesi ile beraber Şemdinli'de gerçekleştirmiş olması da dikkate değer bir diğer husustur.

Tarihin farklı dönemlerinde Kürt hareketlerinin önemli bir kısmı İran, Irak ve Türkiye sınırlarında gerçekleşmiştir. Bu durum, bu sınırda yaşayan insanların siyasal tahayyüllerinin ve mekânsal hafızalarının çok katmanlı olmasına neden olmuştur. Bu tezin çalışma sahası olan Şemdinli, yukarıda da değinildiği gibi hem Irak hem İran hem Türkiye'nin sınırlarının kesiştiği bir kavşağı ifade etmektedir. Bütün bunlar, burada yaşayan insanların Irak, İran ve Türkiye'nin Kürt politikalarına yaşayarak şahit olma deneyimi kazandırmıştır.

Bu üç ulus devlet arasında kalan Şemdinli, tarihin farklı dönemlerinde kurulan Kürt partileri ve hareketleri için lojistik, teçhizat ve insan kaynağı gibi imkânlar anlamına gelmekteydi. Bu nedenle bölgesel siyasette söz sahibi olmak isteyen Kürt hareketleri, Hakkâri ve Şemdinli'de yaşayan aşiret, aile ve etkili bireylerle ilişkilendiler. Bazen de birden fazla Kürt hareketi aynı anda bu mekân üzerinde tasarruf sağlamaya ve iktidar alanı kurmaya çalışmış ve bu nedenle de Kürt hareketleri arasında çatışmalar yaşanmış ve sayıları yüzleri bulan kişi de bu "kardeş savaşında" hayatını kaybetti. Bu nedenle bu çalışma, 1978 yılında Şemdinli'de cereyan eden birakuji örneği üzerinden yola çıkıp, Kürtler arası iç çatışmaların birçok nedeni olduğuna işaret etmektedir.

1980'li yıllardan itibaren İran İslam Devrimi, Türkiye'deki 12 Eylül askeri darbesi ve Irak'ta da Saddam Hüseyin'in başa geçmesi gibi faktörler, bu devletlerin sınırları daha sert ve geçirimsiz politikalarla donatmasına yol açtı. Bu nedenle 1980'lerden sonra Şemdinli'de bavul, altın, koyun ve tütün ticareti azalmış ve devlet, bütün şiddet aygıtlarıyla bu sınırda görünür olmaya başladı. Bu nedenle 1980'den sonra Şemdinli'de insanlar korucu olmaya ve böylece sınır ticaretinden uzaklaşmaya başladı. Bu deneyimle beraber, bölgede, devletle halk arasında bir tür "arabulucu" olan "kanaat önderleri" ortaya çıkmaya başladı. Şemdinli'de

yapılan saha çalışmaları esnasında, kanaat önderi olarak tanıtılan kişilerin devlet tarafından toplum üzerinde bir tür denetim ve kontrol aracı olarak kullanıldığı görüldü. Ama özellikle de AKP döneminde, bölgede "aşiret derneklerinin" kurulmasıyla beraber, bu kişilerin dernek kimliği üzerinden "akçeli" işlere giriştiği ve kanaat önderlerinin bölgede bir "piyasaya" dönüştüğü görüldü.

Buradan itibaren, bu tezin Kürt siyasal hayatında modern bir kavram olan "birakuji" olgusunu akademik bir merakla konu alınmak istenmesinin hikâyesinden, yapılan saha çalışmaları sürecinden, bu çalışmaların nasıl ilerletildiğinden ve daha önemlisi Hakkâri'nin ama özel olarak da Şemdinli'nin çalışma sahası olarak neden seçildiğinden bahsedilecektir. Bununla beraber, bu araştırmanın yönteminden, nedenlerinden, bağlamından, çalışmanın zorluklarından ve avantajlarından bahsedilecektir.

Öncelikle bu araştırma, araştırmacı açısından dikkate değer birtakım sosyolojik deneyimleri ifade etmektedir. Tez çalışması, Irak merkezli oldukları halde, 1960'lar ve 1970'lerde çatışma alanları Şemdinli olan iki Kürt partisi KYB ve KDP'nin merkezinde olduğu birakuji olgusunun Şemdinli'de yaşayan insanların bakış açısından ele almayı hedefleyen bir hafıza çalışması olarak tarif edilebilir. Bu yöntemin belirlenmesinde, çalışma sahası olan Şemdinli'de birakuji deneyimi üzerine yazılı belgelerin çok az olması, bununla beraber bu olgu hakkında bölgede sözlü tarih açısından değerlendirilebilecek zengin kaynakların olmasından ileri gelmektedir. Bir hafıza çalışması olarak kabul edilebilecek olan bu çalışmada, araştırmacının ve ailesinin de sesleri duyulacaktır. Bu yüzden birakuji olgusu hususundaki bu çalışma, araştırmacının geniş ailesinin hafıza ve deneyim sahibi olmasını da içermektedir. Çalışmanın Şemdinli merkez alınıp yapılması, tezi hafıza çalışmasına evirmektedir. Bu nedenle, geleneksel öğretinin dışında bir tarih okuması gerçekleştirilmesi hedeflenmiş, çalışmanın sonunda "derdi olan" araştırmacının geniş ailesi ve doğup büyüdüğü

yer olan Şemdinli mekânı hakkında yüzleşilmesi gerektiğini düşündüğü bir anlatı ortaya çıkmıştır. Fakat araştırmacı bunu yaparken birakuji olgusunun sadece Şemdinli mekânı ile sınırlı olmadığını da görmektedir. Zira, KYB kurucu liderleri arasında yer olan Ali Askeri'nin 1978'de, Hakkâri merkeze bağlı Zap Vadisi'nin güneyinde bulunan Baze köyünden KDP Geçici Komitesi üyeleri olan peşmergelerce alınıp, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne götürüldükten sonra orada öldürmeleri ve bu ölümün etkisinin İran, Irak ve Türkiye'deki birçok Kürt partisi ve hareketi tarafından tartışma konusu yapılması, birakujinin Kürt sosyolojisi içinde ne denli geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Saha çalışmasının zorluklarından da bahsetmek gerekirse, öncelikle, kendileriyle görüşmek istenilen kişiler, KDP ve KYB arasında Şemdinli'de meydana gelen birakujiyi konuşmak istemediler. Bu nedenle, pek konuşulması istenmediği için, araştırmacının birakuji meselesine ilişkin soru sorduğu veya konuşmaya başladığı ilk zamanlarda görüşmeciler, ciddi bir tedirginlik yaşadı. Bu nedenle kayıt tutmak, görüntü almak ve tanıklarla iletişime geçmek gibi teknik konularda zorluklar yaşandı. Sonrasında anlaşıldı ki, Şemdinli'de, Irak Kürdistanına geliş gidişlerin hâlâ sürüyor olması, araştırmacıyla konuşan kişilerin bilgilerinin Barzani ailesine veya KDP'ye iletileceği kaygısı yaygındı. Bunun da kötü deneyimlerle oluşan bir hafızayı temsil ettiğini tahmin etmek zor değildi. Belli ki, Barzani ve KDP adına halen Şemdinli'de faaliyet yürüten kişilerin olduğu düşünülüyordu. Nitekim, Şemdinli'de bunun gerçekliğinin olduğunu görmek mümkündü. Çünkü, Şemdinli'de Nakşibendilik tarikatı halen güçlü bir yapıya sahip. Nakşibendiliğin bölgedeki sözcülüğünün Barzani ailesinde olduğu düşünüldüğünde, görüşmecilerin tedirginliği daha anlaşılır hale gelmekteydi. Bununla beraber, KYB'li Ali Askeri'nin köylülerin gözü önünde alınıp sonra da infaz edilmesi meselesinin Barzani ailesinden geldiği söylenen bir mektuptan sonra gerçekleşmiş olması,

yöre halkı içinde sıkça konuşulan bir olaydı. Bunun da "Barzani'nin her yerde adamları var" halet-i ruhiyesinde etkili olduğu görülüyordu.

Bu nedenle saha çalışmasının en büyük zorluğu görüşmecilerin birakujiye dair konuştuklarında şahsi bilgilerinin yayılması durumunda kendilerine zarar gelecek endişesi olmuştur. Bununla beraber, araştırmacının hem Şemdinlili olması hem de Kürtçeye, ama özellikle de Behdinan lehçesine hâkim olması, görüşmecileri konuşmaya motive eden önemli bir etken olmuştur.

Birakuji olgusu, araştırmacının ailevi geçmişinde yer alan toplumsal deneyimlerinde önemli etkilere sahiptir. Zira araştırmacı, bu olguya dahil olan olayların sürekli olarak dar gruplar ve yakından tanınan kişiler arasında konuşulduğu halde, geniş cemiyetlerde ve cemaatlerde konuşulmadığına şahit olmaktaydı. Bununla beraber, birakuji olgusunun araştırmacının şahsi hikâyesi açısından önem arz eden bir diğer yanı da İran'ın Urmiye kentinden çıkıp, Türkiye sınırları içinde kalan Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine, 1940'larda göç eden ailesinin, Kürtler arası iç çatışmalara bizzat şahit olması ve Barzani'nin partisi olarak bilinen Kürdistan Demokrat Partisi'nin deneyimine olması da etkili oldu. Bu durum, araştırmacı açısından, bu akademik çalışmayı yaparken ciddi bir avantaj sağladığı kadar, diğer yandan da Kürt sosyolojisi ve Kürt çalışmaları açısından akademik *nomosun* sınırlarının içinde kalma hususunda temkinli ve soğukkanlı olması gerektiğini de bir an olsun unutmamayı salık verdi.

Bu çalışmanın öncesinde araştırmacı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde lisans öğrencisi olduğu sırada, yaptığı muhtelif literatür çalışmalarının ardından Türkiye akademik çalışmalarında "Kürtler arası iç savaş" anlamına gelen birakuji olgusunun, bugüne kadar başlı başına akademik bir çalışma konusu yapılmadığını gördü. Bu nedenle, birakuji

gibi, modern Kürt sosyolojisi açısından son derece kritik, belki de kaotik bir yerde duran, geniş siyasal ve toplumsal etkiler ortaya çıkarmış olan bir olgunun neden bugüne kadar Türkiye akademisinde bir çalışma alanı olarak seçilmediği de dikkate değer bir diğer hususdur.

Bu çalışma ile beraber, bilhassa alan çalışmalarında çok sayıda örneklemin ele alınmasına gayret edildi. Elbette ki, örneklem sayısındaki çokluk halinin, bu çalışmayı güçlendirmesi amacı güdüldü. Fakat tüm görüşmeciler ve örneklemlerin de dahil edilmesi çalışmanın sınırlılıkları gereği mümkün olamadı. Bu yüzden, birakuji çatışmalarına tanıklık etmiş bu olgu hakkında deneyimi, gözlemi ve hafızası olan ve halen Irak, İran veya Türkiye sınırlarında yaşamaya devam eden kişilerle görüşmeler gerçekleştirildi. Bütün bunlara ek olarak, birakuji olgusunun hatırlanması hususunda yaşı itibariyle deneyim sahibi olmayan, ama konu hakkında çeşitli vesilelerle haberdar olmuş gençlerle görüşmeler yapıldı. Bu gençlerin de ilk önce birakujiyi nereden, kimden duydukları, birakujinin sosyal ve siyasal algılarında neyi ifade ettiği hususları soruldu.

Bu tezde özellikle 1978 birakujisi üzerinde durulmaktadır. Bunun nedeni de bu birakujinin aktörlerinin Iraklı Kürtler olmasına rağmen, derin bir kırılma ve travma yaratan KDP ve KYB çatışmalarının Türkiye sınırları içinde bulunan Şemdinli'de gerçekleşmiş olmasıdır. Şemdinli'deki halkın da bu çatışmaların doğrudan veya dolaylı olarak bir parçası olması bu çalışmayı Şemdinli'yi çalışmanın alanı olarak seçilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Şemdinli'de, 1978 birakujisini yaşayan ve hatırlayan 2 kadın olan Hanzade ve A.Ş ile de birakuji deneyiminin kadın bakış açısından neyi ifade ettiği tartışıldı. Bunun yanı sıra literatür çalışmaları ile alan çalışmalarından elde edilen çıktılar çapraz olarak değerlendirme yoluna gidildi. Görüşmecilerden yaşı geçkin olanları Şemdinli mekânının 1978 birakujisi ile olan

ilişkisinin politik hafızasını irdelemek, gençleri seçerken de 1978 birakujisi başta olmak üzere genel olarak birakuji olgusuna dair bireysel hafızanın kuşaklararası aktarımı ile toplumsal hafızaya dönüşümü değerlendirildi. Kadın görüşmecileri seçerken ise birakujinin toplumsal cinsiyet bağlamındaki tahayyülünü anlayabilmek hedeflendi.

Tez çalışması için toplamda 2 yılda, 35 kişi ile görüşüldü. Görüşülen kişiler arasında TKDP'nin iç çatışmalarında öldürülen liderleri arasında yer alan Sait Kırmızıtoprak'ın kuzeni Kâzım Arık ile İstanbul'da, Fransa'da bulunan akademisyen Tuncay Şur ve TKDP'nin kurucu lideri olan Faik Bucak'ın oğlu Serhat Bucak ile internet üzerinden online görüşmeler yapıldı. Görüşme sağlanan 35 kişinin tamamının görüşlerine çalışmada yer verilmedi. Zira, çok fazla kişi ile görüşme yapılması, tezin ana teması üzerinde bir fikir verirken, çalışmaya dahil edilebilecek derinlikte ve doyuruculukta olmayan görüşmelerin dışarıda bırakılması tercih edildi. Burada "doyurucu görüşme"den kasıt, Kürtler arasındaki iç çatışmaları Irak, İran ve Türkiye sınırları içinde olmak üzere, farklı sınır mekânlarında deneyimlemiş veya bu minvalde, çalışmanın merkezinde yer alan 1978 birakujisine ilişkin hafızası olan görüşmelerin tezde kullanılması tercih edilmiştir.

Görüşme yapılan kişilere kendilerinden bahsetmeleri, sonrasında ise birakuji olgusuna ilişkin deneyimleri ve hafızalarında neler olduğu yönünde sorular yöneltilmiştir. Şemdinli'de yaşayan görüşmecilere ise özellikle 1978 yılında gerçekleşen birakuji deneyiminin partilere, Şemdinli'deki gündelik hayata, siyasi liderlere ve sınır ticaretine bakan yanı ile beraber bu çatışmalarda Türk askerinin tutumu gibi konular sorulmuştur. Bununla beraber, 1960'lar ve 1970'lerde Şemdinli ve Hakkâri'nin genelinde aktif olan Kürt siyasi figürlere ve hareketlere dair sorular yöneltilmiştir. Örneğin, görüşmecilerden Mustafa Ayber, 70'lerde DDKD taraftarı olduğunu ve DDKD adına Şemdinli ve Hakkâri'de siyaset yürüten biriydi. KYB'nin 1975'de

kurulmasından sonra Mustafa Ayber ve çok sayıda DDKD üyesi, Şemdinli'deki KDP-KYB çatışmasında KYB'yi destekledi. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkün hale gelmektedir ki, 1975'te Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP'nin Irak'ta yenilmesi, Şemdinli'deki politik çevreleri etkilemiş ve KDP içindeki muhalif kesim olan Talabani-İbrahim Ahmed çizgisini desteklemeleri konusunda motive etti. Benzer şekilde, Hakkâri merkezde kalan S.T (1949-…) de DDKD üyesi iken Hakkâri'de 1978'de cereyan KDP-KYB savaşında KYB'yi desteklemiş ve Ali Askeri'yi evinde günlerce misafir ettiğini ifade etmiştir.

Buradan yapılabilecek bir diğer yorum da 1978 KDP-KYB savaşında DDKD, Barzani'yi değil, BAAS rejimine karşı silahlı mücadeleyi savunan Talabani cephesini, yani KYB'yi desteklemiş olmasıdır. Bunun da KYB'nin, DDKD üzerinden Hakkâri'de karşılık bulduğunu ve DDKD'lilerin KYB'nin mücadelesini benimsemeye daha yatkın olduklarının bir göstergesidir. Burada şunu da eklemek gerekir ki, 1978 senesine gelindiğinde DDKD, 40 ilde şubesi olan, 50.000'e yakın üyeli bir örgüt haline gelmiştir.[12] Benzer şekilde, Kemal Burkay'ın kurucuları arasında bulunduğu *Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi* (PSKT), 1978 yılında Hakkâri vilayeti ve ilçelerinde meydana birakuji hususunda, yayın organları olan *Roja Welat* gazetesi üzerinden iki tarafa da "sağduyu" çağrısı yapmaktaydı.

Bu tez çalışması için 1978 yılında Şemdinli'de gerçekleşen birakujinin seçilmesinin temel amacı "birakuji" kavramının ilk kez bu çatışmalardan sonra kamuoyuna mal olmasından ve kamusal alanda tartışılmasından ileri gelmektedir. Mekânsal olarak Şemdinli'nin seçilmesinin nedeni ise hali hazırdaki bütün Kürt siyasal hareketlerinin birakuji olarak kabul ettiği 1978 KDP-KYB çatışmasının ana üssünün bu mekân olmasından ileri gelmektedir. Buna ek olarak, Şemdinli'nin üç ülkenin tam ortasında bulunmasının, bu politik hafıza mekânının modern Kürt siyasal hayatında yarattığı deneyimlerin anlaşılması hususunda spesifik bir örnek teşkil

[12] Detaylı bilgi için bkz, https://core.ac.uk/download/pdf/55897194.pdf

ettiği kanaatindeyiz. Bütün bunlarla beraber, görüşme sağlanan kişilerin isteği üzerine gerçek adları yerine başka isimler kullanılmıştır. Görüşmecilerin bu isteği dahi, Kürt sosyolojisi içinde derin bir travmayı ifade eden bir mesele olan birakuji hafızasıyla baş etme yöntemi olduğunu yorumlamak mümkündür.

2. KAVRAMSAL TARTIŞMA: TOPLUMSAL HAFIZA ve BİRAKUJÎ

Tez çalışmasının kavramsal tartışmasını içeren bu bölüm, 20. yüzyıl tarihyazımı ile beraber "sözlü tarih" kavramının meydana gelişi üzerine odaklanmaktadır. Hafıza mekânları ile kurduğu yakın ilişki ve birskuji olgusunda odaklanmaktadır.

2.1. Tarih Yazımına Tanığın Gözünden Bakma Fırsatı: *Annales* Ekolü

20. yüzyılda tarihyazımına dönük yaklaşımlarda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Fransız *Annales* dergisi etrafında bir araya gelen tarihçiler, tarihte "*Annales* Ekolü" olarak bilinen tarihyazımını geliştirmişlerdir. Bu şekilde, 20. Yüzyılın ilk yarısı ile beraber, daha önce benimsenmiş olan tarihyazımı anlayışına ciddi bir alternatif getirmişlerdir.[13] *Annales* ekolü, tarihin geçmişten günümüze doğru sapmadan ilerlediğini savunan geleneksel yaklaşımın aksine, zamanın kendi içindeki öznelliğine ve çok failliğine işaret eden yeni bir tarihyazımı ve tarih okuması anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre *Annales* tarihçisi, ana akım tarihin merkezinde kabul edilen, geniş ve büyük olaylar yerine, tarihsel anlatının ve tarihyazımının çeperinde kalmış kültürleri, gelenekleri ve dönemleri baz almayı tercih eder. Bu durum, 20. Yüzyıldan itibaren iç savaşların yoğun olarak yaşanmaya başladığı bir dönemde, tarihyazımı ve toplumsal olayların yorumlanması konularında muhtelif fırsatlar sunmaya başlamıştır.

[13] Georg G. IGGERS, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme 20. Yüzyılda Tarihyazımı**, Çev. Gül Çağalı Güven, 51

Böylece artık, tarihyazımı içinde sadece sembolleşen bireyler değil, yapılar da merkez anlatının bir parçası olmaya başladı.

Annales ekolünün başat fikirlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Tarihsel olayları merkeze almak yerine, sorun ve yapı merkezli bir anlayışı kabul etmek, siyasilere ve siyasetçilerin tarihyazımının temel alınması yerine insanların gündelik faaliyetlerine bir bütün olarak eğilmek ve disiplinlerarası bir metodolojiyi tercih etmek.[14] Böylece, 20. Yüzyıla kadar hüküm sürmeye devam eden tarihyazımı nedeniyle tarihsel anlatının çeperinde kalmış olan "ötekiler" için yaşadıkları ve inşa ettikleri hafıza mekânlarının gelecek kuşaklara aktarılması hususunda "konuşma" şansı ortaya çıkmıştır.

Sonuç itibarı ile *Annales* ekolünün tarih yazımının dışında kalmış, ulus inşa sürecini tamamlayamamış olan ve ulus dışı bırakılmış toplumsal gruplara ilişkin yapılan sosyal bilim çalışmaları için birçok fırsat sunmaktadır. Bu fırsatlardan en önemlisi de bu grupların başından geçen olayların egemen olan iktidarın tarihyazımının karşısında durabilme fırsatıdır. Bunu yaparken de "öteki" olanın elindeki en ciddi güç hafıza mekânları, tanıklıklar ve sözlü tarih çalışmaları olarak görünür olmuştur.

2.2. Hafızanın Mekânları ve Tarihin Sözlü Çalışmaları

Dile anlam bahşeden şey, hafızadır. Hafıza, grupların yaşadığı hayatın kendisidir. Bu nedenle hafıza, unutma ve hatırlama diyalektiğine dair açık bir mahiyete sahiptir. Hatta denilebilir ki hafıza, toplumsallık bakımından ani dirilmeleri içinde saklayan ince yapıların nüvelerini bağrında saklar. Toplumsal süreklilik dokusunu hafıza mekânlarında gören Pierre Nora (2022), sanayileşme, medyalaşma ve küreselleşme gibi olgular nedeniyle hafıza ortamlarının

[14] https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/144796

ortadan kalktığını ve yerini hafıza mekânlarına bıraktığını söylemektedir.[15] 19. ve 20. Yüzyıllarda sanayinin büyümesinin ortaya çıkardığı ve dönüşü olmayan bu süreç, mikrotarih çalışmalarında "sıradan insanların" hikâyesini daha da anlamlı kılmıştır. Meseleye buradan yaklaşınca, Halbwachs'ın ifade ettiği üzere, ne kadar grup varsa o kadar hafıza vardır. Çünkü hafıza; somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır."[16]

Buradan itibaren sözlü tarih çalışmalarının II. Dünya Savaşı'ndan sonra rağbet görmesinin ne denli haklı bir temele sahip olduğu görülmektedir. Zira, sözlü tarih çalışmaları, II. Dünya Savaşı sonrasında yeni teknolojinin sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Bununla beraber sözlü tarih, sosyal bilimlerin birçok alanında disiplinler arası çalışma imkânı sunan, geniş bir çalışma skalası içinde geçmişin hafızalarda kalan bilgisini içinde olunan zamanla derleyen ve kayıt altına alınmasını sağlayan bir yaklaşımdır.

ABD ve İngiltere'de başlayan sözlü tarih çalışmaları kısa bir süre içinde sosyal bilim çalışmalarının merkezinde yer alan bir yaklaşıma dönüşmeye başladı. Dünyadaki seyrinin aksine, sözlü tarih çalışmalarının Türkiye'deki serencamı, çok kısa bir süre öncesine, 2010'lardan sonrasına denk gelmektedir. Bu yöntemden faydalanan ABD'li ve İngiltereli araştırmacılar, yerel ve ulusal olmak üzere önemli bir arşiv oluşturmuşlardır. Bu yöntemin, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kullanılmaya başlanmış olması, savaşlar nedeniyle meydana gelen toplumsal travmalar, iç savaşlar ve toplumsal değişimlerin kayıt altına alınması gibi başat amaçlardan ileri gelmiştir. Tabii ki, savaşın neden olduğu toplumsal tahribatın ulusal ve uluslararası hafıza mekânlarına dair bir arşiv inşası gibi amaçları da göz ardı etmemek gerekir. Yani sözlü tarih çalışmaları ile medeni dünyanın geçmişleriyle

[15] Pierre Nora, Hafıza Mekânları,Çev. Mehmet Emin Özcan, 21
[16] Pierre Nora, Hafıza Mekânları, Çev. Mehmet Emin Özcan, 22

yüzleşme pratikleri arasında doğrusal bir bağ söz konusudur. Bu şekilde, II. Dünya Savaşı'nın ardından yapılan sözlü tarih çalışmaları sayesinde demokratikleşme ve toplumsal yüzleşme süreçleri de daha hızlı ve etkin bir şekilde hayata geçirilmiştir. Yine bu araştırma yöntemi, toplumsal tarih yazımında "öteki" olarak ihmal edilen ve ulus inşasının içinde eritilerek dışarıda bırakılmak istenen dini ve etnik gruplara tarih yazımının bir parçası olma fırsatını sunmuştur. Sözlü tarih çalışmaları sayesinde ulus inşacı pozitivist tarih anlatısı nedeniyle yok sayılan toplumsal kesimler, hafıza mekânlarını işlemek, bu mekânları yeniden canlandırmak ve bunları tarihe mal etmek için önemli fırsat yakalamışlardır.

Sonuç olarak, 19. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da yükselen ve fen bilimlerine öykünen pozitivist bilim anlayışının etkisiyle oluşturulan sosyal bilim çalışmaları ve tarihyazımı; ilkeleri, yöntemleri ve konuları bakımından dışlayıcı etkilere sahipti. Sözlü tarih çalışmaları ile beraber bu durum ciddi bir şekilde kırıldı. Yahudi soykırımından İspanya iç savaşına varıncaya kadar, bugün elimizdeki birçok kaynak temelini sözlü tarih çalışmalarından almaktadır.[17] Benzer şekilde, 1950'lerde ve 1960'larda ABD'de yükselen "siyah bilinci" ve günümüzdeki feminist hareketin tarih yazımındaki kuvvetli anlatıya sahip olmasında sözlü tarih çalışmalarının katkısı azımsanmayacak bir boyuta sahiptir.

2.3. Mekânların ve Tanıkların Hafızası: "Öteki" ve Sözlü Tarih

20. ve 21.yüzyıllarda ulusal kimliğini inşa edememiş halkların başına gelenleri göz önünde tutunca, bu toplumsal grupları tanımlamak için "talihsiz halklar" veya "tarihsiz halklar" tabirini kullanmak hiç de sakıncalı olmayacaktır. Nitekim, ulus devlet tahayyülü içinde oluşmuş ve günün sonunda da ulus devletin dışına itilmiş olan bu etnik grupların kendi içinde yaşadıkları etkileşimlerin ve dramatik çatışmaların meydana geldiği de görülüyor. Ulus inşası

[17] https://tarihvakfi.org.tr/proje/sozlu-tarih-calismalari/sozlu-tarih-nedir/

sürecinde, dışlanarak ulusun içine dahil edilen bu gruplar, son yıllarda, hafıza mekânları ve sözlü tarih çalışmaları sayesinde tarihsel anlatının bir öznesi olma fırsatını yakalamışlardır.

Pozitivist tarihçilik anlayışı, 19. Yüzyılda tarih sahnesine çıkar. Bu tarihçilik anlayışı, pozitif doğa bilimlerinin ampirik deneyler yoluyla nesnel bilgilere ulaşılması hususunda bir kanaate sahiptir. Bu nedenle pozitivist tarihçi, tarihsel olaylarda düşüncenin etkin gücünü dikkate almaz ve siyasi tarihe odaklanır.[18] Bu nedenle 19. Yüzyıl pozitivist tarihçileri, tarihsel olayların genel yasalarla açıklama gayreti içinde olmuşlardır. Böylece, pozitivist tarihyazımının dışarıda bıraktığı bu gruplarda bireysel hafıza ile kolektif hafızanın bir araya gelme süreci yaşanmaya başlamıştır.

Hafızamızın başkalarının hafızalarından yardım alabilmesi için başkalarının tanıklıklarını bizimle paylaşması yeterli değildir. Hem bizim hem de diğerlerinin hafızalarının ortak bir temele sahip olması gerekir. Bunun için de iki tarafında yeterince temas noktalarına sahip olması gerekir. Bunun için de bizim hafıza mekânları ile kurduğumuz temaslar da önem arz etmeye başlar. Toplumsal hafıza çalışmalarının önde gelen düşünürlerinden Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza* (1950) isimli eserinde, toplumsal hafızanın mekânsallık ve nesnelerle kurduğu yakın ilişkiden ve hatırlama biçimlerinden bahseder.[19] Bu vaziyet aynı zamanda mikrotarih çalışmalarının da çalışılmasına destek olmuştur. Aynı eserinde Maurice Halbwachs, bireyin nesne ile kurduğu ilişki neticesinde meydana gelen hatırlama biçimlerine atıfta bulunur. Buradan hafıza mekânları, sözlü tarih çalışmaları ve toplumsal hafıza uğraklarının bir paralellik gösterdiği sonucuna varmaktayız.

[18] Robin George COLLINWOOD, **The Idea of History**, 128-132
[19] A.g.e Maourice Halbwachs, **Kolektif Hafıza**, Çev. Banu Barış

İtalya'da ortaya çıkan mikrotarih çalışmaları ile beraber, kendi halindeki sıradan insanların ve önemsiz gibi görülen mekânların hikâyeleri daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Bu konuda, 1976 yılında, Carlo Ginzburg tarafından kaleme alınan *The Cheese and the Worms: the Cosmos of a 16th Century Miller* [Peynir ve Kurtlar: Bir On Altıncı Yüzyıl Değirmencisinin Evreni] metni, bu konudaki ilk örneği temsil etmektedir. Bu kitapta yazar, değirmenci Menocchio'nun hayal dünyası içinde ve tarihsel anlatımla, edebi bir zeminde yeniden ele alıp okuyucuya sunar. Bu metnin yayınlanmasından sonrasında, bireyin hikayesinden yola çıkıp, daha geniş toplumsal ve mekânsallık hakkında değerlendirme yapma fikri bu şekilde önem kazanmaya başladı.[20] Bu şekilde hafıza ve mekân çalışmaları, tarihi, ulus devlet inşasının dışında kalmış olan "ötekilerin" dilinden dinleme şansı sunmuştur.

Kanadalı sosyolog Erving Goffman göre birey, topluma iki ana bağ ile bağlıdır. Birinci üyelik vasıtasıyla kolektiviteler ve diğeri de toplumsal ilişkilerdir.[21] Fakat bununla beraber Goffman, aynı zamanda bireyin de içinde bulunduğu toplumsal birimleri bağlama yetisi ile toplumsal ağın oluşmasına katkıda bulunduğunu kabul eder. Bu yüzden de Goffman, birbirlerine toplumsal ilişki içinde olan bulunan iki kişinin ilişkisini, toplumsal ilişkinin "uçları" olarak isimlendirir.[22] Buradan bakınca, Goffman'ın işaret ettiği bu durum, toplu yaşam mekânları üzerine olan incelemeler hususunda sözlü tarih çalışmalarını destekleyen bir tırabzan olarak karşımızda durmaktadır.

Farklı ülkelerin sınır politikalarına maruz kaldığı için gündelik hayat içinde sürekli "alarm halinde" yaşamak zorunda hisseden kişilerin oluşturduğu yeni toplumsal bağlar ortaya çıkarmıştır. Goffman'ın işaret ettiği ve yukarıda bahsedilen bu bağlar; *ritüeller, belirteçler değişim işaretleri* şeklinde görünür olur. Bu şekilde, ulus inşa çabaları ile beraber, ulus

[20] Giovanni LEVİ, "On Microhistory", 109-110
[21] Erving Goffman, **Kamusal Alanda İlişkiler Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri**, Çev. M. Fatih Karakaya, 229
[22] Erving Goffman, **Kamusal Alanda İlişkiler Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri**, Çev. M. Fatih Karakaya, 229

devletlerin sınırlara ve sınır insanlarına yüklediği yeni ve katı anlamlar, toplumsal bağları ve ritüelleri de etkileyen modern dinamikler ortaya çıkarmıştır. Gözetleme külleri, askeri operasyonlar, sınır kapıları, pasaport, yüz tanıma aletleri bunlara örnek verilebilir.

Benzer şekilde, ulus inşası ile tarihyazımı arasında da doğrudan birtakım bağlar söz konusudur. Pierre Nora, *Hafızanın Mekânları* (2022) isimli metninde, ulus inşasından tarihe, kutsiyet atfedildiğini bunun nedeninin de ulusa addedilen kutsallıktan ileri geldiğini söylemektedir. Zira, hafıza da ulus sayesinde kutsallığa tutunabildiğini ileri sürmektedir.[23] Bunun gayet farkında olan egemen olan iktidarlar, hafıza çalışmaları kadar hafızasızlaştırma politikalarını da politik uğraklarına dönüştürmüştür. Hafıza mekânlarına yönelik iktidar tasarruflarının temelinde yatan şeyin bu olduğunu ileri sürmek mümkündür.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinde, toplama kampları ve iç savaş deneyimlerini işleyen, tanık ve hafıza mekânları üzerine ciddi çalışmalar yapılmıştır. Nitekim, birçok Nazi kampının hafıza mekânları olarak müzeye dönüştürülmesi de bunun bir örneğidir. Bunlar içinde en iyi örnekleri arasında Auschwitz toplama kampı yer almaktadır. Bu kamp hem tanıklıklar itibarı ile hem de Nazilerin toplama kampı anlayışının en kristalize olmuş halini temsil etmesi nedeniyle birçok akademik ve sanatsal çalışmanın konusu olmuştur. Auschwitz toplama kampı denildiğinde hiç şüphesiz ki, akıllara önce "tanıklık" meselesi gelir. Nazi Almanyasında "konsantrasyon kamplarına" kapatılan Yahudileri ve diğer ötekileri hayatta kalmaya sevk eden temel motivasyon kaynağı, her şeye rağmen hayatta kalıp, ölüm kamplarına ilişkin birer "tanık" olma güdüsü olmuştur.

Auschwitz Nazi kampında geçirdiği uzun bir tutsaklık deneyiminden sonra İtalyan edebiyatçı ve kimyager Primo Levi, *Bunlar da Mı İnsan?*[24] İsimli edebi metni kaleme alır. Bu kitabında

[23] Pierre Nora**, Hafıza Mekânları**, Çev. Mehmet Emin Özcan, 25
[24] A.g.e. **Primo Levi, Bunlar da Mı İnsan**, Çev. Zeyyat Selimoğlu

Levi, Yahudilerin ve diğer "ötekilerin" Auschwitz toplama kampında yaşadıkları "imkânsız tanıklığı" edebiyat yoluyla tarihe mal etmeyi dener. Levi'nin, toplama kampı deneyimi üzerine olan diğer edebi metinleri de Nazi toplama kampları üzerine önemli çalışmalar yürütmüş olan düşünür Giorgio Agamben'in *Auschwitz'den Artakalanlar Tanık ve Arşiv*[25] başlığı altındaki çalışmasına ilham kaynağı olmuştur. Agamben, bu kitabın girişine "Kampta bir tutsağı hayatta kalmaya itebilecek nedenlerden biri de tanık olma düşüncesidir."[26] diyerek başlar. 1930'ların Almanyasında kamplara kapatılan ve ölümlere mahkûm edilen Yahudiler için kamptan sağ kurulup, Nazilerin kampta uyguladığı sistematik şiddeti bütün dünyaya anlatma fikri, bir "öç alma" hali olarak görülmüştür. Bu nedenle, Nazilerin toplama kamplarından "arta kalanlar" sadece hafıza mekânları değil, aynı zamanda toplama kampı hayatını bütün dünyaya haykırmak isteyen "tanıklar" da olmuştur. Nazi Almanyasının çökmesinden sonra Yahudi topluluğu içinde; toplama kampı hayatına ilişkin hafıza, mekân ve tanıklıklarla özenle bağ kurmaya çalışan ve bunu da tarihyazımına dahil etmeye gayret eden kurum ve kuruluşların inşa edildiği görülüyor. Bu yönüyle Holokost'un bireysel ve toplumsal bir hafızanın ötesine geçirilip arşiv haline gelmesini sağlayacak çalışmalar yürütülmüştür.

Benzer şekilde, edebiyat, eleştiri, inceleme ve kuram kategorilerinde eserler yazmış bir düşünür olan Marc Nichanian, 1915 Tehciri sonrasında Ermeni topluluğunun tanıklıklarına ilişkin çalışmalar yürütmüştür. Nichaian, 20. Yüzyılda Ermeni toplumunun başından geçen "felaketleri" anlamak ve anlatmak için "tarihteki yerini bulamamış olan olayı edebiyatla anlatma" gayretine girişir. Böylece, Sabancı ve Boğaziçi üniversitelerinde verdiği konferanslardan oluşturduğu, sonrasında da *Edebiyat ve Felaket*[27] başlığı altında topladığı konuşmalarını içeren metin, önemli bir hafıza, mekân ve sözlü tarih çalışması deneyimi olmuştur. Bu kitap, bir zamanlar Türkiye coğrafyasının hemen her yerinde yaşayan Ermeni

[25] A.ge. Giorgio Agamben, **Auschwitz'den Artakalanlar Tanık ve Arşiv,** Çev. Ali İhsan Başgül
[26] Giorgio Agamben, **Auschwitz'den Artakalanlar Tanık ve Arşiv,** Çev. Ali İhsan Başgül, 15
[27] Marc Nichanian, **Edebiyat ve Felaket**, Çev. Ayşegül Sönmezay

toplumuna ilişkin önemli bir hafıza çalışması olması nedeniyle daha da önem arz eder. Bu çalışmasında Nichanian, 1915 Tehciri öncesine kadar, kendi halinde yaşayan Ermenilerin gündelik hayatlarına ilişkin tanıklıkların peşine düşer.

2.4. Grup İçi Çatışmaları Hafıza, Mekân ve Sözlü Tarih Çalışmaları İle Kolaylaştırmak

Umut Özkırımlı'ya göre etnik grupların iç ilişkilerinde akrabalık, yani yakınlık ilişkisi ön planda çıkmakla beraber, gruplar arası ilişkilerde ise işbirliği ve çatışma daha ön plana çıkar. Bunun yanında, oluşan işbirliği daha kısa süreli iken, rekabet ve çatışma ve çatışma ise daha yoğun ve ağır basar. Özkırımlı, etnik gruplar arası ilişkilerde egemen olan güdünün "zorlama" güdüsü olduğunu ileri sürmektedir.[28]

Paul Brass'a göre etnik kimlikler verili değildir. Bu nedenle etnik grup içindeki seçkinlerin kendi aralarındaki rekabeti, etnik grupların kendilerini tanımlama ve varlıklarını sürdürme yolları üzerinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Braas, bunu temellendirmek için de etnik grup içindeki elitlerin siyasi iktidar ya da ekonomik güç arayışında olmalarının, etnik grup içindeki toplulukların kültür ve değerlerinin siyasi bir kaynak teşkil etmesinden ileri geldiğini ileri sürmektedir.[29] Bu vaziyet, 20. Ve 21. Yüzyılda uluslaşamamış, aynı etnisiteden olan kimi toplumsal grupların kendi içindeki iç çatışmalarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle aynı din, etnik yapı ve benzer sosyolojik dokulardan oluşan grupların kendi aralarındaki çatışmaları, etnik aidiyet hissinin verili bir şey olmaktan öte, grubun siyasi elitleri arasında cereyan eden iktidar kavgalarının bu etnik yapının tahayyülünü yeniden ama farklı formlarda üretme gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir.

---

[28] Umut Özkırımlı**, Milliyetçilik Kuramları**, 91

[29] Paul Brass, ' Elite Groups, Syınbol Manipulation and Ethnic identity among the Muslims of South Asia'; Paul Brass (der.), Ethnic Groups and the State (Londra: Croom Helm, 1985); Paul Brass, Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison (Yeni Delhi, Newbury Park: Sage Publications, 1991).

Uluslaşma sürecinde egemen olan ulusun içinde eritilmesi amaçlanan etnik gruplar arasındaki dramatik çatışmalar, çok geçmeden, ulus devlet inşasında merkeze alınan ve nüfusça daha geniş kitleleri temsil eden etnisiteleri korku içinde yaşayarak "beka sendromuna" gark eder. Bu vaziyet, toplumun periferisinde bırakılan diğer dini ve etnik azınlıkları ise sürekli olarak tetikte olma haline yöneltmektedir. İki taraflı meydana gelen bu yeni toplumsallık halleri, inşa edilen ulus devletin kırılgan yanlarına da bu şekilde işaret etmeye başlar.[30] Tam da bu kırılganlıklar, devlet dışı aktörlerin iç dinamiklerine ilişkin muhtelif akademik çalışmalar yapılma ihtiyacını beraberinde ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın altında yatan temel motivasyon kaynaklarından biri de budur: Dört farklı ulus devletin sınırları içinde kalan, içeriye alınıp dışarıda bırakılan bir etnik grup olan Kürtlerin yaşadıkları iç savaşların dinamiklerini hafıza, mekân ve sözlü tarih bağlamında açıklama hedefi.

Ulus devletin içerleyerek dışarıda bıraktığı dini ve etnik yapıların kendi aralarındaki çatışmaların siyasal bir çatlağa dönüşmesi ve kısa bir süre içinde de kültürel bir yarılmaya dönüşme süreçleri son derece yaygın sosyolojik vakalardır. Kapitalist üretim ilişkileri ile beraber durumun Marksist teorideki "yabancılaşmış bilinç"[31] olarak tanımlanan kavramla ele almanın ve tartışma konusu yapmanın mümkanatı vardır. Bu yönüyle, Berman Marshall'dan[32] ödünç alarak ifade etmemiz gerekirse, toplumsal katılığı temsil ettiğini ileri sürebileceğimiz gelenekselcilik ile modernlik arasında bir tür sosyolojik "buharlaşmanın" gerçekleştiğini görüyoruz.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, İspanya iç savaşı, Amerika iç savaşı ve daha başka birçok iç savaşta hafıza, mekân ve sözlü çalışmalarının önemli bir yerde durduğu aşikârdır. Buna

---

[30] Antony Smith**, Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sunay Bayramoğlu

[31] Karl, MARX**, Yabancılaşma**, Çev. Ahmet Kardam

[32] Berman Marshall, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor,** Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker

mukabil, hafıza ve mekân çalışmaları ile beraber, sözlü tarihin Türkiye akademisinde yer edinmesi neticesinde; Irak, İran, Suriye ve Türkiye gibi dört farklı ulus devlet inşası deneyimini yaşayıp, ulusal tarihyazımı içinde özne olamayan Kürtlere ilişkin sosyal bilim çalışmalarında yeni fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Bunun için de *Anneles* ekolü, hafıza ve mekân çalışmaları ve sözlü çalışmaları bunun önemli bir ayağını teşkil ettiği görülüyor. Çünkü bu çalışma yöntemlerinin hepsi, insanın etrafında inşa edilen bir tarih aşamasını temsil eder. Bireyin bir özne olarak tarihin içine girmesini sağlar. Bireyi ve toplumu aynı anda tarihin içine alır. Birey, mekân ve hafıza arasında ilişki kurar. Daha ileriye götürerek şunu söylemek mümkün, sözlü tarih çalışmaları, geleneksel tarihyazımının düz ve ilerlemeci varsayımlarına keskin karşı çıkışlar yapma fırsatı sunar.

Konuya bu minvalden yaklaşınca, Kürt toplumsallığının; kültürel, sosyal, ekonomik ve cinsiyet temelli eşitsizliklerden meydana gelmiş bir heterojenlik yapısallığı içinde görmek yerine, son derece homojen ve yekpare bir bütün olarak kurgulayan katı ulus tarih yazımı, Kürtler arası çatışmaların toplumsal düzeydeki eşitsizliklerle ilişkisini görünmez kılmakta ya da önemsizleştirmektedir.[33] Farklı etno-kültürel yapıları açıkça tanımlayan ulus-devlet, bunun hemen ardından onları bir bütün olarak kavrama çabası içine girer.[34] Bu nedenle bu çalışma ile beraber mekân, bellek ve sözlü tarih çalışmalarından yola çıkıp Kürt toplumunun elitleri ve siyasi partileri arasındaki çatışmaları irdeleyeceğiz. Bunun için de Şemdinli mekânı örneği içinde cereyan etmiş olan 1978 KDP-KYB çatışması önemli bir toplumsal hafıza alanını temsil etmektedir. Buradan itibaren de önce Türkiye akademi aleminde ilk defa kayda geçirilecek olan "birakuji sosyolojisini" ele almaya çalışacağız.

---

[33] Adnan Çelik, **Kürdistan Yerellerinde 90'ların Savaş Konfigürasyonu**: Baskı, Şiddet, Direniş. *İsyan, Şiddet, Yas:* 90'lar Türkiye'sine Bakmak, 71-115.

[34] Sibel Yardımcı, Şükrü Aslan, **1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası,** *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *11*(44), 131-153.

2.5. Birakuji Sosyolojisine Giriş

Tezin bu bölümünde, modern Kürt siyasal hayatı açısından önem arz eden bir konu olan birakuji olgusunun tarihsel arkaplanına ve sosyolojisine ilişkin bir tartışma yürütülecektir. Bunun için de Kürt siyasal hayatı içinde parti kurma deneyimine odaklanılacaktır.

Kürt siyasetinde parti kurma deneyimi, İran'da ve Irak'ta filizlenen Kürt geleneksel siyaseti ile başladı. Bu deneyim, toprak rejimi ve toprak denetimi ile doğrudan bağlara sahipti. Bu nedenledir ki, 1920'li yıllardan itibaren uzun bir süre boyunca büyük toprak sahiplerinin Irak'taki Kürt ulusal hareketinin liderliğini elinde tutması tesadüf değildir.[35] Buna ek olarak, 1950'li yıllardan itibaren petrol ticareti ile beraber kentli sermaye sahiplerinin siyasi hayat içinde güç kazanmış ve kısmen de olsa işçi sınıfı siyasal hayata nüfuz etmekteydi.[36]

KDP'nin kuruluşunda ve yaygınlaşmasında önemli bir kolon görevi gören ve İran'da 1920'li yıllarda yasaklı bir örgüt olan *Hewi*[37] bu dönemde, Marksist ideolojinin önemli bir taşıyıcısı durumdaydı. Feodalizmin Kürt toplumunda ortadan kaldırılmasını iddia etmesine rağmen *Hewi* örgütü, Kürt toplumsallığı içinde önemli bir sembole dönüşmüş olan ve aşiretli olmanın Kürt kimliğinin "vazgeçilmez" parçası olarak kabul eden Molla Mustafa Barzani'yi hareketin lideri olarak kabul etmekteydi.

1944 yılında, bir yıldır süren Irak'taki Kürt ayaklanması, Irak hükümeti başbakanı Nuri Said ile Kürt lider Molla Mustafa Barzani arasında Kerkük, Süleymaniye ve Erbil'in içinde olduğu, Kürtçenin ise resmi dil kabul edildiği bir Kürdistan eyaletinin kurulması hususlarında

---

[35] Mahir. A. Aziz, **Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Irak Kimlik**, Çev. Zülal Kılıç

[36] Detaylı bilgi için bkz. Saraçoğlu, Cenk. **"Türkiye ve Irak'taki Kürt Hareketinin Evrimi Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalı Bir Tartışma Çerçevesi."** *Praksis Dergisi* 14 (2006): 237-263.

[37] Kürtçede "umut" anlamında kullanılır.

anlaşmaya varılması ile sonlandırıldı. Fakat bu anlaşma, Irak parlamentosu tarafından reddedildi.[38] Bu ret kararının ardından artan tepkiler nedeniyle Irak hükümeti askeri darbe ile devrildi. Burada şunun da eklenmesi gerekir ki, Irak meclisinde alınan bu kararın arka planında Irak'ın üzerinde hegemonik güç olan İngiltere'nin, II. Dünya Savaşı'nın bitme aşamasına geldiğini düşünmesinin de önemli bir etkisi olduğu ileri sürülebilir. Çünkü, II. Dünya Savaşı nedeniyle, büyük oranda, Avrupa'da cereyan eden kitlesel savaşlara odaklanmış olan İngiltere, Irak parlamentosundan çıkan ret oyu ile beraber, Irak toprakları üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için SSCB'ye yakın gördüğü Kürt siyasal hareketinin alan kazanmasını engellemeyi amaçlıyordu.

Bu şartlar içinde, 1943 yılında Irak'ta meydana Kürt ayaklanması, Barzani ailesi ve Barzan aşireti açısından son derece önemli bir başka mahiyete de işaret etmeye başladı. O da şu oldu: Daha önce Molla Mustafa Barzani ile beraber hareket etmeyen kimi Kürt aşiretleri ve aşiret reislerinin de Barzaniler etrafında kümelendiği ve Molla Barzani'nin liderlik otoritesini kabul etmesi durumunu ortaya çıkardı. Bununla beraber, 1943 İsyanı (*Raperîna 43 ye*) neticesinde, Barzani hareketinin bir aşiret hareketi olmaktan çıktığını ve içinde birçok farklı aşiretten grupların olduğu Irak Kürt siyasal hareketine dönüştüğünün nüveleri de görünmeye başladı. Böylece aşiretten ulusal bir siyasal harekete dönüşen Barzani liderliği, 1940'ların ortasından itibaren iyiden iyiye etkili olmaya başlayan modern Kürt siyasal hayatının sembolüne dönüştü.[39] Bu dönem, aşiretlerin Irak Kürt siyasal hareketi hafızası içinde ortak bir toplumsal mekâna dönüşmeye başladığı süreç oldu.

---

[38] Detaylı bilgi için bkz. Wadie JWAIDEH, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi**, Çev. *İsmail Çeken,* Alper Duman

[39] Ferhat Balekoğlu, **Diploması Tarihi-3. Kürt Dosyası 1972-1975**

1943'te Irak'ta cereyan eden Kürt ayaklanması, her ne kadar *Hîwa (Hewi)* örgütünün aldığı kararlar neticesinde beden bulmuş olsa da bu isyan, İran'daki Kürt örgütlenmesi olan *Komela Jiyanewey Kurdistan* (Kürdistan Diriliş Cemiyeti, Komela JK) ve Beyrut'ta bulunan *Xoybun* Kürt hareketleri ile yakın temas içinde yürütülmüştü. Burada şunu da eklemek gerekecek ki, *Komela Jiyanewey Kurdistan* 1945 yılında, İran Kürdistan Demokrat Partisi (İ-KDP) adını alacak ve 1946 yılında kurulacak olan *Mahabad Kürt Cumhuriyeti*'nin[40] kurucu ana siyasal gövdesine dönüşecekti. 1956'da Irak'ta kurulan KDP de bu siyasal geleneği temsil etme iddiasındaydı. Buna ek olarak, Irak KDP'sinin kuruluşundaki adı *"Kürt Demokrat Partisi"* iken, 1956 yılında yapılan kongrede bu isim *"Kürdistan Demokrat Partisi"* olarak değiştirildi.[41]

1943 ayaklanmasının Irak rejimince sert bir şekilde bastırılmasının ardından, 1945'te, başında Molla Mustafa Barzani'nin olduğu yasaklı bir siyasal aksiyon olan *Heyetî Azadî* örgütü kuruldu. Böylece, Barzani ailesinin ve aşiretinin sınırlarını aşan, 1943'teki Kürt ayaklanmasının haklılığını bütün dünyaya yayma amacı taşıyan, modern bir milliyetçi siyasal odak inşa etme iddiası ortaya konulmuş oldu. Bu şekilde, *Heyetî Azadî*'nin[42] artık diplomasi ve diyalog yolları üzerinden Kürt siyasetini uluslararası camiaya mal etme girişimleri başladı. Modern Kürt siyasal hayatının dünya ile doğrudan ve kamusal ilişkiler yürütme deneyimi bu şekilde başlamış oldu.

1945 yılı, Molla Mustafa Barzani açısından hem siyasal hem de fiziksel varlığı açısından Irak'ta bulunma hali ciddi birtakım riskler ortaya çıktığı bir dönem oldu. Tam da bu sıralarda İran'da, SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) desteği ile *Mahabad Kürt*

[40] William Aegleton, **Mahabad Kürt Cumhuriyeti 1946, Çev.** İbrahim Bingöl
[41] Zülfü Dağdeviren. **"Irak'ta Kürt Milliyetçiliği ve Kimliğinin Tarihsel Gelişimi."** *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 4.5 (2021): 139-194.
[42] Detaylı bilgi için bkz. M. Siraç Bilgin, Barzani,

Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temelli atılmaktaydı. Barzani, bu yeni Cumhuriyetin ayakta kalabilmesi için askeri tecrübesi ve savaş deneyimi olan Kürtlere ihtiyaç duyulduğu haberini almıştı. Böylece Mustafa Barzani, 1945'te, beraberindeki tahmini sayıları 10 bin kişi olan bir askeri ve sivil grupla İran'a geçmeye karar verdi.[43]

1987 yılından itibaren KDP'de ve Irak Kürt siyasal hayatında önemli bir lider olarak ortaya çıkacak olan Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani, bu yolculuk sırasında, 1946 yılında, İran'ın Mahabad bölgesinde dünyaya geldi.[44] Her yönüyle Mahabad Kürt Cumhuriyeti deneyimi dört farklı ülkedeki Kürt siyasi elitlerinin ve 20. Yüzyıl Kürt siyasal hayatına damga vuran bir gelişme oldu. Bu durum, Türkiye başta olmak üzere, Suriye ve Irak'taki Kürt siyasi elitleri de heyecanlandıran bir olay oldu. Özellikle de dönemin kitle iletişim araçlarının geniş kitlelere ulaşmadaki zorluğu göz önünde tutulunca, İran ve Irak ile sınırı bulunan Türkiye'deki Kürt şehirlerinde bu heyecan daha kısa sürede hissedildi. Hatta Türkiye üzerinden Mahabad Cumhuriyetinin kuruluşunda yer alan çok sayıda kişi yer aldı. Bunlardan bir tanesi de bu tezin yazarının ailesinin bazı bireyleri olmuştur. Bu kişilerden biri Hacı Ahmet Yazan idi. Hakkâri'de bulunan Xani aşiretine mensup olan Ahmet Yazan, Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde, 1920'lerin sonunda doğdu. Molla Mustafa Barzani'nin Şemdinli üzerinden Sovyetlere geçtiği dönemde Barzani'nin yakınındaki 750 peşmergeden biriydi. Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Savunma Bakanı olan Molla Mustafa Barzani'nin yanında "binbaşı sıfatıyla" yer almıştı.

[43] Detaylı bilgi için bkz. William Aegleton, **Mahabad Kürt Cumhuriyeti 1946,** Çev.Mehmet Emin Bozarslan, 115
[44] Xoşevi Babekr, **Kürdistan Bayrağının Altında Mustafa Barzani: Yaşamı ve Eylemi,** Çev. Ramiz Şeddadi

[45] **Resim 3.1. Ahmet Yazan ikinci eşi Emine Yazan ile, 1960'lar, İran, Urmiye**

[45] Ahmet Yazan'ın Reqiya, Emine ve Perişan isimli üç eşi ve 19 çocuğu vardı.

Ahmet Yazan'ın oğlu Ferhat Yazan'ın anlatımında bu tarihte Şemdinli'nin Irak sınırında bulunan Bayi köyündeki Xani aşireti ve aynı zamanda İran sınırında bulunan Tise köyleri, 1947'de, Molla Mustafa Barzani ve beraberindeki yüzlerce kişiye yol boyunca yiyecek, giyecek ve konaklama hususunda yardım etmişlerdir. Ferhat Yazan bu konudaki tanıklığını şöyle aktarmıştır:

> "1947'de Mela Mustafa Barzani peşmergeleriyle birlikte SSCB'ye gitmek için hareket eder ve Şemdinli Bayi köyünde bir süre konaklanır. Yola çıkarken kılavuzluk yapsın diye üç Xani gencini yanına alır. Bunlardan biri yedi yıl önce vefat eden Hacı Mehmet Qesim'dir.
>
> O'nun [Hacı Mehmet Qesim] anlattıkları şöyle;
>
> 'Biz Bayi'den çıkıp Xumaro [Haruna Bölgesi][46] bölgesini geçtikten sonra aradan iki gün geçmişti ki, Mela Mustafa Barzani bizi yanına çağırdı "ben sigara ağızlığımı Bayi köyünde unuttum, bu ağızlık amcam Şeyh Süleyman'dan hatıraydı. Şimdi geriye birilerini gönderirsem, yürüyüşümüzü riske atarız. Ne yapalım?" diye sordu. Ben de "liderim güzergâhımız üzerinde Embi köyünde[47] Ahmet Bayi (Yazan) var biz daha sonra ona ulaştırırız" dedim. Ben adını söyler söylemez Barzani "o hâlâ orada mı? ona çok işimiz düşer, o bölgeye gider gitmez haber verin yanıma gelsin" dedi. Ben kılavuz olarak gidince, Tergever[48] dağlarında Beyzade köylerine hâkim bir geçitte Nuri Bey tarafından gözcülük yapsın diye geçite iki kişi gönderilmişti. O iki kişi Peşmergeler tarafından derdest edildi ve Serok'un[49] yanına getirdiler.

---

[46] Şemdinli-Yüksekova arasındaki bölge. Şemdinli'ye bağlı. Aynı zamanda Güney ucu Irak bölgesi ile sınırken doğu ucu da İran ile sınırdır. Xani aşireti genel olarak bu bölgede yaşar. Barzani, Irak üzerinden İran'a sığınmak için gittiğinde beraberindeki yüzlerce peşmerge ile bu bölgeyi kullanmıştır.

[47] İran'ın Urmiye şehrindeki Xani köyü.

[48] İran'nın Urmiye şehrindeki Xani ve Herki aşiretlerinin kaldığı Türkiye sınırındaki köylerin yaylaları.

[49] Molla mustafa Barzani'ye "başkan" anlamına gelen "Serok" olarak hitap ediliyor.

> Serok onlara niye geldiklerini ve kim olduklarını sordu. Onlardan biri (Abdulmenaf) aslen Bayili (Xani) olduğunu ve Nuri beyin adamı olduğunu ve yolumuzu gözleyip durumu Nuri beye bildirmek için burada gözcülük yaptığını söyledi. Doğruluğu kılavuzlar da teyit ettikten sonra Serok, Nuri beye ait boynundaki dürbünü alıp "Bayili olduğun için canınızı bağışlıyorum, ama gidip Nuri beye yolumuza sakın çıkmamasını söyleyin" dedi ve Abdulmenaf döndükten sonra Ahmet Yazan'a uğrayarak durum aktarıldı ve daha sonra Ahmet Yazan'ı alarak Serok'un yanına geldik."

Burada görüldüğü üzere, Kürt sosyolojisi içinde basit bir sigara ağızlığı gibi görünen ama siyasal ve sosyal hafızayı temsil eden ve zamanla bir kolektif hafızaya dönüşen çok sayıda örnek mevcuttur. Molla Mustafa Barzani'nin sigara ağızlığı hikâyesi, Şemdinli'ye bağlı Nehri köyüne gittiğimiz esnada da dönemin tanıklarından biri dile getirdi. İç ve dış çatışmalar nedeniyle büyük ve taşınması mümkün olmayan hafıza mekânları inşa edemeyen 1940'ların Kürt siyasal hareketi, bu hafızayı küçük maddeler, stranlar[50] ve hikâyeler şeklinde sonraki kuşaklara aktarmıştır.

Ferhat Yazan'a göre babası Hacı Ahmet Yazan, sigara ağızlığı olarak kullanılan tahtadan yapılmış, geleneksel filtreyi (Kürtçede "dar cigare" olarak tabir edilir) Bayi köyünde unutan Molla Mustafa Barzani, *Uzun Yürüyüş*'le beraber İran'a geçtikten sonra kendisine getirilmesini ister. Hacı Ahmet Yazan'ın bu konudaki tanıklığını şöyle ifade etmiştir:

> "Bana, "artık geri dön" ama Bayi köyünde benim sigara ağızlığım kalmış, onu yanında getir, eğer geri dönersek bana ulaştırırsın dedi. Ben birini gönderip ağızlığı aldırdım. 13 yıl sonra Irak Kürdistanı'nda kendisine takdim ettim. O günden sonra Büyük Barzani'nin en çok güvendiği ailelerden biri de Xaniler/Bayiler oldu."

[50] Kürtlerin sözlü tarihinin en iyi taşıyıcıları olan şarkılar ve türküler

1947'deki *Uzun Yürüyüşle* beraber KDP ve Şemdinli'deki kimi aşiret ve ailelerle özel ilişki kurması, 1975 yılından sonra meydana gelen KDP-KYB çatışmalarda bu bölgelerde yaşayan aşiretlerin KDP tarafını tercih etmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. 1940'lı yıllarda başlayan Molla Mustafa Barzani liderliği ile Türkiye sınırlarında kalan Kürtler arasında tanışan ilk kesimlerin Hakkâri ve Şemdinli'deki aşiretler olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu bölgenin hem Barzan bölgesinin tam karşısında yer alması hem de Barzani aşiretinin çok sayıda kolunun Şemdinli'de bulunması, bu bölgeyi modern Kürt siyasal hayatı açısından önemli bir hafıza mekânına dönüştürmüştür.

SSCB, 9 Mayıs 1946'da İran'dan tamamen çekilince, Mahabad Kürt Cumhuriyeti 11'inci ayının sonunda, İran tarafından ortadan kaldırıldı. Böylece Mustafa Barzani, Irak'a, ailesinin ve aşiretinin bulunduğu Barzan bölgesine geri döner. Fakat Barzani, burada da artık yasaklıdır. Bu şekilde Molla Mustafa Barzani, beraberindeki 506 peşmerge ile beraber, 6 Mayıs 1947'de Barzan'dan ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinden başlayarak Türkiye ve İran sınırından, SSCB'ye iltica ettiği uzun bir yürüyüşe çıkar. İran ve Türkiye üzerinden geçen ve 52 gün süren bu yolculuk tarihte *"Uzun Yürüyüş"* olarak adlandırılmaktadır. Bu uzun yürüyün sonunda Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği'nde 12 yıl sürgün kalmıştır.[51] Barzani, aradan geçen 12 yıllık süre sonunda, 1958 yılında General Kasım'ın askeri darbe yapması ile Irak'a geri dönmüştür.[52]

1950'lerin sonlarında yasaklı olan KDP, İbrahim Ahmed ve Hamza Abdullah'ın geçici olarak yeniden bir araya gelmiş ve Irak Komünist Partisi (IKP) içinde bir "Kürt bölümü" olarak eklenmeyi belirtmek için kendisini "Birleşik KDP" olarak adlandırmıştır. Ancak Irak'taki

[51] Detaylı bilgi için bkz. M. Sıraç Bilgin**, Barzani**, 113

[52] Molla Mustafa Barzani'nin SSCB'de geçirdiği yıllara ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Barzani ve SSCB: Ölü doğan bir ittifak mı?** // Kürt tarihi dergisi. Ekim-Kasım-Aralık 2019 Sayı: 38. S.14-21.

Haşimi monarşisinin düşüşü ve Barzani'nin 1958'de Sovyet sürgününden dönüşü, KDP içindeki çatışmaların yeniden başlamasını hızlandırdı.[53]

14 Temmuz 1958'de, General Abdülkerim Kasım, Irak'ta askeri bir darbe ile başa geçtikten sonra, aynı yılın Eylül ayında Molla Mustafa Barzani, KDP'nin önemli isimlerinden Esat Xoşevi ve Mirhaç'la beraber Prag'dan Bağdat'a döndü. Barzani'nin 12 yıl boyunca Sovyetler'de kalmış olması onun, Irak Komünist Partisi[54] içinde komünist ideolojiyi benimsediği kabulüne neden olmuştu. Nitekim, Barzani'nin Sovyetler'de kaldığı zaman dilimi içinde kimi Batı medyası ve devlet yöneticileri arasında kendisinden *"Kızıl Molla"* diye bahsedildiği de bir diğer vakadır.[12] Ama KDP içindeki Barzani taraftarları açısından bu retoriğin bir karşılığı olmadığı gibi, Molla Mustafa Barzani hâlâ dini gelenekselci yanı çok güçlü bir siyasi lider olarak kalmaya devam etti.

Bu dönemde, özellikle Barzan bölgesinde, liderlik vasfını iyice artıran Barzani, Türkiye'de özellikle Hakkâri, Şırnak ve Van gibi sınır kentlerine geleneksel aşiret yapıları, Türkiye'deki gönüllü peşmergeler ve Nakşibendi tarikatı üyeleri ile yakından ilişki içindeydi. Bu dönemde Şemdinli'de, Barzani aşireti konfederasyonuna dahil olan aşiretler arasında yer alan Herki, Gerdi ve Mizüri gibi aşiretlerinden çok sayıda kişi peşmerge olarak Mustafa Barzani'nin yanında durdu. Benzer şekilde, 1960'larda Hakkâri'ye bağlı olan, 1992'de Şırnak'ın il olması ile bu vilayete bağlanan Beytüşşebap ve Uludere ilçelerinde yaşayan çok sayıda Jirki ve Goyi aşiretlisi de peşmerge olarak KDP ile beraberdi. Bu aşiretlerin içinde Goyi ve Jirki[55]

---

[53] Michael M. Gunter, **The A to Z of the Kurds**, 107

[54] A.g.k **Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi: Bir İhanet Tarihi**

[12] Dana Adams Schmidt, **Barzaniyle Konuşmalar**, Çev. Ahmet Dere.

[13]Martin van Bruinessen, **Ağa, Şey, Devlet**, Çev. Banu Yalkut

[55]https://www.kurdistan24.net/tr/story/14095-Ba%C5%9Fkan-Barzani%E2%80%99den-Jirki-a%C5%9Firetine-taziye-heyeti Jirki aşireti ile Barzani ailesinin önemli ilişkileri 1960'lardan başladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Jirki aşiretinin "önde gelen ailesi" olarak kabul edilen ailelerden biri olan Adıyaman ailesinin düğünleri ve yaziyelerine Barzani'nin çeşitli elçiler ve mesajlar gönderdiği görülüyor. Bunun en son örneklerinden biri, Lezgin Adıyaman'ın 2017'deki vefatı nedeniyle Barzani'nin Hakkâri'ye bir heyet göndermesinde görülmüştür.

aşiretlileri KDP'nin Türkiye sınırları içindeki hareketlerinde ve işlerinde görece daha yoğun faaliyet yürütüyordu. Nitekim, 1970'lerin sonunda Uludere'ye bağlı Bêjih, Melê, Roboskî, Zevya, Hudanê, Hedrîş ve Mêrgeh köylerinden çok sayıda kişi, KDP-Geçici Komite içinde yer almaktaydı. Hatta, 1960'larda ve 1970'lerde, BAAS rejimine yönelik KDP liderliğindeki Kürt ayaklanmalarında yer aldılar. Bunlardan biri olan Dirbaz Goyi, 1974 yılındaki Irak Kürt ayaklanmasında KDP-Geçici Komitesi'nde komutanlık yapmıştı.[56] Bu yönüyle, Uludere ve Beytüşşebap nahiyeleri de tıpkı Şemdinli gibi, Irak Kürt ulusal hareketleri açısından her zaman bir etkinlik alanıydı. Fakat 1975'te KYB'nin kurulması ile beraber Şemdinli siyasi merkez olma hüviyetinin çok önemli bir boyutunu elinde topladı.

1960'lardaki Irak Kürt siyasal hareketlerinin temelini ele almak için 1940'ların başından itibaren Irak'ta vuku bulan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt siyasal hareketinin hemen hemen bütün Kürt toplumsallığı üzerinde yaratmış olduğu etkileri göz önünde tutmak gerekecektir. Nitekim, 1943 yılında Irak'ın Süleymaniye kentinde sürgün olarak bulunan Molla Mustafa Barzani, bu dönemde yasaklı olan Irak'taki Kürt siyasetinin çatı örgütü olan Hewi ile yaptığı görüşmeler sonrasında Irak Krallığı'na karşı büyük bir Kürt ayaklanmasının başlatma hedefiyle icap eden siyasal ortamın mevcut olduğu kanaatine varmıştı. Bu dönemde, Irak toprakları üzerinde en büyük emperyalist hegemonik güç olan İngiltere'nin, Kürt ayaklanmasının başladığı 1943'te, II. Dünya Savaşı'na konsantre olması, Iraklı Kürtlerin *raperin* (ayaklanma) başlatma ve Irak rejiminden net bir şekilde hak talep etme hususlarında son derece motive etmişti.[13]

Modern Kürt siyasal hayatının inşası siyasi parti kurma deneyimleri ve ileri ortaya çıkacak olan Kürt siyasi elitleri arası çatışmaların nüvesini içinde barındırıyordu. 1943'te liderlik

[56] "Şırnaklı devrimci Peşmergeler: Bağımsız Kürdistan gururumuzdur" https://www.kurdistan24.net/public/tr/story/12891-Şırnaklıdevrimci-Peşmergeler:-Bağımsız-Kürdistangururumuzdur

sahnesine çıkan Molla Mustafa Barzani, aşiret reisliğinde Irak'taki Kürt hareketinin liderliğine hızla yükseliyordu. 1960'lara kadar devam eden bu süreç, Celâl Talabani ve İbrahim Ahmed gibi kentli ve sol siyasete daha yakın olan kadroların yetişmesi ile beraber yeni bir hal aldı. BAAS rejiminin Kürt siyasal hareketini bastırması ile beraber KDP içindeki "yenilikçiler" Molla Mustafa Barzani'ye karşı açıkça karşı çıkmaya başladı. Nihayetinde 1975'te muhtelif sol parti ve hareketin Suriye'nin başkenti Şam'da bir araya gelerek, Celâl Talabani liderliğinde KYB'nin kuruluş süreci ortaya çıkmış oldu. Bu hal üzere, KDP'nin yarattığı siyasal ve toplumsal hafızanın içinde Celâl Talabani ve onunla beraber hareket edenlerin sadece siyasi rolleri değil, aynı zamanda bu kişilerin temsil ettiği yeni gruba yönelik algısal ve duygusal bağlar da sarsıntıya uğramıştır. İleride yaşanacak olan birakujilerin habercisiydi bu.

2.5.1. Birakuji Olgusunun Kavramsal Etimolojisi

Birakuji olgusu, Kürtçe'de, "erkek kardeş" manasına gelen *"bira"* kavramından türetilmiştir. "kuji" ise "öldürmek" anlamında kullanılan "kujtin" kelimesinden türetilmiştir. Bu çatışmaların tümünün karar mekanizmasında dönemin Kürt siyasetinin elitleri olan erkek liderlerinin söz sahibi olduğu görülüyor. Bu nedenle, birakuji tam manasıyla bir erkek icadıdır, demek yanlış olmayacaktır. Bununla beraber, bu çatışmalardan asıl etkilenenlerin ise kadınların ve çocukların olması ayrıca bir vakadır.

Yaptığımız alan çalışmalarında da şunu gördük ki, çatışmaların görünen ve karar veren erki erkek yöneticiler ve yerel iktidar odakları iken; göç eden, çatışmalardan en önce ve en uzun etkilenen, cephede savaşanlara yemek hazırlayan; kısacası Kürtler arası iç çatışmalardan en fazla tesir altında kalan toplumsal kesimler, çocuklar ve kadınlar olmuştur.

Bu çalışma, birakujilerde yer alan erkeklerin ailelerine mensup olan kadınlarla da görüşmeler yapmayı ve konuya dair toplumsal cinsiyet temelli sosyolojik gözlemleri de irdelemeyi hedeflemiştir. Bununla ilgili olarak görüşülen Hanzade[57] isminin yazılmaması koşuluyla şunları ifade etmiştir:

> "1978 yılında Yüksekova'nın İran sınırındaki babaevimden Şemdinli'ye gelin olarak geldim. Nişanlanmıştım, ama eşim olacak kişiyi hiç görmemiştim henüz. Neyse işte, Yüksekova-Şemdinli sınırında bulunan Haruna bölgesine geldiğimizde silah sesleri duyuyorduk. Tabii o zaman araba pek yaygın değildi. At sırtında gelin olmuştum. Bir çatışmanın tam ortasında kalmıştı gelin alayım. Bir taraftan korkuyordum, diğer taraftan da mahcup hissediyordum, benim düğün alayım yüzünden birine bir şey olur diye. Ama çok şükür ki, bir şey olmadı. Biri gidip taraflarla konuşmuştu. Gelin alayı geçinceye kadar çatışmayı durdurmuşlardı. Çok sonra anlattılar ki, bu çatışan kesimler Barzani peşmergeleri ve Talabani peşmergeleriydi. Bizimkiler de meğerse Barzani tarafındaymış. Çok kişiyi öldürmüşler. Sonra haber geldi, gelin gittiğim köyden Ramazan da Barzani saflarında Talabani'nin peşmergelerine karşı savaşırken ölmüş. Çocukları ve eşi vardı. En çok onlara yazık oldu. Mezarını bile köyün çok uzağında, devletin görmemesi için gömdüler. Gömüldüğü yerde bir tek onun mezarı var."

Hanzade'nin kendi düğününü Şemdinli'ye bağlı Haruna gediğinde 1978'de meydana gelen birakuji ile hatırlaması, birakuji olgusunun bu bölgedeki toplumsal belleğin ve mekânın kolektif hafızaya dönüştüğünün bir göstergesidir. Bu şekilde, düğünler ve vefatlar üzerinden bireysel olayların hatırlanma biçimlerinin yöredeki kadınlarda yaygın olduğunu gördük.

[57] Hanzade, 60 yaşında, yazları Şemdinli'de kışları Yüksekova'da yaşıyor. 7 çocuk annesi, Ev hanımı.

Benzer şekilde, toplumsal hafızada yer edinen birinin ölümü ile Kürtler arası iç çatışmaların hatırlanması da yaygındır. Hanzade'nin gelin gittiği köyde Ramazan adlı bir KDP'li peşmergenin cenazesini unutmadığı halde, aynı yıllarda vefat eden başka kişilerin vefatını daha zor hatırladığı da buna eklenmelidir.

Burada da şunu eklemek gerekir ki, ölümü toplumsal hafıza için bir trabzan olarak görülen "önemli" kişilerin çok büyük kısmının erkek olması, birakuji ile erkek egemen güç dengesini açıkça ortaya koymaktadır. Hanzade'nin ifade ettiği Haruna gediği ise, mekânsal olarak birçok farklı Kürt aşiretinin bulunduğu ve 1970'lerde bu bölgede en etkili Kürt siyasal hareketlerden biri olan DDKD'nin (Devrimci Demokrat Kültür Derneği) sıkça yer aldığı bir yerdir. 1980'lerden sonra Haruna bölgesi hem KDP'nin hem de PKK'nin iktidar mücadelesinin yaşandığı bir mekân olmuştur. Çünkü Haruna bölgesi Irak ve İran arasında uzanan ve Türkiye sınırları içinde kalan geniş ve ince bir alana tekabül ediyor. Bu durum, farklı ülkelerin sınırları içinde faaliyet yürüten Kürt partileri açısından her zaman bir avantaj anlamına gelmiştir. Bu nedenle, bu bölgede Kürt siyasi yapıları arasında sıkça iktidar çatışmaları yaşanmıştır.

Böylece, birakuji kavramının, Kürtçede "erkek kardeş" manasına gelen "bira"dan türetilmiş olması, bizlere bu olgunun geleneksel Kürt siyasal hayatı içinde, toplumsal cinsiyet tahayyülündeki birakujinin izini sürmeye fırsat veriyor. Bütün bunlar, bu çatışmaların her bir sürecinde egemen güç durumunda olan erkek düşünce yapısının feodalite ile kurduğu yakın ilişkisini de gözler önüne seriyor. Bütün bunlara ek olarak, Nakşibendi tarikatının ve feodal toplumsal ilişkilerin son derece etkili olduğu Şemdinli'de, 1978 birakujisinin toplumsal anlamdaki asıl "kurbanlarının" kadınlar ve çocuklar olması pek şaşırtıcı olmamıştır. Buradan

itibaren şunu da eklemek gerekir ki, 1978'deki birakujinin çatışanların tümü erkek savaşçılardı. Bu hususla ilgili tezin bir sonraki bölümlerinde geniş bir tartışma yürütülmektedir. Geleneksel Kürt siyasal hayatında kadınların kurumsal olarak silahlı mücadelenin bir öznesi olması 1980'lerden sonraki süreçte PKK ile beraber ortaya çıkmıştır.

1960'lardan itibaren KDP liderliğindeki Irak Kürt ulusal hareketinin Bağdat ile yaşanan savaşlar bir yandan Irak'taki Kürt bölgesini kasıp kavurdu diğer yandan da bölgenin sosyal ve ekonomik gelişimini engelledi. Irak hükümetine karşı yürütülen çatışmalar, Kürt kimliğine dair duyguları keskinleştirmeye hizmet etti. Bunun aksine 1970'lerin sonunda başlayan KDP-KYB savaşı, 1990'larda PKK-KDP savaşı, IKBY'nin bir süre politik olarak ayakta tutan bir "dost-düşman" stratejisi iken aynı zamanda "Dört Parça Kürdistan"daki Kürt ulusal hareketinin davasına da büyük bir zarar verdiği düşünüldü.[58] Kürtler arası savaşın ani ve yıkıcı etkisi, Behdinan bölgesi başta olmak üzere, bütün Kürt coğrafyasına tamamen olumsuz karşılanıyordu. Akademisyen Adnan Çelik'e[59] göre, Kürt liderliklerinin önünde iki zorlu görev vardı; aynı anda iki cephede savaşmak! Birincisi, askeri savaş alanında ikincisi ise kendi tabanlarının düştüğü umutsuz durumla baş etmek. Kürtler arası iç çatışma tam olarak şunu sürekli olarak besliyordu: Umutsuzluk!

1975 yılında, Cezayir Antlaşması neticesinde, Irak Kürt hareketinin büyük bir bozguna uğradı ve KDP içindeki birçok kişi artık Molla Mustafa Barzani'nin siyasal hayatının sonuna geldiğine kanaat getirdi. Ali Askeri, Noşirwan Mustafa, Celâl Talabani ve kayınpederi İbrahim Ahmed, hem yeni bir Kürt siyasal hareketinin önünü açmak hem de Cezayir Antlaşması'nın ardından Irak hükümetince bozguna uğratılan Barzani'nin yenilgisinin bir

[58] Adnan Çelik, **Kürdistan Yerellerinde 90'ların Savaş Konfigürasyonu**: Baskı, Şiddet, Direniş. *İsyan, Şiddet, Yas:* 90'lar Türkiye'sine Bakmak, 71-115

[59] A.g.m **Kürdistan Yerellerinde 90'ların Savaş Konfigürasyonu**

parçası olmamak için KDP ile yollarını ayırdı. Böylece, Molla Mustafa Barzani yönetimindeki KDP, görece derin bir sessizliğe büründü. Buna karşın Mustafa Barzani'nin iki oğlu; Mesut Barzani ve İdris Barzani 1975 yılında KDP'yi yeniden örgütlenmek için çalışmalara hız verdi. 1976 yılında KDP'nin yönetilmesi için "Geçici Komite" oluşturuldu. Kürtçede "Qiyadeyî Muwaqet" olarak adlandırılan bu Geçici Komite, 1978'de Hakkâri ve ilçelerinde, özellikle de Şemdinli ilçesinde, vuku bulan birakujide doğrudan rol oynayan elitlerden müteşekkildi. Qîyade'nin hem Irak sınırları içinde hem de Türkiye sınırları içinde gönüllü savaşçıları ve askeri üsleri vardı. Bu nedenle Kürt sosyolojisinde yer alan birakuji olgusunda Hakkâri, ama özellikle de Şemdinli çok önemli hafıza mekânlarını içinde barındırır. Bununla ilgili Rafet Ballı, Kürt Dosyası (1991) adlı eserinde, Hakkâri'nin KDP ve Barzani için "doğal bir cephe gerisi" olarak görüldüğü tespitinde bulunur.[60] Kürt partileri arasındaki çatışmaların bu bölgede yoğunlaşması bu yönüyle daha da anlaşılır hale gelmektedir.

2.5.2. Kürt Siyasallaşmasında Birakuji

Devletsiz bir ulus olan Kürtlerin, grup içindeki ilişkileri ve grup dışındaki kişi ve gruplarla çatışması ve sonrasında duygusallığın ağır bastığı olayların yaşanmasının ardından Kürtçe dilinde meydana gelen olaylara dair yeni kavramların türetilmesi sık rastlanan bir deneyimdir. Bu yönüyle Kürtçenin ve zaman içinde yaşanan olaylarla beraber inşa edilen kavramların Kürt siyasal hareketleri açısından önemli bir hafıza mekânı olduğu söylenebilir. Kürt siyasal hayatı açısından birakuji kavramı için "Kürtler arası iç savaş" demek doğru bir tanım olmakla beraber, eksik birtakım yanları da olacaktır. Burada Paul Brass'ın "verili olmayan şey" olarak kabul ettiği etnisitenin inşasında, Kürt siyasi elitlerinin kendi aralarındaki iç çatışmalarının da bir faktör olduğu görülüyor. Brass'ın işaret ettiği güzergâhtan yola çıkarsak, birakujinin Kürt

[60] A.g.e **Rafet Ballı, Kürt Dosyası**, 11

siyasi seçkinlerinin çatışması şeklinde başlayıp Kürt toplumunun en küçük birimine sirayet eden bir "seçkinler kavgası" olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bunun da en tipik ve dramatik örneği bu çalışmanın ana temel meselesi olan 1978 birakujisidir.

İç savaşların etkisini analiz eden tarihçi Michael Howard[61] "ABD için ulus, bağımsızlık savaşıyla şekillendi ve iç savaşın sonucunda birleşti" savını ileri sürmüştür. Bir diğer düşünür Paul Collier[62] ise bunu farklı bir şekilde ifade ederek: "İç savaşın siyasi bir mantığı olduğu ölçüde, toplumsal ilerleme için bir katalizördür." demeyi tercih etmektedir. Charles Tilly, "savaşın devletler oluşturduğunu" ve "savaşma ve devlet kurma arasında karşılıklı bağımlılık" olduğunu öne sürer. Bu model, modern Kürt siyasal hayatı örneğine uygun olan tarafları olduğu gibi bu tarafların kısmî olarak kaldığı söylenebilir. Zira, 1980'lerin sonlarına doğru Irak Kürt siyasal hareketi, bir taraftan Bağdat'a karşı, bir taraftan PKK'ye karşı, diğer taraftan da kendi aralarındaki uzun süreli mücadeleleri nedeniyle savaş olgusu, Irak'taki Kürt sosyolojisinin varlığının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Ancak süregelen bu savaşların Kürt ulusal hareketinin kristalleşmesine neden olduğu gibi devlet inşası üzerinde muğlak bir etkisi oldu.[63]

Kürt geleneksel siyasi hayatı içinde birakuji olgusunun tanımı zamandan ve mekândan münezzeh değildir. Yani farklı zamanlar ve zeminler içinde Kürtler arasında çatışmalar hep var olagelmesine rağmen, partiler/hizipler şeklinde iç çatışmaların görülmesi 1940'lı yıllardan itibaren Irak'ta bulunan Kürt siyasiler arasında görülmeye başlanmıştır. Böylece daha önce de farklı dilsel anlatımlarla, ama daha dar bir anlam çerçevesi ile var olan bu olgunun yeni bir tanıma "kavuşturulduğu" ve yeni bir dilsel forma tabii tutulduğu görülüyor. Tam da bu

[61] Michael Howard, **"War and Nations**," in Nationalism, eds. John Hutchinson and Anthony Smith (Oxford: Oxford University Press, 1994), ss. 254-255.
[62] Paul Collier, **Breaking the Conflict Trap Civil War and Development Policy**
[63] Ofra Bengio, **The Kurds of Iraq: Building A State Within A State**, 231

nedenle, birakuji olgusunun kavramsallaştırılması Kürt siyasal hayatı açısından modern tartışmaya işaret etmektedir. Zira bu olgu, geleneksel Kürt siyasal geleneği içinde Kürt partilerinin kendi aralarında çatışarak ilişkilendiğini anlatan yeni bir sosyolojinin habercisi olmuştur. Dolayısıyla, bu olgunun Kürtçede özel olarak bir kavramla sınırlandırılma ihtiyacının tarihi ile Kürt siyasi elitlerinin parti kurma tarihi ve bu partilerin hizipleşmesi, siyasal elitlerin iktidar mücadeleleri ve çatışmaları paralellik göstermektedir. Bu yönüyle, Kürt partilerinin elitleri arasında cereyan eden iç tartışmalar, aynı zamanda bir güç ve iktidar istencini de ifade etmektedir. Bu nedenle, 1966 yılında, Barzani'ye karşı Irak hükümeti ile yakın ilişki kurduğu için KDP politbürosu ve Molla Mustafa Barzani tarafından "cahş" olarak damgalanan bazı Kürt aşiretleri, Talabani ve İbrahim Ahmed, sadece iktisadi imtiyazlar değil, aynı zamanda siyasi güç istencinin de habercisiydi. Çünkü bir tarafın diğer tarafı "kardeş kanı" dökmekle itham ettiği birakuji süreçleri, aynı zamanda, taraflar arasındaki iktidar mücadelesinde "üste çıkma, altta kalmama" arzusunun da bir tezahürüdür. Bununla beraber, bu olgunun denk geldiği çatışma alanları ve toplumsal şiddet fay hatlarının ise son derece eskilere giden bir tarihselliği söz konusudur. Fakat burada şunu da belirtmek gerekiyor ki, yaptığımız alan çalışmaları ve literatür taramaları da gösteriyor ki, birakuji kavramının tarihsel, mekânsal, toplumsal, ideolojik ve örgütsel sınırlılıklarının kesin olarak belirlenmesine dair tartışmalar son derece esnektir. Bu çatışmaların hafıza mekânları ve toplumsal tahayyülleri Kürt etnisitesinin siyasal kurumlarını ve siyasallaşma süreçlerini doğrudan etkilemeye devam etmektedir. Çünkü bu olgunun aktörü olan Kürt siyaset yapıcıları ve siyasal elitleri, Kürt partileri arasında meydana gelen hangi olayların birakuji olduğunu hangilerinin ise birakuji olmadığı minvalindeki ihtilafları, günümüze kadar devam eden bir tartışmanın devamıdır. Taraflardan hiçbirinin birakujinin nedenini kendileri olarak görmek istememeleri bu olgunun konuşulmasını ve irdelenmesini daha da meşakkatli kılmaktadır. Bu konuda 1978 birakujisine ilişkin hem ölen kişilerin sayısına dair KDP ve KYB taraflarının

farklı açıklamalarda bulunması, gelişen olaylar hususunda ciddi yaklaşım ayrılıklarının olması, Şemdinli'de birakuji olgusu hakkındaki toplumsal hafıza, Kürtlerin birakuji ile yüzleşme süreçlerini son derece olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, Kürt etnisitesinin siyasallaşması süreçlerinin gündelik tartışmalarında dahi 1978 birakujisinin etkileri söz konusudur. Bununla ilgili görüşmecilerden Mustafa Ayber (1946- …) Haruna bölgesinden alışveriş için Şemdinli şehir merkezine gelen kimi ailelerin bireylerinin 1978'deki birakujisinde rolleri olduğunu söyleyip "selam bile verilmemesi gereken kişiler" olarak işaret ediyordu. Bunun bir başka örneği de 1990'larda KDP ve KYB'nin ittifak kurup PKK'ye karşı çatışmasının ardından, 1988'de gerçekleşen Enfal ve Halepçe katliamları nedeniyle Hakkâri, Muş, Diyarbakır ve Mardin gibi kentlere gelen IKBY'den Kürtlerin, Türkiye vatandaşı Kürtlerden KDP'li ya da KYB'li oldukları ön kabulü ile dışlanmalarında söz konusu olmuştur.

Birakuji olgusunun temel nüvesinin nerede durduğuna ilişkin bir soru sorulacak olursa da, Kürt siyasi gruplar ve bu grupları temsil eden lider figürlerin müttefik ol(a)maması, son kertede de kendilerine bağlı olan grupların silahlı olarak çatışmalarını ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu tanım, Kürt partileri içindeki hizipçiliğin yaşanmaya başladığı ve 1950'lerde çıplak şiddete dönüşen iç çatışmaların kabaca tanımını ifade ediyor. Birakujinin tarafları arasında yer alan Kürt siyasi gruplarının dikkate değer olan bir diğer yanı da şudur: Çatışan tarafların birbirini tamamen yok etmeyi amaçlamadığı, bunun aksine, vuku bulan iktidar çatışmasında öne çıkma çabasının aşikâr olduğudur. Çünkü, çatışan iki Kürt siyasal grup da şunun farkındadır ki, öyle veya böyle, şimdi veya sonra, çatıştıkları diğer tarafa ihtiyaç duyacaklardır. Bu "ihtiyaç" ya bir "düşman kardeş" şeklinde grup içi kenetlenmeyi motive edecek bir dinamik ya da ilerleyen süreçlerde dış saldırılara karşı dengeleyici bir unsur olarak müttefik biçiminde kendini göstermektedir. Bunun en bariz örneği KDP ve KYB çatışmaları olmuştur. KDP'nin içinden çıkan kadroların 1975'de KYB'yi kurmasından sonra amansız bir

çatışma içine girmiş olsalar dahi bu iki grup hiçbir zaman birbirlerini tamamen yok etmeyi amaçlamadı.

Bununla beraber, Kürt sosyolojisi içinde cereyan eden iç çatışmaların ideolojik tandansının 1980'lerden sonra PKK'nin ortaya çıkmasıyla beraber daha belirgin olduğu görülüyor. Aynı coğrafyada yaşayan, benzer etnik kimliklerden gelen Kürt siyasal yapıların ideolojik nedenlerle karşı karşıya getiren dönemin genel halet-i ruhiyesi de önem arz etmektedir. Irak'ta BAAS rejiminin askeri darbe yoluyla başa geçme çabaları, İran'da Şah rejimine karşı başlatılan "İslam Devrimi" ve Türkiye'de 1980 askeri darbesinden sonra Turgut Özal hükümetlerinin Irak Kürtleri ile yakın ilişki kurma arzusu, Kürt siyasi elitleri arasındaki grup içi çekişmeleri de tetikledi. Özellikle de PKK'nin kurulması ile beraber, 1980'lerden itibaren Türkiye, KDP ve KYB'yi, PKK karşısında durabilecek bir "çekiç güç" olarak görmeye başladı. Bu nedenle, 80'lerden sonra KDP ve KYB ilişkilerinin nispeten daha iyi olması, bu iki Kürt siyasi grubunu PKK karşısında savaştırmak isteyen Türkiye ve İran gibi ülkelerle daha yakın ilişki kurma arzusunun bir sonucudur. Bu vaziyet, özellikle 70'li yıllara kadar Türkiye'nin "yasaklı Kürtçü parti" olarak gördüğü KDP için bir fırsata dönüşmüş oldu.

Buradan itibaren birakuji olgusunun kavramsal olarak kullanmaya başlandığı tarihi süreçten bahsetmek gerekecektir. Birakuji olgusunun tarihi, Kürt sosyolojisi içinde uzun bir geçmişe dayanırken, bu olgunun kavramsallaştırılması Irak'taki Kürt siyasal cereyanlarının modern anlamda partileşme sürecine denk düşmektedir. Özellikle Kürt siyasi partilerinin basın ve yayın organlarını kullanmaya başlaması, rakip partileri alt etme çabalarındaki gayretkeşlik gibi siyasi faaliyetler, Kürtçede, Kürt siyasal hayatına dair yeni kavramların ortaya çıkmasına ve daha öncesinden var olan birtakım sosyolojik olguların "sansasyonel" ifadelerle tasnif edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Birakuji de bu kavramlardan ve olgulardan bir tanesidir.

Bu olgunun kavramsallaştırılması, bu çalışma boyunca detaylı incelenen, 1950'li ve 1960'lı yıllarda başlayan KDP içindeki "yenilikçiler" ve "gelenekçiler" arasındaki çatışmalara dayanmaktadır. Buna ek olarak, Kürtler arasında daha önce de var olan birakuji olgusu, 1970'lerde Barzani ve Talabani arasındaki ayrışmasının ardından parti hiziplerinin basın ve yayın organlarında görünür bir şekilde kullanılmaya başlandı. Molla Mustafa Barzani'ye bağlı olan ve 1968 yılında yayınlanan *El Teakhi Gazetesi* bu yayın organlarından bir tanesidir. 1960'lı yıllarda Bağdat'ta yayın yapan bu gazetede, Talabani ve İbrahim Ahmed aleyhine çok sayıda haber ve yazı yayınlandı. 1966 yılında ise Talabani'nin Irak hükümeti ile Barzani arasındaki çatışmalarda Irak hükümetini desteklemesi konusunda Türkçede "66 sıpaları" manasına gelen ve "hain" olarak damgalanan Talabani ve destekçileri için *"66 cahşları*[64]*"* haberlerini yapmıştı. Celal Talabani'nin komutasındaki silahlı güçlerin Irak merkezi hükümeti ile ilişki kurup, Molla Mustafa Barzani'den ayrışmaya başladığı dönemler olan bu zaman diliminde Talabani-Barzani çatışmasının "şerê nawxweyî" yani "grup içi savaş" kavramsallaştırılması şeklinde tanımlanmaktaydı. Yani "birakuji" kavramının kullanımından önce, 1950'ler ve 1960'larda, birakuji olgusunu anlatmak için "şerê nawxweyî" ifadesinin kullanılmaktaydı.

Birakuji, çoğu zaman beklenmeyen, ama bazen de beklenen, fakat hiçbir zaman istenmeyen ve Kürt toplumu için "şok edici" bir olguyu ifade eder. Sonuç itibariyle, burada, Kürt toplumsallığına sosyal, siyasal ve iktisadi dinamikleri yerinden sarsan bir kavram ve olgu ile karşı karşıyayız. En belirgin haliyle bahsedecek olursak, meydana gelmiş olan *Birakujilerde* şu ana unsurların varlığı görülmektedir:

[64] Bu kelime, kimi kaynaklar "caş" kimi kaynaklar ise "cahş" olarak getirmektedir. İki kullanım da doğru olduğunda, bu çalışmanın farklı yerlerinde farklı formun da kullanılmasında bir beis görülmemiştir. Buna ek olarak, İran'daki ve Türkiye'deki Kürtlerin "cahş" Irak ve Suriye'deki Kürtlerin ise "caş" kelimesini daha yoğun olarak kullandıkları görülmektedir.

Birakuji Olarak Kolektif Hafızada Yer Edinen Kürt-Kürt çatışmalarının Ortak Ana Yanları

Siyasal partilerin/hareketlerin bulunması ve aralarında muhtelif nedenlerle ayrışmaların olması,
Çatışan partilerin programlarında Kürt siyasal hayatına dair iddialarının olması ve bu konuda herhangi bir mücadeleye (silahlı veya şiddetsiz) atıfta bulunması,
Çatışan tarafların ideolojik angajmanlara ve iddialara sahip olması
Kürt nüfusunun yer edindiği bölge ve yörelerde eylem ve etkinlikte bulunması veya bulunmayı hedeflemesi,
Temelde Kürt topluluklarına dönük siyasi programa sahip olmakla beraber, Kürtlerle beraber aynı coğrafyada yaşayan başka dini ve etnik toplulukların da haklarına/varlıklarına olumlu ya da olumsuz atıfta bulunulması,
Parti elitlerinin kararı ile çatışmaların yaşanması ve ölümlerin meydana gelmesi,
Siyasal şiddetin geniş bir alanlara ve zamana yayılması,
Siyasi elitler arasında başlayan şiddetin toplumsal gruplar arasında yeni bir sosyoloji yaratması.

2.5.3. Birakujinin Aktörleri ve Faktörleri

Kongreya Netewiya Kurdistan,[65] KNK kısa ismiyle, 1999 yılında farklı Kürt siyasi cenahlarından müteşekkil olan bir ortak çatı örgütü olarak kuruldu. Bu kuruluşun 1999'a denk gelmesi elbette ki, tesadüf değil. Zira, bu tarihe kadar Kürt partileri arasında birçok birakuji meydana geldi ve dramatik sonuçlara neden oldu. Bu itibarla birakuji, *"Komîteya Diyaloga Navxweyî"* yani *"İç Diyalog Komitesi"* kuruluşunun mecburiyetini KNK'ye hatırlattı. Türkiye'nin ve İran'ın sınır ötesi operasyonları esnasında bu komisyonun sıkça çalışmalar ve diplomatik ilişkiler yürütmeye çalıştı. Böylece Kürt partilerinin kurumsallıktan uzak olan yapısının iç çatışmalara olan etkisinin azaltılması amaçlandı. Burada, Kürt siyasi partilerinin

[65] Detaylı bilgi için bkz. http://www.kongrakurdistan.eu/

kurumsallıktan uzak olmasının birakujilerin sürekli ve yeni formlarda ortaya çıkmasında etkili bir faktör olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Bilhassa istihbarat ve enformasyon açısından güç sahibi olan ülkelerin de Kürtler arası iç çatışmaların yaşandığı yerleri konsantre olunmak istenen sosyolojik mekân olarak gördükleri anlaşılıyor. Nitekim, 1990'lı yıllarda, KDP ve KYB arasında cereyan eden çatışmaların son bulması için MİT'in de aktif rol oynadığı, Barzani ve Talabani'nin 1992'de Ankara'ya yaptıkları ziyaretler gerçekleşmekteydi. 1998 yılında, Ecevit hükümeti, araya girmesine rağmen KDP-KYB çatışmasının ABD garantörlüğü ile sonlanması, Türkiye'nin tepkisini çekmişti.[66]

Benzer şekilde, Kasım 1992'de TSK Jandarma Genel Komutanı, KDP ve KYB'nin çatışması Türkiye'nin Kürt siyasetini etkileyecek bir noktaya gelmiş, sonrasında ise TSK yöneticilerinin araya girmesi ile KDP, KYB ve TSK arasında *"Şemdinli Protokolü"* imzalanmıştır. Bu protokole göre, Barzani ve Talabani cephesinin Türkiye sınırında ortak karakolların oluşturulması sağlanacaktı. Elbette ki, burada Ankara'nın nihai hedefi PKK'ye karşı KYB ve KDP'yi aynı cephede birleştirmekti.

Burada şu sonuç ortaya çıkarmak mümkündür; Türkiye, PKK'nin ortaya çıkması ile beraber Irak Kürt siyasi elitleri ile birlikte hareket etmeyi ulusal çıkar meselesi olarak görmeye başladı. Bu konuda dönemin Türk medyasının da devlet politikası ile paralel yayınlar yapması tesadüf değildi. Halbuki, yıllar öncesinde, yani PKK'den önce Türk devletinin resmî ideolojik tezi, KDP ve KYB'nin yasadışı birer örgüt olduğu yönündeydi. Hatta, *49'lar Davası* olarak modern Kürt siyasal tarihinin önemli bir kırılma noktasını teşkil eden yargılamaların temel

[66]"Ecevit: ABD'deki anlaşma Irak'ı fiilen böler" 27.09.1998
https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ecevit-abddeki-anlasma-iraki-fiilen-boler-39040097

suç unsuru olarak 50 Kürt'e addedilen itham "Barzanicilik çizgisindeki Kürtçülük akımı" olmuştu. Bu yönüyle, Türkiye'nin zaman içinde Barzani ve Talabani'ye olan yaklaşımının dramatik bir şekilde değişimindeki en ciddi faktörün PKK'nin ortaya çıkması oldu.

1992 yılında, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin ilanı gerçekleşti. Bu durumun Türkiye'yi endişelendirdiği Türk basınında da açıkça görülmekteydi. Bunun farkında olan Talabani ve Barzani, Türkiye'yi telkin edecek bir politika konusunda ortaklaştı. Buna göre birlik olan Barzani ve Talabani, 20 Ekim 1992'de, PKK'ye karşı geniş alanlara yayılan bir askeri operasyon başlattı.

DIŞ POLİTİKA

MİLLİYET 9 E

Çatışmaya hava desteği

PEŞMERGELERİN Kuzey Irak'ta PKK'lılara yönelik harekâtına Türk Hava Kuvvetleri'nin hava desteğinin sürdüğü bildirildi.

Bölgeden Ankara'ya ulaşan haberlere göre, sabahın erken saatlerinde harekete geçen Türk F-4 ve F-104 uçakları, öğleden sonra saat 15.00'e kadar 25 sorti yaptı. Bugüne kadar ortalama 12 sorti yapan Türk Hava Kuvvetleri uçaklarının bu sayıyı iki katına çıkarmış olmaları, Peşmergelerden kaçmaya çalışan teröristlerin açık hedef haline gelmiş olduklarına işaret sayılıyor. Ayrıca Peşmerge güçlerinin belirlediği kamplara saldırılarına paralel hava operasyonları yapıldığını gösteriyor.

Yine bölge kaynaklarından Ankara'ya ulaşan haberlere göre , PKK'ya karşı harekât dün Harkuk kampı çevresiyle Çukurca'nın güneyindeki bölgeye yoğunlaştı. Türk F-4'leriyle F-104'ler de bombalama faaliyetini bu noktalarda topladı. Yetkililer, bir F-4 uçağının bir sortide 7 ton, bir F-104'ün ise 4-5 ton bomba atabileceğini belirttiler. Buna göre 25 sortide ortalama 150-160 ton bomba atılmış olacağını hesaplıyorlar.

Ankara'da edinilen bilgiye göre Türk Silahlı Kuvvetleri kara unsurlarının henüz sınır ötesi bir operasyona girişmedikleri, ancak sınır güvenliği ve eşkıyanın kaçış yollarını tıkama açısından her türlü önlemin sürekli alındığı belirtildi.

Bölgedeki Milliyet muhabirlerinin edindikleri bilgilere göre Peşmergelerle PKK'lılar arasındaki çatışma Batufa yakınlarındaki Haftanin, Zafita ve Sinaht ile, Barazgir ovasındaki Basyan, Biri ve İran sınırına yakın Hakurk kampları çevresinde yoğunlaştı. Ancak bölgenin coğrafi yapısının harekâtın seyrini etkilediği ve çatışmaların gerilla savaşına dönüştüğü belirtildi. Bu nedenle de Kuzey Irak'taki tampon bölgeyi çok iyi bilen Peşmergelerin, PKK'ya karşı daha başarılı oldukları kaydedildi.

Barzan, Amadia, Türkiye sınırına yakın Zaho'daki PKK kamplarının ikmal yollarının tümüyle kesildiği, bunun da örgütü güç durumda bıraktığı bildirildi. Kuzey Irak'ın Erbil kentinde çatışmalarla ilgili bir değerlendirme merkezi oluşturulduğu, burada harekâtın en ince ayrıntılarıyla ele alındığı, sivil giysili Türk kurmay subaylarının da burada harekâtı yakından izledikleri ve Türkiye'ye anında bilgi aktarıldığı öne sürüldü.

Çatışmaların başlamasından sonra PKK Merkez Komitesi tarafından yayınlanan bir bildiriyle, Habur sınır kapısından Irak'a ikinci kez ambargo konulduğu açıklandı. Kuzey Irak'ı dünyaya açan tek kapı olan Habur'un kapanmasıyla Peşmergelerin güç durumda kalacağı ifade edildi.

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı komando birliklerinin Suriye sınırından İran'a kadar uzanan Irak sınır şeridinde yoğun güvenlik önlemleri aldığı belirtilirken, zaman zaman, Peşmerge saldırılarından kaçıp Türkiye'ye sığınmak isteyen PKK'lılara karşı amansız bir mücadele verildiği de gelen haberler arasında. Basyan, Biri, Hakurk kamplarından kaçarak Türkiye'ye girmek isteyen bir grup PKK'lının, çıkan çatışma sonucu geri dönmek zorunda kaldıkları belirtildi.

Dengi Geli Kürdistan radyosu önceki gün yaptığı Kürtçe yayınında, dört gün devam eden çatışmalar sonucu PKK'nın Batut, Singal ve Gencu bölgesindeki kamplarını boşaltığını duyurdu. Bu kesimdeki çatışmalarda dokuz Peşmergenin, 20'de PKK'lının öldüğünü öne süren radyo, bölgedeki Kürtler arasında muhalif seslerin çıktığını, bu yüzden Peşmerge saldırılarının bir imha harekâtından çok, bölgenin PKK'lılardan temizlenmesi şeklinde olduğunu bildirdi. Radyo, çatışmaların Batufa Bervarya ve PKK lideri **Öcalan'**ın kardeşi **Osman Öcalan'**ın bulunduğu Makuk bölgesindeki kamp çevresinde yoğunlaştığını, sadece Makuk'taki çatışmalara 3 bin dolayında Peşmergenin katıldığını belirtti.

PEŞMERGE-PKK

Peşmergelerle PKK arasındaki çatışma gerilla harbi şeklinde sürerken Türk Hava Kuvvetleri'nin F-4 ve F-5 savaş uçakları, sınır şeridinin hemen ötesindeki PKK kamplarına saat 07.00, 09.00 ve 12.00 sıralarında bomba yağdırdı.

Nilüfer YALÇIN/ANKARA, Namık DURUKAN/DOHUK, Faruk KESKİN/VAN, Muhyettin TEMİZEL/BİTLİS, Ali SEVMİŞ/HAKKARİ

Peşmergeler, PKK'lı teröristlere karşı operasyonda, kalaşnikofların yanı sıra ağır makineli tüfekler ve roketatarlar kullanıyorlar. (solda). Türk savaş uçakları daha önce belirlenenen PKK kamplarının bulunduğu dağlık bölgeleri bombalıyor.(Namık DURUKAN/DOHUK)

KUZEY IRAK

Resim 2.5.3.1 Milliyet Gazetesi, 9 Ekim, 1992

Bu operasyonun amacı, kısa bir süre öncesinde ilan edilen federatif yönetim konusunda Türkiye'nin kaygılarını gidermek, bir diğer taraftan da PKK hareketinin IKBY topraklarındaki hakimiyet alanlarını sınırlandırmaktı. Sınırlandırmak, diyoruz; çünkü KDP ve KYB'nin kendi aralarındaki ciddi anlaşmazlıkları ortadayken, PKK'yi tamamen bu bölgeden çıkarmaları pek de mümkün değildi. Bu konuda Barzani ve Talabani, PKK'nin kendilerine başka bir seçenek bırakmadığını ileri sürmekteydi.[67] Görüldüğü üzere, Kürt partileri

[67] Arkan H. MUHAMMAD, BAAS Partisi ve Kuzey Irak Güvenlik Bölgesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007, Ss. 47

arasındaki çatışmalar parti elitlerinin çatışmaları şeklinde başlayıp, ülke sınırlarını aşan ve muhtelif kurum ve devletlerin dahil olduğu siyasal süreçlerine dönüşmektedir.

Bütün bunlara ek olarak, hiçbir Kürt siyasal hareketi, birakujilerin kendilerinden kaynaklandığını kabul etmez veya etmek istemez. Bunun nedeni de gayet açıktır: Birakujiye neden olan veya ilk kurşunu sıkan taraf haksızdır! Kürt siyasal grupları arasındaki çatışmaların en fazla zarar görenlerin çok büyük çoğunluğu kendi halindeki sivil Kürtler olmuştur. Bu nedenle birakujiler, Kürt siyasi elitler açısından açıklaması her zaman ciddi bir muammayı teşkil etmektedir. Bu yüzden halk arasında birakujiler hakkında konuşmak, çatışan taraflar açısından pek arzu edilen bir şey değildir. Zira birakuji olgusu, sınırlar arasında sıkıştırılmış olan Kürt siyasi elitlerinin kendi aralarındaki ölümlü çatışmaları hatırlatan bir hortlak gibidir. Bununla ilgili olsa gerek ki, 90'lardan sonra meydana gelen birakujilerin Kürt partileri arasında sınırlı bir karşı karşıya gelmelere dönüştüğünü ileri sürmek mümkündür. Benzer şekilde, 1990'lı yıllardan sonra Kürt siyasi partileri direkt karşı karşıya gelmek yerine bölgedeki devletler veya Kürt olmayan siyasi partiler üzerinden birbirlerine karşı hesaplaşma yolunu tercih etmişlerdir. Bunun en belirgin örneği, Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları sırasında KDP ve KYB'nin PKK ile direkt çatışmak yerine, Türkiye'ye lojistik, kendi bölgelerindeki basın ve medya kuruluşları üzerinden toplumsal meşruluk ve istihbarat kaynakları sağlama konularında destek sunmalarında görülmektedir.[68] Özellikle IKBY'nin resmi statüye kavuştuğu 1990'lardan itibaren bu durum sıkça görülmeye başlanmıştır. Bu uygulamaya başvuran iki parti KDP ve KYB'nin, kuvvetle muhtemeldir ki, birakujilerin Kürt toplumunda neden olduğu antipatinin önüne geçmek için kullandığı bir teknik olarak görülmektedir.

2.5.4. Birakuji ve Kürt Siyasi Elitleri Arasındaki İdeolojik Fay Hatları

[68] Karam Kurda. (2015). "*Bad blood between brothers: The KDP, PUK, PKK conflict "*

1970'lerin sonlarında DDKD, Türkiye'deki Kürt siyasal cereyanları arasındaki en güçlü olanıydı. Bu tarihte, Hakkâri'de de en etkin olan Kürt siyasi oluşumu yine DDKD idi. Bu örgütün sol ve kentli bir geleneğe sahip olması, 1978 yılındaki KDP-KYB savaşında sola daha açık olan Talabani'nin partisi KYB tarafında olması sonucunu doğurdu. Bununla beraber, DDKD'nin önemli yöneticilerinin ve KYB'nin aynı tarihlerde Suriye'de olması, bu iki Kürt grubun ilişki içinde olmasına olanak sağladı. Bu konuda Kürdistan Komünist Partisi (KKP) başkanı Sinan Çiftyürek şunları ifade etmiştir:

> "Suriye, Kürt hareketleri ve solcu gruplar için bulunmaz bir fırsattı. Gerilla eğitimi almak için Bekaa Vadisi'ne giden Türkiyeli bütün devrimciler Suriye üzerinden geçerdi. Bu dönemde Suriye BAAS rejimi Türkiye ile olan ilişkileri kötüydü. Solcular ve Kürtler de bunu fırsat olarak değerlendirdi. 1971 darbesi ile beraber çok sayıda devrimci Kürt Suriye'ye geçti. Aynı dönemlerde Irak'ta ciddi bir kargaşa vardı. Irak tarafından da binlerce Kürt siyasetçisi gelmişti. Hatırlarsanız Öcalan da yurt dışına çıktığında ilk önce Suriye'ye gitmiştir. Uzun bir süre Afrin kentinde kaldı. Örgütü dahi orada yönetti. Ama 1975'te KYB'nin Talabani tarafından Suriye'de kurulması Türkiye'deki Kürt siyasetini çok heyecanlandırdı. Ben bizzat gidip ziyaret etmiştim. Şam'da görüşmüştük. Ali Askeri ve Dr. Halid Said de vardı görüşmede. Mustafa Barzani'nin "aş betal" yani "işe paydos" anlamında silahlı mücadeleyi askıya aldığını ve peşmergelerin bulundukları yeri terk etmelerini istediklerini radyolardan ve gazetelerden öğreniyorduk. Talabani ve Ali Askeri, bunu kabul etmediklerini ve BAAS rejimine karşı silahlı mücadeleyi sürdüreceklerini söylüyordu. Bu haberi Türkiye'deki Kürt partilerine bizler iletiyorduk. Gazeteler ve radyolar hergün bundan bahsediyordu. O dönemin Türkiye'deki en güçlü örgütü olan DDKD, çeşitli yollarla KYB ve Talabani ile ilişki içindeydi. DDKD, Barzani ve KDP'yi gerici ve feodal olarak kabul ediyordu. 1978'te DDKD'nin genel sekreteri olan Ömer Çetin ve

> DDKD'nin önemli bir diğer ismi olan Necmettin Büyükkaya da Talabani ve Suriye'deki KYB yöneticileri ile doğrudan ve dolaylı temas halindeydiler. Barzani'nin devrim mücadelesini bırakmasının ardından DDKD üzerinden Türkiye'deki Kürt siyaseti KYB'yi ve Talabani'yi daha yakından takip etme tanıma fırsatı buldu. Özellikle Erivan radyosu bu konuda çok sayıda program yapıyordu. Bu programlar sadece Kürtçenin Kurmanci lehçelerinde değil, Sorani lehçesi ve Türkçe olarak da yapılmaktaydı. Burada da gördük ki, 1970'lerde Suriye üzerinden Türkiye'ye gelip buradan da Irak'a geçmek isteyen KYB peşmergeleri Türkiye üzerinden geçerken DDKD'ye ve onun Hakkâri'deki örgütlenmesine güvendiklerini ve irtibatta olduklarını görüyoruz. Şemdinli'de özellikle birçok aşiretle ilişki içindeydiler. Çok sonra anladık ki, oradaki aşiretler iki tarafla da görüşüyormuş. KDP-Geçici Komite'den yana durmuşlardır. Ama DDKD, KYB'nin Şemdinli ve Behdinan üzerinden Irak'a geçmesi konusunda Talabani'yi yüreklendirdiğini anlıyoruz."

KKP Genel Başkanı Sinan Çiftyürek'in (1952-…) ifade ettiği üzere, 1978 birakujisinin yaşanmasında taraflar arasındaki solculuğa, sağcılığa ve feodaliteye yüklenilen ideolojik angajmanlar da bu çatışmada etkili olmuştur. Bu dönemi hatırlayan Şemdinlili eski peşmergeler, KYB'den ve Talabani'den "komünist ve dinsiz" olarak bahsedildiğini söylemişlerdir. Özellikle "peşmergenin dinsiz olması mümkün değildi" diyordu, Y.M. Tam da bu nedenle Talabani karşısında Barzani'yi desteklediklerini ifade etmiştir. Burada, Şemdinli'deki Sünni İslam'ın en katı yorumu olan Şafiiliğin etkili olduğu ve Nakşibendi tarikatının tarihsel olarak merkez üslerinden birisinin Şemdinli olması, anti-komünizm üzerinden KYB'li peşmergelerin öldürülmesinin meşrulaştırılma girişimlerinde etkili olduğu söylenebilir.

1990'lı yıllarda Kürt partilerinin ideolojik dokuları, KDP ve KYB'yi PKK karşısında yakınlaştıran bir yapı halini aldı. KYB'nin Kürt partileri arasındaki iç savaşta KDP'nin yanında yer almasına giden süreç 90'lardaki PKK hareketinin Kürtlerin yaşadığı hemen her yerde sosyolojik bir taban ve hareket alanı bulabilmiş olmasıdır. Bu durum, KYB yönetimini kaygılandırmış ve 90'lardan itibaren Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurmaya sevk etmiştir.[69] Aynı zamanda KYB ve KDP'nin egemenlik alanlarını PKK'ye kaybetme kaygısı KDP ve KYB'yi birbirine hem yakınlaştırmış hem de daha güçlü bağlar kurması sonucunu doğurmuştur.

1980'lerin başından itibaren, ezeli ve ebedi iki hasım olan KDP ve KYB, tabanlarını PKK hareketinin etkisinden uzak tutmayı amaç edindiği anlaşılıyor. Bu yüzden de Talabani liderliğindeki KYB 1980'lerden itibaren, Türkiye ile yakın diplomatik ilişkiler kurmaya başladı. 1990'lı yılların ortalarından itibaren sıkça Ankara'ya gelen Barzani ve Talabani, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Eşref Bitlis ile görüşmüşler yapıyor ve nihayetin de "işbirliği" kararı alıyorlardı. Bunun karşısında da PKK, sınır hatlarındaki gücünü KDP ve KYB karşısında bir ticari ambargo unsuru olarak kullanacağını ilan ediyordu.[70]

Sonuç itibariyle modern Kürt tarihinin farklı dönemlerinde Kürt elitlerinin ideolojik farklılıkları, partiler arası çatışmalarda etkili bir faktör olmuştur. Ama bu durum 1978 yılında meydana gelen birakujide, partiler arası politik kırılmalar yaratmakla beraber, meydana gelen trajik sonuçların sorumluluğunu almamak için de "anti-komünizm ve dinsizlik" propagandası maksadıyla kullanılmıştır.

2.5.5. Birakuji ve Geleneksel Kürt Siyasi Elitleri

[69] https://www.youtube.com/watch?v=NZh4wAuQMhA **Barzani kimdir?** Osman Pamukoğlu
[70] Faysal Dağlı, **Birakuji Kürtlerin İç Savaşı**

Birakuji olgusunun temel yapısında Kürt gelenekselliği içinde önemli bir yerde duran aşiretsel yapının etkisi yadsınamaz bir boyuttadır. Kürtçe'de "Mam" amca anlamında kullanılırken, "Kak" ya da "Kek" ise birader, abi manasında kullanılır. Kürt siyasi aleminde Talabani için "Mam Celal" Mesut Barzani içinse "Kak Mesut" lakapları kullanılmaktadır. Benzer şekilde, Kürtçe'de "imam" anlamında kullanılan "Melle" Molla Mustafa Barzani için kullanılagelmiştir. Aile ve geleneksel toplum içinde söz sahibi olan bireylerin tanımlanması için kullanılan bu kavramların, modern alanda siyaset yapan, Kürt davası için ailevi ve aşiretsel bağları aşıp, ulusal bir hüviyete kavuşma iddiasında olan Kürt liderler için kullanılması, KDP ve KYB'nin geleneksel Kürt sosyal yapısı içinde şekillenmesinin bir sonucudur. Bu sosyolojik sembol, bizlere, Talabani ve Barzani liderliğinin her ne kadar Kürtlerin geneline ilişkin bir siyasal programa sahip olma iddiasındaki partilerin liderliğini üstlenmiş olsalar da yürüttükleri siyaset tarzı içinde geleneksel Kürt kültürünün yapısını kendilerine yakıştırılan sıfatlarda da görünür olmuştur. KDP ve KYB ayrışması göz önünde tutulduğunda bu iki siyasi yapının geleneksel aile bağları üzerinden Kürt siyasal hayatında etkili olmaya çalışmasının etkileri görülmektedir. Kürt toplumunda duygusal yönü son derece güçlü olan ve gelenekselliğe dayanan isimlendirme hallerinin grup içi anlaşmazlıklar, kolay tahrik olma ve çatışma gibi hususları tetiklediği açıktır.

Kürt siyasal partilerinin geleneksel yapısı, enformel çalışma yöntemleri ve siyaset yapma tarzları gibi genel halleri, bu partilerin kurumsal bir yapıya sahip olmasını da engelleyen ciddi bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu, kurumsallıktan uzak, enformel siyasal doku, Kürt siyaseti aktörleri arasında cereyan eden çatışma ve barış görüşmelerinin kamusal alanda, modern tekniklerle değil, daha ziyade, tarafsız olarak görülen ikincil aktörler veya gizli, yeraltı (*underground*) bir tarzda yürütülmesine neden olmaktadır. Nitekim, birakujilerin üzerinden geçen uzun bir zaman sonrasında farklı grup veya kişilerin çatışmaların bitmesi için KDP, KYB veya PKK adına bir araya gelerek görüşmeler yürüttükleri ortaya çıkmıştır. Bu

konuda sanatçı girişimlerinin, İbrahim Ahmed gibi kimi siyasi figürlerin enformel bir şekilde ortaya çıkıp taraflar arasında görüşmeler yaptıkları görülüyor.[71] Buna rağmen Kürt sosyolojisinin içinde bulunduğu derin yarılmalar "birlik" çalışmalarının önüne geçmiştir. Özellikle 90'lı yıllarda Kürt partilerinin bir araya gelip iç meselelerini konuşmaları çok daha zor hale gelmişti.

1990'lı yıllarda bu durum öylesine bir hal almıştı ki, bu konulara ilişkin düzenli aralıklarla Türkiye medyasına çıkıp konuşan, Irak'ta bulunan siyasi sığınmacıların Türkiye'ye teslimini gururla anlatan Dr. Sait Ahmet Barzani, bu konuların adeta "bilirkişisi" konumundaydı.[72] Bununla beraber, KDP içinde yer alan peşmergelerin 90'larda PKK mensubu olarak arananları tutuklayıp, Türkiye'ye teslim etmesi veya onları ihbar etmesi, KDP'nin Türkiye ile kurmak istediği yakınlaşmanın bir tür "iyi niyeti" olarak ortada durmaktaydı. Bu durum, aşiret bazlı olarak peşmergelik yapan, özellikle de Behdinan bölgesinde, kişilerin şahsi veya ailevi menfaatlerinin ötesine geçtiği, 90'larda, Kürt partileri arasındaki çatışmaların tamamında KDP'nin kurumsal bir siyaseti olarak görünür olmaya başlamıştı. Burada, geleneksel yapının Kürtler arasındaki iç çatışmayı nedenli beslediği ve çatışmaları yeniden üretme kapasitesine sahip olduğunu açıkça görülüyor.

2.5.6. Birakujide Dinsel Motif Yapısı

Zaman içinde tarikatlar, Kürt toplumunu hem güçlendiren hem de bölen yapılar olmuştur. Tarikatlar, Kürtlerin hangi aşiretten geldiğine bakmaksızın tarikat ehli olması üzerinden değerlendirir. Bu durum, aynı tarikata mensup olan Kürtlerin, aşiret mensubiyetlerine bakılmaksızın bariz bir dini bağa sahip olmasını sağlamıştır. Bu vaziyet, çoğu zaman Kürt grupları arasında çatışma nedeni olan aşiret olgusunun üstünde tutulan bir sosyalizasyonu

[71] HTTP://MEZOPOTAMYAAJANSI35.COM/TUM-HABERLER/CONTENT/VIEW/140610 "BESER ŞAHİN: BARZANİ'YE SÖZLERİNİ HATIRLATTIK"
[72] Mazhar Dağlı, **Birakuji Kürtlerin İç Savaşı**

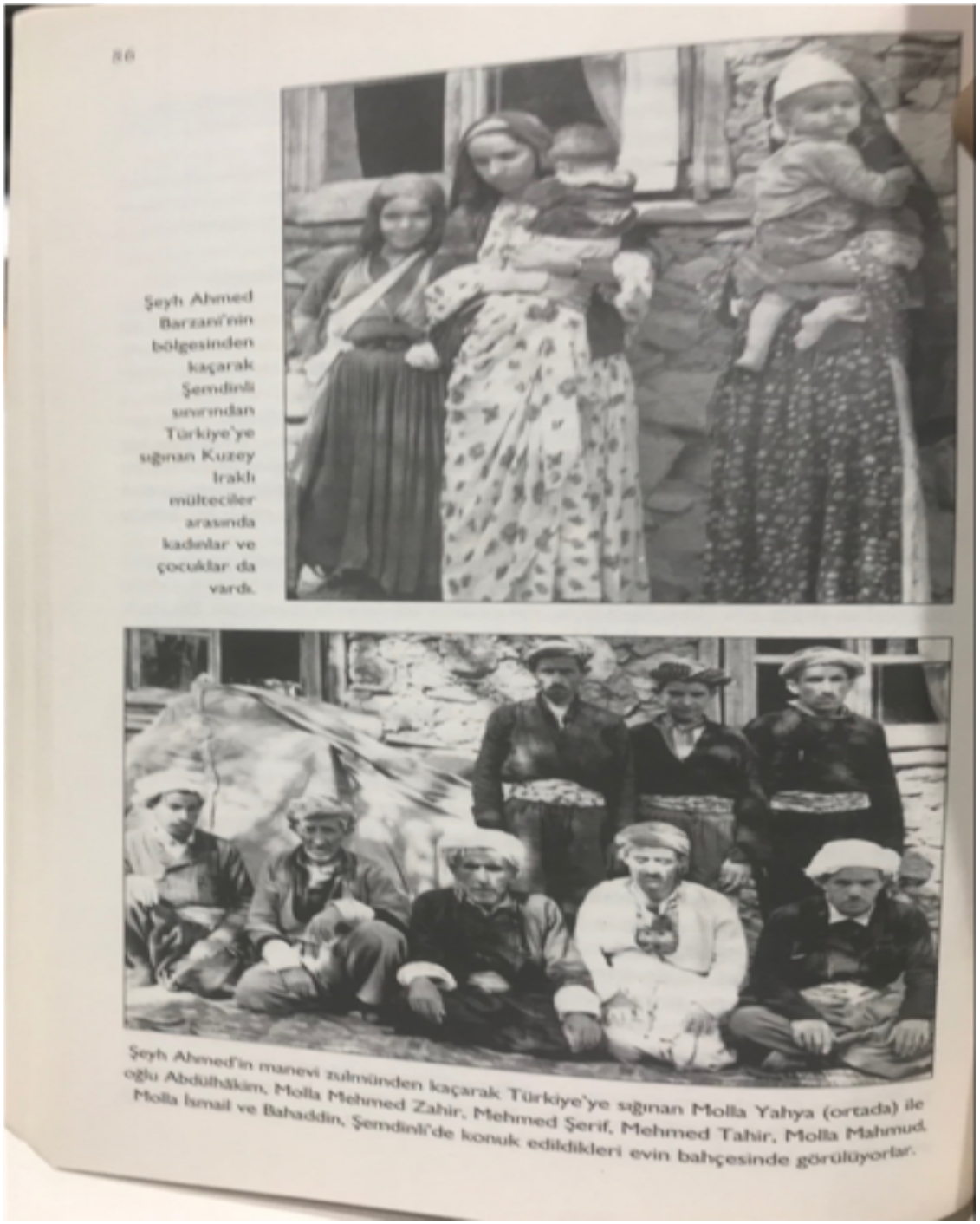
doğurmuştur. Bununla birlikte, farklı tarikatlar ve hatta farklı tarikat ağları arasındaki ilişkiler genellikle gergindir. İyi bilinen bir örnek, 19. yüzyılın ikinci yarısında iki Nakşibendi ailesi olan Sadate Nehri ile Barzan şeyhleri arasındaki çatışmadır.[73] Şemdinli bölgesinin tam ortasında meydana gelen bu çatışma, Kürt grupları arasında aşiretler üstü, merkezinde tarikatların ve dini öğretinin olduğu bir karşı karşıya gelme hali olmuştur. Bu çatışmada aynı aşiretten ve hatta aileden bireyler de çatışmıştır.[74]

Kürt grupları ve elitleri arasında cereyan iç çekişmeler ve iktidar mücadelesinde dinselliğin belirleyici bir faktör olduğu görülüyor. Meydana gelen çatışmalarda, hem çatışmalar esnasında karşı grubun din dışı ilan edilmesi hem de çatışmalar sonrasında meydana toplumsal tahribatların toplum nezdinde meşrulaştırılması veya normalleştirilmesinde tarikat ve cemaatlerin liderliğinin tekelini elinde tutan Barzani ve Talabani ailelerince sıkça kullanıldığı görülmektedir. Dini motiflerin Kürtler arası iç çatışmalarda nasıl bir faktör olarak ortaya çıktığına bir örnek de Molla Mustafa Barzani'nin ağabeyi olan Şeyh Ahmet Barzani'nin kardeşinden aşiret liderliğini ele geçirmek için peygamberliğini ilan etmesinde görülmektedir.[75] Bunun için de Şeyh Ahmet Barzani; namaz kılmayı, oruç tutmayı, Kur'an okumayı yasaklamıştır. Bu yasaklara uymayanlara da baskı uygulamıştır. Şeyh Ahmet Barzani'nin Nakşibendi tarikatından aldığı güçle, Şemdinli'nin hemen karşısında bulunan, Irak sınırındaki Barzan bölgesinden Şemdinli'ye geçen aileler olmuştur. Bu aileler ve yeni nesilleri halen Şemdinli'nin farklı köylerinde yaşamaya devam etmektedir.

[73] Michael M. Gunter, **The A to Z of the Kurds**, 194

[74] Geniş bilgi için bkz. David McDowall (2004), **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç

[75] Hulûsi Turgut, **Barzani Dosyası**, 105

Resim 2.5.6.1. Gazeteci Hulûsi Turgut arşivinden

Iraklı Kürt siyasal hareketleri açısından din ve siyasetin nedenli iç içe geçmiş başat iki aktör olarak gündelik hayatta[76] temayüz ettiğini gösteren örneklerden biri de 19 Mayıs 1992 yılında gerçekleşen Kürdistan Bölgesel Yönetimi seçimlerinde yönetimi yarı yarıya bölüşen ve bölgenin iki ana siyasi aktörü olan KDP ve KYB liderleri Barzani ve Talabani'nin, seçimler

[76] Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat,** Çev. Işın Gürbüz

öncesi televizyonların karşısına geçip, seçim sonuçlarını, ne olursa olsun, kabul edeceklerine dair Kur'an'a el basarak yemin etmeleri olmuştur.[77]

Resim 2.5.6.2 1992 IKBY seçimlerinden, Celal Talabani ve Mesut Barzani Kaynak: AP

Bununla beraber, 1980'lerden itibaren özellikle 1983 yılındaki Özal hükümeti ile beraber Türkiye'de, Kürt coğrafyasında önemli sayılabilecek bir biçimde dinleştirme siyaseti izlenmiştir. Muhakkak ki, Soğuk Savaş'ın etkisiyle dünyayı etkileyen Sovyetler Birliği karşısındaki anti-komünizm politikalarının da bu dinleştirme politikalarıyla ilgisi vardır.[78] Fakat, PKK hareketinin Marksist ve Leninist ideolojik yapısına karşı bu uygulamanın hayata geçirilmek istendiği de bir diğer fikirdir.

[77] Detaylı bilgi için bkz. https://www.mepanews.com/service/amp/irak-kurdistani-ic-savasi-1994-1997-36261h.htm

[78] Sina Akşin, **Türkiye tarihi 5 bugünkü Türkiye 1980-2003**

Burada görünür olan bir de paradokstan bahsetmek gerek. O da şudur: Türkiye'de bulunan ve Kürt nüfusunun görece fazla olduğu yerlerde hayata geçirilmek istenen İslamcı siyasetin bürokraside bulunan seküler ve laik Kemalist kadrolar eliyle düşünülmüş ve hayata geçirilmiş olmasıdır. Nitekim, 1990'lara gelindiğinde Hizbullah hareketinin PKK hareketi karşısında amansız bir silahlı mücadeleye girişmesi söz konusu olacaktı.[79] 1991-1996 dönemi içinde PKK ile Hizbullah arasında cereyan eden kanlı çatışmaların etkisinin geniş bir sosyolojik mekâna yayılmasında, 1983 yılından itibaren devlet politikası olarak güdülen Kürt coğrafyasındaki dinleştirme siyasetinin önemli bir etkisi olmuştur. Buradan itibaren, PKK ile Hizbullah arasında 90'larda cereyan eden çatışmaların tek ve biricik kaynağının Kemalist kadrolarca üretilen Kürt sosyolojisi değildir elbette. Kürt Hizbullahı'nın bu çatışmalardan muradı, hizip ideolojisini yaymak ve bölgenin sosyolojik kaynaklarından pay alma üzerineydi. İki grubun da Kürt bireylerden oluştuğu bu çatışma alanında Hizbullah çatıştığı PKK'yi "İslamdışı" olmakla itham edip, neden olduğu cinayetleri Kürt toplumu nezdinde meşrulaştırma amacı gütmüştür.

Hem KDP-KYB, hem de KDP ve KYB'nin birlik olup PKK arasında cereyan eden çatışmalar boyunca dini motifler, muhafazakâr olan taraflarca çatışmaların öncesinde ve bitiminde oluşan dengeleri kendi lehine dönüştürme aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle KDP, Nakşibendilik tarikatının veya dini otoritenin gücünü ve imtiyazlarını Kürtler arası çatışmalarda kullanmaktan geri durmamıştır.

Araştırmacı, 1978 birakujisinde yer alan Hakkârili birçok aşiretlinin, KYB'li peşmergeleri öldürmek için silahına davrandığına onları "dinsiz imansız komünistler" olduklarına dair kesin ve keskin bir yargıya sahip olduklarını görmüştür. Bu algının temelinde Barzani

[79] https://www.youtube.com/watch?v=rHi20maqXc8 Türkiye'de Hizbullah | 1998

ailesinin muhafazakârlık ve Nakşibendi tarikatı ile kurduğu yakın ilişkilerde bulunmaktadır. Mustafa Ayber'e göre, 1978 birakujisine giden süreçte Barzani ailesinden ve Barzan'da bulunan Nakşibendi tarikatından haber getirip götüren çok sayıda "elçi" vardı. Bu elçilerin KYB'li peşmergeler hakkında uygulanacak olan "şer'i hükümler" hakkında fetvalar getirmiş olması çok güçlü bir olasılıktır.

2.5.7. Birakujinin Ekonomi Politiği

1950'li yılların Irak'ı incelendiğinde Türkiye'de olduğu gibi, Kürtlerin kitleler halinde kent hayatına dahil olmaya başladığı görülecektir. Kentleşme ve sanayileşme girişimleri, Kürt sosyolojisi üzerinde ani ve sert değişimlere neden oldu.[80] Daha ziyade aile ve aşiret öbekleri biçiminde bir arada duran ve bu bir aradalık hali üzerinden siyaset yapma tarzlarına alışmış olan Kürt liderler, böylece yeni bir durumla karşı karşıya gelmişlerdir. Tam da bu yıllarda, iktisadi kaynakların pay edilmesi, siyasi otorite olmanın imtiyazlarını elinde tutma gayreti, zaten önceden var olan Kürt liderler arasındaki fikirsel ve ideolojik çelişkileri iyiden iye çatışma boyutuna taşımıştır. Bunun en ciddi yansımaları Irak ile sınır ticaretinin yoğun olduğu bölgelerde görüldü. Genelde Behdinan bölgesi olmak üzere, ama özellikle de Şemdinli nahiyesi, 1960'ların Iraklı Kürt siyasi elitlerinin ayrışmasının doğrudan yansımalarının görüldüğü bir mekân olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda radyoculuğun da yaygın olarak parti faaliyetleri için kullanıldığı bir dönem olmuştur. Bu hususta Mustafa Ayber'in ifade ettiği üzere, Bağdat'ta yayın yapan Barzani'ye yakın radyo kanalları mevcuttu. Bunlar Şemdinli'de yaygın olarak dinleniliyordu. Ayber'in, Şemdinli'nin zaten sınırda olmasından dolayı Türkiye radyolarından ziyade İran ve Irak'taki radyolarının daha kolay dinlenebildiğine işaret ediyor. Bu radyolar Kürtçe yayın yapıyordu.

---

[80] Detaylı bilgi için bkz. Saraçoğlu, Cenk. **"Türkiye ve Irak'taki Kürt Hareketinin Evrimi Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalı Bir Tartışma Çerçevesi."** *Praksis Dergisi* 14 (2006): 237-263.

1960'lı yıllarda Şemdinli, KDP için adeta bir ekonomik akış mekânı halini almıştı. Özellikle sınır köylerde yaşayan Türkiyeli Kürtlerin o dönemde ciddi bir sermaye sahibi olduğu görülüyor. Bu konuda 1987 yılında Hakkâri'ye gitmiş olan yazar Rafet Ballı şunları ifade etmektedir:

> "1961'den beri sınır kaçakçılığının Barzanileri beslediği, sokaktaki vatandaşın da devlet görevlilerinin de paylaştığı bir görüş. Devletin Hakkari'deki sınır ticaretine sadece «bizim» kaçakçıları memnun etmek için göz yumduğuna inanan herhangi bir saf yorumcuya da rastlamadım henüz.[81]"

Şemdinli'de, KDP ile yöredeki insanlar arasında uzun bir zamana yayılmış olan bir "kaçakçılık ekonomisi" söz konusudur. Kaçakçılık olgusu, bu bölgede farklı Kürt partilerinin sadece ekonomik bir iktidar alanı olarak değil, aynı zamanda ticaret yapan kişilerin gidip geldikleri yerler hakkında bilgi taşımaları da söz konusuydu.[82] Bu yönüyle kaçakçılık bir nevi enformel istihbarat işlevi görmekteydi. 1990'lı yıllarda bu durum PKK ve KDP çatışmasının başat nedenleri arasında yer alacaktır.

---

[81] Detaylı bilgi için bkz. Rafet Ballı, **Kürt Dosyası**, 1991

[82] Sınırda ticaret yapan kaçakçıların Kürt siyasi partileri açısından önemini vurgulayan örnekleri bizzat yaşamış olan çok sayıda kişiye denk geldik. Her ne kadar adına kaçakçılık denilse de yapılan ticari faaliyetlerin hemen hemen tümünden devletin haberi ve zımni onayı olduğu anlaşılıyor. 1960'lı ve 1970'lı yıllarda Şemdinli'deki sınırlarda cereyan eden mal ve beden akışlarını hem kontrol eden hem de bu akıştan yararlanan siyasal hareket KDP idi. KDP, bu sınırda yapılan ticaret üzerinden hem maddi kazanç sağlıyor hem Hakkâri'deki sempatizanlarına ve gönüllü peşmergelerine erzak ve haber gönderiyordu. Devletin de bunda haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili Şemdinli'nin Gare köyünde tanıştığımız 89 yaşındaki bir kişinin, bize aktardığına göre, 1978 yılında KDP yöneticilerinin mesajlarının büyük çoğunluğu ticaret yapan kişiler üzerinden sağlanıyordu. Peşmergelerin Şemdinli'ye girip çıktığı yerler ile sınır ticaretinin yapıldığı yerlerin rotası hemen hemen aynıdır.

Bu durum, Hakkâri'deki Kürtler ile KDP siyasetinin yeni karşılaşma ve temas alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sınır ticareti olgusu, KDP'nin Türkiye-Irak sınır hattında kalan Jîrkî, Bayî, Herkî, Gerdî, Sindî gibi aşiretlerle yakın temas kurma fırsatı sunmuştur. Nitekim 1960 ve 1970'li yıllarda Irak Kürdistanı'ndaki KDP eylemlerine katılan Türkiyeli Kürtlerin birçoğu Irak sınırında yaşayan aşiretlerin mensuplarıydı.

Benzer şekilde, 1978'de birakujisinde Hakkâri'deki aşiretlerin büyük çoğunluğunun Barzani'yi ve KDP'yi desteklemiş olmasının da önemli nedenlerinden biri Barzani'nin bu sınırdaki insanlarla kurduğu iktisadi ilişkilerin uzun bir zamana dayanıyor olmasıdır. Ali Askeri ve Dr. Halid Said, yıllarca KDP içinde bu bölgede BAAS rejimine karşı mücadele etmeleri ve dahi yöre halkı ve aşiret reisleri de onları gayet iyi tanımalarına rağmen, KYB'li bu komutanların öldürülmesinde doğrudan rol oynamalarının KDP'nin sınırın Türkiye tarafında kalan Kürtlerle kurduğu ekonomi-politik ilişkilerin de önemli bir etkisi olmuştur. Türkiye sınırları içindeki Kürt siyasi hizipleri arası çatışmalarda aşiretlerin Barzani'yi desteklemesinin temel motivasyonlarından birinin KDP ve Barzani ile Şemdinli ve Hakkari'deki aşiretlilerle kurmuş olduğu ve uzun bir zaman yayılmış olan iktisadi ilişkilerdir. Nitekim, Hakkâri'de yaşadığı halde sadece 1960'larda ve 1970'lerde peşmergelik yapan kişilere IKBY'inde maaş bağlanmış ve vatandaşlık verilmiş olan çok sayıda kişi vardı. Özellikle 1978 birakujisinin yaygın olarak yaşandığı Şemdinli, Beytüşşebap, Uludere gibi sınır kasabalarında bunun daha yoğun olduğunu gördük. Araştırmacının da geniş ailesinin için de 1960'larda ve 1970'lerde peşmergelik yaptığı için KDP tarafından maaş, gıda ve vatandaşlık verilen ve halen Şemdinli'de ikamet eden çok sayıda yakını var. Bu vaziyetin, emekli olsalar dahi, bu kişilerin ve ailelerinin KDP ve Barzani ile ilişki içinde olmaya devam etmesini sağlayan bir bağ ortaya çıkarmıştır.

1960'lardaki peşmerge hareketinin temel ortak mücadele alanı içinde aşiret yapılarının da peşmergeliğin üzerinde son derece yaygın bir etki gücüne sahipti. Bunun doğrudan bir sonucu olarak da Kürt etnisitesinin içinde cereyan eden çatışmalı ve çatışkılı durumun temel unsurlarından biri olan aşiret dokusunun kapitalist üretim ilişkileri içinde bir piyasa ve alan kazanma mücadelesinin bir parçasına dönüşmüş olmasıydı. 1960'lardan günümüze kadar gelen peşmergelik olgusu içinde, çok merkezli ve çok parçalı yapının temelinde yatan ana faktörlerden biri de bölgenin geleneksel ekonomi politik yapısı oldu. Zira, peşmerge güçleri sadece askeri alanları değil, aynı zamanda Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin de en büyük ekonomik bütçelerinden birine sahiptir. Buna ek olarak, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminde temel ekonomik giderlerinin merkezlerinden biri de "Peşmerge Bakanlığı"nın halihazırdaki yapısı teşkil etmektedir. Bu bakanlık da Kürt siyasal elitleri arasındaki çatışkılı ve çatışmalı durum zamanla "geleneksel" bir yapıya dönüşmesiyle beraber, taraflar arasında bir rant ve çatışma nedeni olmuştur. Bunun doğrudan bir sonucu olarak da Süleymaniye ve Hewler merkezli olmak üzere, aralarında ciddi ihtilaflar olan ikili bir peşmerge yapısı ortaya çıkmıştır. Bu durumun, KDP etki ettiği bütün alanlara sirayet ettiği görülüyor.

Muzaffer İlhan Erdost'un 1960-1965 yıllarında Şemdinli ahvalini ele alan *Şemdinli Röportajı* (1993) adlı kitabı dönemin hafızasına ilişkin önemli bir eser niteliğindedir. Bu eserinde Erdost 1960'ların Şemdinlisinde yaşayan Bayram Oğuz isimli yurttaşın şu ifadelerine yer veriyor:

> "Şeyh Ubeydullah'm sürgüne gitmesinden bir ara "başsız" kalan köylerin önemli bir kısmına Barzan aşiret reisi söz geçirir olmuş ve âşarı toplamaya başlamıştı. Barzan aşiret reisi Erbil'den Şervan'a, Şervan'dan Nehri'ye kadar olan topraklara sahip çıkıyordu. Muhammed Sıddık ise Barzan aşiretinin oturduğu topraklara karışmıyordu. Ama Gerdi mıntıkası[83] ve Şervan benimdir, diyordu. Aynı topraklar üzerinde iki taraf

[83] Şemdinli'ye bağlı Derecik beldesinden bahsediliyor. 2018'de ilçe oldu. Gerdi, bölgede yaygın olan aşiret adıdır. Bölge de ismini Gerdi aşiretinden almıştır.

> hak iddia etmeye başlamıştı. Aynı köylü iki tarafa vergi vermek zorunda kalıyor, zaman zaman iki tarafın silahlıları birbiriyle karşılaşınca çatışma başlıyor ve birbirlerinin köylerine baskınlar yapıyorlardı. Beşemsi köyünde oturan 110 yaşındaki Bayram Oğuz "Benim gençliğimde" diyor, "Barzan'ın evlerini yedi kere yıktık." [84]

Erdost'un 1960'ların Şemdinli'deki deneyimleri ve görüşmeleri, aynı dini ve etnik yapıdan gelen Kürt grupları aralarında cereyan çatışmaların temelinde yatan nedenleri arasında ekonomik iktidar arayışının önemli bir yerde olduğunu hatırlatmaktadır. Üç farklı ülkenin tam ortasında yer alan bir mekân olan Şemdinli açısından sınır ticaretinin herkes için hayati bir anlam ifade ettiği aşikârdır. Muhtelif Kürt örgütlerinin ortaya çıkmasıyla beraber, İran, Irak ve Türkiye'nin Şemdinli'deki sınırda uyguladığı sert politikalar günden güne artmıştır. Bunun sonucunda sınırın üç tarafından da kolluk güçlerince açılan ateş sonucu hayatını kaybeden çok sayıda kişi olmuştur. Sınır ticareti, sınırdaki Kürt köylüleri arasında da çatışma nedeni olmaktadır. Bu durumun özellikle sınır ticaretinin enformel olarak karakolların gözetiminde yapılması şartı, AKP döneminde zaman zaman uygulanmıştır. Bu konuda görüşülen kişilerin hemen hepsi, *Çözüm Süreci*'nin bitmesinden sonra sınırda ticaret yaparken karakollardan açılan ateşle hayatını kaybeden kişilerin sayısında ciddi bir artış olduğunu belirtmiştir.

Bütün bunlarla beraber, 1973 yılında cereyan eden dünya petrol krizi, Irak'taki Kürt bölgelerinde çıkarılan petrolün önemini daha da artırmıştır. Bu durum, hem Kürtler arası bir tartışma konusu olmuş hem de 17 Temmuz 1968'de askeri bir darbe ile başa gelen BAAS partisi ve Kürtler arasında ciddi bir ihtilafa dönüşmüştür. BAAS Partisi'nin yönetime gelmesi ile beraber, Irak petrollerini "millileştirme" politikası adı altında tüm gelirleri merkezi hükümete bağlamasıyla bu ihtilaf daha da alevlenmiştir.[85] Bu durum, 1990'lı yılların başında Kürt siyasi partiler arasındaki çelişkiler daha da katmanlı bir hale getirdi. Bu yıllarda KDP,

---

[84] Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli Röportajı**, 129-130
[85] Ferhat Balekoğlu, **Diploması Tarihi-3. Kürt Dosyası 1972-1975**

IKBY'de toplanan vergiler ve stopaj konusunda ciddi bir rahatsızlık içindeydi. KDP, en işlek sınır kapılarının ve petrol kaynaklarının kendi kontrol alanlarında olduğu halde, toplanan vergilerden hak ettiği miktarda yararlanamadığını ileri sürmekteydi.[86] Meselenin üstü her ne kadar örtülmeye çalışılmış olsa da 1994 yılına gelindiğinde KDP ve KYB üyeleri arasındaki küçük bir arazi tartışması gibi görünen lokal çatışmalar, kısa bir zaman içinde geniş bir alana yayıldı. Her iki taraftan toplamda 400'den fazla peşmergenin bu iç çatışmalarda hayatını kaybettiği tahmin ediliyor.[87] Bu çatışma sonrasında Türkiye sınırındaki Duhok kenti KDP'nin eline geçti. Duhok konusundaki bu durum statik bir hal aldı ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu olay, Türkiye'nin sınırları içinde kalan Hakkâri ve Şırnak gibi Kürt sosyolojisinin yaygın olduğu kentlerde hem politik hem de ekonomik gelişmeleri derinden etkilemiştir. İç savaşın gölgesinde ticari iş ve işlemlerin yapılması nereyse durma noktasına geldi. Bu durum en fazla Duhok'la sınır kapısı bulunan Şırnak'ın Silopi ilçesini etkiledi. Bu, makro ekonomik manada etkilere neden olmuştur. Fakat sınırda yaşayan Türkiye'deki Kürtlerin bu durumdan daha mikro iktisadi dengeleri etkilendiği görülmektedir. Bu çatışmanın da Hakkâri ve Şemdinli'deki toplumsal hafızada yer edindiğini gördük. Görüştüğümüz Hüseyin Verimli (1946- …) bu konuda şunları söylemiştir:

> "90'lardaki Barzani-Talabani çatışması nedeniyle o tarafta kalan aşiret üyelerimizle aramız açıldı. Çünkü bizler burada yaşadığımız halde bir taraf seçmek zorundaydık. Oraya gidip ticaret yapıyorduk. Koyun götürüp, çay falan getiriyorduk. Çatışmaların olduğu zamanlar bunu yapamıyorduk. Duhok Barzani'nin eline geçince bizler de eski Barzani peşmergesi olduğumuz için bizler için daha iyi oldu. Ama bildiğim kadarıyla Şemdinli'de yaşayan birçok Talabani taraftarı eski peşmerge var. Onlar Duhok'a girmeye, orada ticaret yapmaya korkuyordu artık."

[86] Michael Gunter, **The KDP-PUK conflict in Northern Iraq.** ***The Middle East Journal***, 224-241

[87] A.g.e. s. 224-241

Hüseyin Verimli'nin söyledikleri aynı zamanda; 1960'lar, 1970'ler, 1980'ler ve 1990'lardaki Kürtler arasındaki iç çatışmaların bölgede yaşayan insanlar açısından ticari hayat bağlamında da bir karar verme ve taraf olma halini ifade etmektedir.

KDP ve KYB'yi, Halepçe katliamının sadece 3 yıl sonrasında karşı karşıya getiren politik alanlar, bu iki Kürt siyasal hareketinin Halepçe katliamı ile beraber sadece insan kaybının değil, aynı zamanda büyük bir maddi kayba maruz kalmaları sonucunu da beraberinde getirmedi. Bu nedenle bu iki siyasal grup, 1990'ların başından itibaren yeni gelir kapıları ve siyasi mevcudiyetlerini muhafaza edebilecekleri yeni iktisadi kaynaklar aramaya koyuldu. Bu yönüyle 90'ların başından itibaren Saddam'ın Kürt kentlerinden çekilirken geride bıraktığı silahlar ve boşalttığı topraklar daha da önemli bir mahiyet arz etmeye başladı. Bununla beraber, Celâl Talabani liderliğindeki KYB ile Mesut Barzani yönetimindeki KDP, iyiden iyiye kurulacağı anlaşılır hale gelen "yeni Irak'ta" söz sahibi olabilmenin en önemli yollarından birinin de geniş topraklar üzerinde hakimiyet kurmak olduğunu biliyorlardır. Aynı zamanda, Türkiye üzerinden petrol ticaret yapmak ve bu ülkeyle sınır sahibi olmanın nimetlerinden faydalanmanın önemli olduğunu da biliyorlardı. Bütün bu sürecin dinamikleri bu şekilde işler hale gelince, 1991 yılında KDP ve KYB arasında kanlı bir "iç savaş" ya da Kürtçe deyimiyle birakuji cereyan etti.

Bu tezin saha çalışmasını teşkil eden mekânlardan olan Hakkari'nin Şemdinli, Derecik ve Yüksekova ilçelerinde birakujilerin yaşandığı dönemlere tanıklık etmiş olan çok sayıda kişinin olduğu gözlendi. Bu tanıklığın ekseriyetinin de 1970'ler ve 2000'li yıllar arasında sınır ticareti yapan aşiretli bireylerden olması dikkate değerdir. Nitekim, yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır ki, görüşme sağlanan kişiler Kürtlük bilinci veya Kürt kimliği temelli mücadele

anlayışının bir tezahürü ile beraber, bu sınır bölgelerinde kendi ticari faaliyetlerini en kolay ve kârlı şekilde gerçekleştirebilecekleri partilerden yana tavır aldıkları görüldü. Bu bölgede, uzun bir süre boyunca tütün, bal, küçükbaş hayvancılık, çay, bavul ticareti, altın ticareti, döviz ticaretinin önemli bir ekonomik akışın konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Dolayısıyla hem geniş aşiretlere sahip hem de ticari olarak önemli mal ve mülklere sahip olan ailelerin desteğini almak için Kürt siyasi hareketleri, sınır ticareti gerçekleştiren aileleri ve aşiretleri özellikle yanlarına çekmeye gayret etmiştir. Özellikle Barzani'nin Şemdinli, Derecik ve Yüksekova'nın belli başlı yerlerinde hâlâ etkili bir Kürt lider figürü olarak kabul edilmesinin altında bu yöredeki aşiretlerle kurdukları feodal, ticari ve kimi zaman da Nakşibendi tarikatının dini bağlarının bir sonucudur. Görüşmecilerden Mustafa Ayber, bu konuda şunları ifade etmiştir:

> "Derecik ve Şemdinli'de Barzani ailesi hâlâ bir etkiye sahip. Çünkü burada da Gerdi ve Herki aşiretleri var, Barzani tarafında da var. Bunlar sürekli bu sınırda ticaret yaptılar. Barzani'nin Sovyetlere gidişi de bu bölge üzerinden oldu. O dönemde Molla Mustafa Barzani'nin tütünün Şemdinli'den aldığını herkes bilir. Bir de tarikat var tabiî. Şemdinli'de belli başlı aileler üzerinde çok etkileri olduğunu herkes biliyor. Seçimlerde mesela, Barzani Şeyh Behzat Barzani AKP'ye oy verin diye müritlerine fetva bile yolladığı söyleniyor."

Bununla beraber, bu sınırların, Afganistan üzerinden İran ve Irak'a oradan da Hakkâri'ye doğru olan uyuşturucu rotasının da önemli bir güzergahı olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle, meydana gelen birakujilerde ticaretle haşır neşir olan aile ve aşiretlilerin meseleye dahil olma/olmama tercihlerinde bu faktörler dikkat çekicidir. Kaçakçılığın bölgede sadece bir geçim kaynağı değil, aynı zamanda bölgedeki iktisadi kaynaklara hükmetmenin bir yolu olduğu düşünüldüğünde, Kürt partileri arasındaki partisel çatışmalarının büyük çoğunluğunun

Irak, İran, Suriye ve Türkiye sınırlarının birbirlerine çok yakın olduğu yerlerde yaşanması daha anlamlı bir hale gelmektedir.

KYB ve KDP arasındaki ayrışmanın ve çatışmanın kronik bir hale gelmesinde sosyal, siyasal, dini ve iktisadi yönlerinin belirgin olarak görülmesini de yukarıdaki kavramlar dairesinde ele almak mümkündür. Tam da bu nedenlerle birakuji fenomeni, Kürt meselesinin içindeki para ve mal akışının son derece akışkan olduğu bir alanı da temsil etmektedir. Bu münasebetle, bölgede oluşan ve adeta bir piyasaya dönüşen, para kazanma, mal biriktirme odağı haline gelen çatışma alanlarını ifade etmek için *"Kürt Sorunu Endüstrisi"* kavramını ortaya atmak yanlış olmayacaktır. Buna bir örnek verecek olursak, 1980'li yıllardan sonra, KDP'ye yakın bağları aşiret reislerinin emirlerini yerine getiren bazı peşmerge grupları, siyasi faaliyetleri nedeniyle Türkiye'den Irak'a kaçmış olan kişileri yakalayıp, para karşılığında Türkiye'ye teslim etmeye başladı.

2.5.8. Birakujinin Türkiye'deki Aktörleri: Korucular ve Barzani'nin Türkiye'deki[88] Gönüllü Peşmergeleri

1975 yılında KYB'nin "Yekitî" ismiyle partileşmesi söz konusu oldu. Bu tarihte Suriye üzerinden Irak'a gidip BAAS rejimine karşı mücadele etme fırsatı bulamayan Celâl Talabani peşmergeleri, Suriye üzerinden Türkiye'ye, buradan da Irak'a geçmeyi hedefliyordu. Bunun yolunu da Hakkâri üzerinden geçmek olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle 1978 yılından farklı zaman dilimlerinde ve ayrı gruplara ayrılan 800'e yakın KYB peşmergesi, Hakkâri üzerinden

[88] https://www.youtube.com/watch?v=O4kHzmNTzag **Peşmergên bakur, (kuzey peşmergleri),** Abdulah Gerdi [68] Mehmet Sıddık 83 yaşında eski bir KDP peşmergesi. Şemdinli'de yaşamaktadır.

Irak'a geçmek için İran, Irak ve Türkiye sınırlarının birbirine en yakın olduğu Bradost mıntıkasından harekete geçti. Fakat KYB'lilerin ve Celâl Talabani'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarda Barzani ve KDP'nin bu bölgedeki yerel dinamikler üzerinde ciddi bir toplumsal hafıza inşa ettiğini hesaba katmadıkları anlaşılıyor. KDP'nin içinden çıkan Soran bölgesi kadrolarının KYB'yi kurduğunu bilen Behdinanlı eski veya halihazırdaki peşmergeler ve Barzani'yi destekleyen yerel aşiretler, KYB'li peşmergelerin geçiş yollarını kapatıyor, onları esir alıyor veya KDP-Geçici Komite'ye teslim ediyordu. KDP-Geçici Komite saflarında olan yerel aşiretlerin KYB peşmergelerinin mallarına, değerli eşyalarına ve silahlarına da el koymaktaydı. Meselenin asıl can alıcı olan kısmı ise 800'e yakın Irak vatandaşı peşmergenin öldürüldüğü mekânların tümünün Türkiye sınırları içinde kalan Şemdinli, Beytüşşebap, Uludere, Çukurca ve Derecik ilçeleri olmasıdır. Bu konuda görüştüğümüz Mehmet Sıddık [68] şunları ifade etmektedir:

> "Molla Mustafa hastaydı. Haberlerini alıyorduk. Çok üzülüyorduk çünkü ona her zaman çok önem veriyorduk. O sadece bir siyasi lider değil, aynı zamanda çok iyi bir dindardı. Ailesi de öyle. Bu yüzden Celâlilerin onlardan ayrılıp Irak'la işbirliği yapmasını kabul etmiyorduk. Celâliler bizim gibi konuşmuyordu zaten. Bir keresinde 15 tane Celâli'nin köyümüzden geçeceğini haber aldık. Köylüler olarak atlarımıza binip yollarını kestik. Onlara ateş açtık. Vurduk. Ramazan adında bir köylümüz de vuruldu. O da öldü. Dağın başına gömdük onu. Kimse sahip çıkmak istemedi Ramazan'a. Askerler geldi sonra köye. Kimse sahip çıkmadı Ramazan'a. Ama Barzani onu unutmadı. Çocukları hâlâ yaşıyor. Para ve erzak veriyor onlara Barzani."

Görüşmecinin bahsettiği olay, 10.10. 1977'de gerçekleşmiş bir olay. O dönemde Hakkâri ve ilçelerinde çok fazla Celâl Talabani ve KYB taraftarı Kürt vardı. Ama bunlardan daha geniş bir sayıya sahip olan Barzani ve KDP taraftarı yerel halktan aşiretli de Kürt de mevcuttu. Barzani taraftarları "kazanmış" Talabani taraftarları ise hem kaybetmiş hem de "bira/kardeş" dedikleri kardeşlerinin ellerinde can vermişlerdi. Bugünden baktığımızda Barzani tarafını seçmiş olan Hakkârili Kürtlerin "mükâfatını" halen aldığını, Talabani tarafında olan Hakkârililerin ise damgalandığı ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminde ailecek "cahş" olarak kabul edildiklerini öğreniyoruz. Geleneksel Kürt siyasal hayatı içindeki birakuji olgusunun içinde sadece iç ve dış dinamiklerin değil, aynı zamanda bu çatışmalarda gönüllü olarak yer edinmiş olan Türkiye'deki "aşiretli Kürtlerin" de ciddi bir aktör olduğu görülmektedir.

Sonuç itibariyle tezin bu bölümünde, modern Kürt siyasal hayatı içinde birakuji olgusunun tanımı, bu olguya dahil olan aktörlerin ve faktörlerin toplumsal yeri irdelenmeye çalışıldı. Bu bölümle alakalı yapılan literatür ve alan çalışmalarında elde edilen çıktılara ışığında, birakuji olgusunun Kürt siyasal hayatında parti kurma deneyimi ile beraber kavramsallaştırıldığı söylenebilir. Bununla beraber, birakuji olgusunun Kürt siyasi elitlerinin arasında, yukarıda irdelenen muhtelif nedenlerle baş gösteren ayrışmaların zaman içinde gruplar arasında meydana gelen çatışmalara dönüşmesini ifade etmektedir. Bu sosyolojik olgunun çerçevesinin zamanla genişleyebildiği gibi, aktörlerinin de zaman içinde azalıp çoğaldığı da görülmektedir. Bu hususta yapılan hafıza ve mekân çalışmalarının sözlü tarih çalışmaları ile desteklenmesi durumunda, yerel aşiretler gibi, çok taraflı hareket eden toplumsal kesimlerin birakujilerde oynadıkları roller de görünür olmaktadır. Bütün bunlara ek olarak da tezin bir sonraki bölümünde birakuji meselesine ilişkin, modern Kürt siyasal hayatının inşasında "Kürt-Kürt çatışmasının" Türkiye sınırları içinde kalan sosyolojik dinamiklerin izleri sürülecektir.

3. BİRAKUJÎNİN TÜRKİYE'DEKİ KÜRT COĞRAFYASINA YANSIMALARI

Çalışmanın bu bölümde, 1940'larda iyiden iyiye ulusal bir motif kazanmaya başlayan Irak ve İran'daki Kürt ulusal siyasetinde başlayan parti kurma deneyiminin Türkiye'deki Kürt siyasal hayatı üzerine etkisi ele alınacaktır. Bu dönemde, Türkiye'deki Kürt entelektüel camiasının İstanbul ve Ankara gibi metropollerde bulunması, dünyada yayılan sol ve sosyalist hareketleri takip etme fırsatı sunduğu kadar, Irak ve İran'da cereyan eden Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP etkisinin de etkili olmasını sağlamıştır.

3.1. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda Türkiye'deki Kürt Siyaseti Üzerinde KDP ve Molla Mustafa Barzani Etkisi

Ulus devlet anlayışıyla şekillenen resmî tarih anlatısı içinde "öteki" olarak çeperde tutulması, Kürtler gibi etnik ve dini grupların bu döneme ilişkin alternatif tarih anlatımlarına yönelmesine motivasyon teşkil etmiştir. Türkiye'deki resmî tarih anlatısı içinde, KDP ve Molla Mustafa Barzani'nin 1960'lar ve 1970'lerin Kürt siyasal hayatı üzerindeki etkisi buna benzer bir anlatı ile sınırlandırılmıştır.

Halbuki, 1960'lı yıllara kadar Türkiye'de Kürt meselesinin söndürüldüğü ve bastırıldığı kabulü olarak görülen "suskunluk döneminin" bitmesinin kıvılcımları görülmeye başlandı. Elbette ki, bu hareketlenmelerin doğuşunda Molla Mustafa Barzani'nin liderliğini yaptığı Irak Kürt siyasal hareketinin etkisi olduğu kadar, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'de hızla yükselen sol siyasetin içinde yer alan eğitimli ve kentli Kürt gençlerinin sayısındaki belirgin artış da etkili oldu.

1958'de, büyük sevinç gösterileriyle Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani, Türkiye'de yaşayan Kürt siyasal cereyanları üzerinde dahi etkili olan bir siyasi aktöre dönüşmeye başladı. Nitekim, 1959'da Ankara ve İstanbul merkezli, tarihte *"49'lar Davası"* olarak yer edinen ve çeşitli mesleklerden 50 Kürt gencinin yakalanıp idamla yargılanmasını imleyen siyasal süreç üzerinde de Barzani ve Irak KDP'sinin bu tarihte yankı uyandıran atılımlarının etkisi olmuştu. Profesör Mesut Yeğen'in[89] de işaret ettiği üzere, 1960'larda, Türkiye'deki Kürt siyasal akımlarının vücut bulmasında Molla Mustafa Barzani'nin ve KDP'nin etkisinin literatürde kabul edilenden daha fazla olduğu iddiası güçlü bir dayanağa sahiptir. Nitekim, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) kurulurken, bu partinin kadroları, Molla Mustafa Barzani ve KDP Irak'ın siyasal mücadelesinden aldıkları ilham ve motivasyon ile ortaya çıktıklarını açıkça dile getirmekteydiler.

KDP'nin ve Molla Mustafa Barzani'nin, 60'larda, Türkiye'deki Kürt hareketi üzerindeki etkisine dönemin 27 Mayıs darbesinin lideri olan Cemal Gürsel'in, 16 Kasım 1960'ta, yani Barzani ayaklanmasından 2 ay sonra, Türkiye sınırları içinde yaşayan Kürtlere hitaben "Dağ Türkleri[90] susmazsa, Ordu [Türk Silahlı Kuvvetleri] onların kasaba ve köylerini bombalamaktan çekinmez. Öyle bir kan gölü olur ki hem onlar hem de ülkeleri sular altında kalır."[91] diyerek, devletin o müesses nizamının sesi oluyordu.

1960'lı yıllar, Türkiye sol cenahı açısından olduğu kadar, Türkiye'de bulunan Kürt sol hareketleri açısından da hareketli bir arayış dönemine denk gelmekteydi. Dersim jenosidinden sonra derin bir sessizliğe bürünmüş, devlet açısından tamamen bastırıldığı zannedilen Kürt siyasal hareketinin *49'lar Davası* ile beraber yeniden canlandığı bir dönem oldu. 1960'lı

[89] A.g.e Mesut Yeğen, **Devlet Söylemin Kürt Sorunu**
[90] Cemal Gürsel, Kürtleri tanımlamak için kullanılan ve devletin resmi söylemi olan "Dağ Türkleri"ni kullanmaktadır.
[91] Gerard Chaliand, **A People Without a Country: The Kurds And Kurdistan. "Kurdistan in Turkey",** 75

yıllarda Kürtler arasında sol tandanslı siyasallaşma sürecinin başlamasında önemli rol oynayan aktörlerin ortaya çıkmasında birçok etken söz konusu oldu. Bunlardan bazıları, Kürt genç nüfusunun üniversite okumak için İstanbul ve Ankara gibi aktüel siyasetin yakından takip edildiği kentlerde toplanmaları, 1950'li yıllarla beraber Kürt nüfusunun büyük kentlerde toplanmaya başlaması ve buralarda kentli ve köylü nüfusu arasındaki gelir adaletsizliğine birinci elden tanıklık etmeleri ve yine 1950'li ve 1960'lı yıllarda Türkiye metropollerine göç eden Kürt nüfusunun Kürt kentlerindeki ekonomik geri bırakılmışlığı görmeleri etkili oldu. Böylece Kürt siyasallaşma süreçleri ilk olarak büyük kentlerde bulunan gençlerce geliştirilmiş ve mevcut sistem karşıtı bir siyasal bilinç olarak tezahür etmeye başladı.

1961 Anayasası ile beraber, Türkiye'deki sol ve sosyalist hareketlerin eylem ve etkinlik alanları artmış, Türkiye sol camiası artık köylüler, yoksullar, Aleviler ve Kürtlerle daha yakın ilişkiler kurma fırsatı bulmuştur. Nitekim, TİP (Türkiye İşçi Partisi) gibi dönemin önde sol partileri arasında birçok Kürt siyasi figürü kendine yer bulabilmiş ve en nihayetinde sistem karşıtı eleştirilerini TİP içinde "doğulular" olarak dillendirme fırsatı bulmaya başladı.[92]

1970'lı yıllarda, TKDP, Doğu Devrimci Ocakları (DDKO), DDKD, Rizgarî, Özgürlük Yolu gibi siyasi cereyanlar, Türkiye'deki Kürt siyasetine öncülük etti. Fakat, Türkiye'de 1980'de gerçekleşen askeri darbe ile beraber, bütün Kürt siyasal akımlarını ezmeyi amaçlayan Kenan Evren hükümeti başa geçmiş ve Kürt siyasetine yönelik sert "tedbirleri" hayata geçirdi. Fakat bu politika, Kürt siyasi partilerinin daha da radikalleşmesine neden olduğu gibi, PKK'nin ortaya çıkmasında ve toplumsal taban bulmasında ciddi bir rol oynadı.

[92] Detaylı bilgi için bkz. Martin Van Bruinessen "The Kurds in Turkey," Middle East Report 121 (January/February 1984)

1970'li yıllara gelindiğinde de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde silahlı mücadele yürüten Molla Mustafa Barzani, Türkiye'deki Kürt siyasallaşması üzerinde popüler bir konumdaydı.[93] Nitekim, 1960'lar ve 1970'lerde Türkiye'de oluşmaya başlayan Kürdi siyasetin aksiyonerleri Irak'taki Kürt siyasal hareketleri ile yakın ilişkiler kurmaya gayret etmiştir. Hatta denilebilir ki, 1960'larda ve 1970'lerde Molla Mustafa Barzani'nin "Türkiye'deki şubesi olma fikri", Türkiye'de Kürt milli mücadelesi verme amacında olan kişi ve örgütler arasında ciddi iç çatışmalara da neden oldu. TKDP'nin iki önemli figürü olan Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak'ın ölümü ile sonuçlanan süreç de bunun bir örneğine işaret etmektedir. Bu dönemde, Türkiye'deki Kürt siyasi elitleri arasındaki ayrışmaların üzerinde KDP'nin Irak ile giriştiği mücadelenin de etkisi vardı. Bu ayrışmanın Türkiye'deki ilk sosyolojik yansımaları da yine Irak sınırında bulunan Kürt şehirlerinde görülüyordu. Bu dönemin tanıklarından ve politik aktörlerinden olan yazar Murad Ali Ciwan 1978 yılında Şemdinli'de gerçekleşen birakuji hakkındaki görüşleri bu savı destekler niteliktedir:

> "Parti'nin [T-KDP] 1975'ten sonra Suriye'de kurulan ve genel sekreteri Celal Talabani olan YNK(Yekîtî) ile yakın bir ittifakı vardı. Bazen arkadaşlar Suriye'ye geçip onlarla görüşüyor, daha çok da onların yönetici ve peşmergeleri pek çok kez de ekipman ve lojistik ihtiyaçları Suriye'den sınırdan kaçak geçirilip, partimizin Urfa (özellikle Viranşehir, Siverek), Mardin, Diyarbakır (özellikle Silvan), Bitlis, Van ve Hakkâri örgütleri aracılığıyla Güneyin İran, Irak sınır bölgelerinde öbür tarafa geçiriliyordu. Aynı dönemde KDP (Geçici Komitesi) yönetici ve peşmergeleri de hem İran hem de saydığım diğer şehirler üzeri geçiriliyorlardı. Bu, sınırda Hakkâri bölgesinde ve sınır ötesinde özellikle Yekîtî'nin Behdinan bölgesine girme girişimlerinde KDP ile Yekîtî arasında çatışmalara varan rekabetlere yol açıyordu. Birkaç kez de çok

[93] Edgar O' Ballance, **1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi,** Çev. Mehmet Göreli

> trajik olaylar yaşandı ve tümümüzün yaşamında derin izler bıraktı. 1977 sonbaharında, parti yöneticilerimiz A, E. A, H. T ve Hakkâri'den bazı yöre sorumlularımızla Gever [Yüksekova] ve Şemdînan [Şemdinli] üzeri Yekîtî'nin sınırın hemen güneyindeki kamplarına gittik. Celal Talebani, Noşîrwan Mustafa ve Ali Askeri'nin bulunduğu yönetici kamplarıydı bunlar. Aramızda gidiş gelişler konusunda bazı sorunlar vardı. Partimizin güvenliği ile ilgili hassasiyeti göstermiyorlardı, bazen katkı alanında görevli arkadaşlarımızla partiden habersiz ilişki kuruyor, iş yapıyorlardı. Hatta onlardan kimilerini örgütlemeye çalışıyorlardı. Silahlarını yörenin kaçakçıları ile geçiriyor, kaçakçılar yarısını satıp onların ilgililerileriyle paylaşıyor, kalanın çok azını sınırın ötesine yetiştiriyorlardı. İhtiyatsızlık, aşiretlerle ve yöredeki devlet yöneticileriyle iş yapma konusunda KDP'yi eleştiriyorlar ama aynı şeyi kendileri de daha fazlasıyla yapıyorlardı. Bunlar bizi rahatsız ediyordu. Bir de biz sosyalizm saflarında Sovyet yanlısı bir doğrultuda iken, medya, onların, özellikle de Komele'nin Maocu, üç dünyacı görüşler taşıdığını belirtiyordu. Biz Türkiye'nin içinde Maocularla ‘’kıran kırana’’ mücadele ederken, burada nasıl onlara yardım ederdik."[94]

Barzani hareketinin 1960'larda ve 1970'lerde Türkiye'deki Kürt siyasi figürleri üzerindeki etkisini anlamanın bir diğer örneği de 1965 yılında yapılan genel seçimlerde Yeni Türkiye Partisi'nden (YTP) Hakkâri milletvekili adayı olan Ali Karahan'ın başından geçenledir. Karahan, *49'lar Davası*'nda "Kürtçülük" suçlamasıyla yargılanmış olan 50 kişiden biriydi. Aslen Siverekli olan Ali Karahan, 1950'li yıllarda Hakkâri'nin Şemdinli ve Beytüşşebap ilçelerinde hâkim yardımcılığı görevini yürüttü. Şemdinli ve Beytüşşebap'taki hâkim

[94] https://muradciwan.com/2018/11/22/78lerin-sen-cucuklariinda-baslarindan-buyuk-islere-kalkisanlar-yetmisliler/ "78 kuşağının Şen Çocuklarında Başlarından Büyük İşlere Kalkışanlar; Yetmişliler" Son Görülme, 08.10.2023

yardımcılığı görevleri esnasında yöre halkı ile yakın ilişki kurma deneyimine sahip oldu. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde YTP (Yeni Türkiye Partisi) başkanı Ekrem Alican'ın isteği üzerine, YTP'den Hakkâri milletvekili adayı oldu. 49'lar Davası ile yargılananların kahir ekseriyetinin dışında Ali Karahan sağcı ve muhafazakârdı. Fakat Kürt siyasal bilinci konusunda son derece hassas bir denge yürütmeye çalıştığı da anlaşılmaktadır. Kızı Dilvin Mengü'nün bizlere aktardığı üzere Karahan, 1960'larda, Irak'ta, Molla Mustafa Barzani'nin yürüttüğü politikayı sempati ile takip ediyordu. Ali Karahan'ın kendi ifadelerine göre[95] bunun farkında olan CHP'nin Hakkâri milletvekili adayı ve aynı zamanda yöredeki büyük aşiretlerden biri olan Pinyanişi aşiretinin reisi Ahmet Zeydan, Ali Karahan'ı devlete "Barzani propagandası yapıyor" diyerek, şikâyet etti.

Böylece, Karahan, seçimlere 8 gün kalan tutuklanır. Seçim günü geldiğinde ise Ali Karahan büyük bir farkla seçilmiş ve hapishaneden parlamentoya giden ilk mebus olur. O dönemde Hakkâri, 1 milletvekili çıkardığı için Ahmet Zeydan parlamento dışında kalır.

[95] https://212541.forumromanum.com/member/forum/forum.php?action=std_show&entryid=1070403849&USER=user_212541&threadid=2

MBK kontenjanı dün geç vakit açıklandı

Öncü

MİLLET VE GERÇEK YOLUNDA

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

1961 4 OCAK ÇARŞAMBA

İthalâta 500 milyon dolar ayrıldı

İnönü'ye 6 ayrı yerde suikast tertibi

42 sanık «Linç ettirmeye ve ölüme teşebbüs» suçu ile yargılanacak

Prof. A. Yalçın'ın S. B. F. ne tâyinine dair karar çıktı

Maaş zamları

49 Kürtçü Dün Yargılandı

Altıncı Kota «Mal bolluğu» yaratmak amacını güdüyor

290 milyonluk tahsis ilk altı ay içinde sarfedilecek

1961 in ilk kotası, dün Ticaret Bakanı Mehmet Baydur'un bir Radyo konuşması ile ilân edildi. Altıncı kotanın ilânı dolayısıyla yaptığı konuşmada Bakan, bu kotanın «Mal bolluğu yaratacağını» bildirdi. Baydur, yeni ithal programındaki amacın «vatandaşlara daha üstün faaliyet ve hayat şartları sağlamak» olduğunu sözlerine ekledi.

KOTA'NIN AMAÇLARI

Bugün Resmi Gazete'de yayınlanacak olan kotanın hedefleri şu şekilde tesbit edilmiştir:

1 — İstihsalin arttırılması,

2 — Mevcut sınai ve ulaştırma cihazlarının tam kapasite ile çalıştırılması.

3 — Hızla artan nüfusumuza yeni iş yerleri yaratmak için gerekli ölçüde yatırım yapılması.

KOTANIN ÖZELLİKLERİ

Yukarıdaki amaçların sağlanması için altıncı kotada liberasyon

[96] **Resim 3.1.1 49'lar Davası'na ilişkin Öncü Gazetesi'nin 4 Ocak 1961 Tarihli Nüshası- Ali Karahan'ın kızı Dilvin Mengü'nün aile arşivinden**

1960'lar ve 1970'lerdeki Barzani liderliğinin Türkiye'deki siyaset üzerindeki etkisine ilişkin bir örnek de Ahmet Yazan'ın Ankara Numune Hastanesi'nde yatırılmasının ardından onu dönemin Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi'nin Ahmet Yazan'ı ziyaret etmesi örneğinde görülmektedir. Ferhat Yazan'ın bu konudaki anısı şu şekildedir:

> "1979 yılı şubat ayında babam Ankara Numune Hastanesi'nde yatmaktaydı. Ben dahil üç kişi refakat ediyorduk. Bizim olduğumuz bölümde bir telaş başladı, başhekim diğer

[96] 49'lar Davası olarak tarihte yer edinmiş olan yargılanma sürecinden Öncü Gazetesi'nin 4 Ocak 1961 tarihinde "49 Kürtçü Dün Yargılandı" şeklinde manşetten verdiği haber. Burada "Kürtçü" olarak adlandırılan 49 genç, CHP Niğde milletvekili Asım Eren'in Başbakan Adnan Menderes'e TBMM'ye sunduğu sözlü soru önergesinde Molla Mustafa Barzani'nin Kerkük'te Türkmenleri öldürdüğü, buna mukabil de Türk devletinin de kendi vatandaşları olan bir o kadar Kürt'ü öldürüp öldürmeyeceğini sormuştu. Bunun akabinde İstanbul ve Ankara'da yaşayan Kürt gençler TBMM'ye telgraflar çekerek bu durumu protesto ettiklerini beyan etmişlerdir. 49'lar Davası'nda yargılanan ve ilk olarak 50 kişi olan sonrasında birinin hayatını kaybetmesiyle 49 kişinin kalmasından dolayı "49'lar Davası" olarak bilinen siyasi süreç de yargılanan kişiler de Asım Eren'e tepki göstermek için TBMM'ye telgrafı çeken Kürt gençleriydi.

> hekimler bölüme gelip denetim yaptılar ve birazdan Bakan'ın geleceğini söylediler. Bir süre sonra o güne kadar hiç görmediğim, zamanın Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi yanında Mikail İlçin [Hakkâri Milletvekili, Xani Aşireti önde gelenlerinden] ve Tunceli eski Senatörü Mehmet Ali Demir geldiler babamı ziyaret edip hâl hatır sorduktan sonra başhekim ve babamın doktoruyla bir odada bir süre oturup konuştular. Çıkışta bakan beni yanına çağırdı ve dedi ki;'eğer doktorlar az bir ümit verselerdi, babanı Amerika dahil nerde tedavi imkânı olsa gönderirdik, lakin maalesef yapacak bir şey yok'."

Burada da görülüyor ki, 1970'lerde KDP Irak'ın dönemin Türkiye'sinin Kürt siyasal elitleri üzerinde ciddi etkileri vardı. Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olan Şemdinlili Binbaşı Ahmet Yazan'ın sağlık durumunu dönemin Barzani ve KDP ile ilişkisi olan Kürt bürokratlarca yakından takip edilmesi bunun bir örneğiydi. Şerafettin Elçi ve Mikail İlçin'in Molla Mustafa Barzani'nin 1960'lar ve 1970'lerde önderlik ettiği siyasal aksiyonları sadece takip etmekle kalmadığı, aynı zamanda direkt olmasa bile dolaylı olarak bu mücadelenin bir parçası oldukları anlaşılıyor. Şerafettin Elçi'nin Bayındırlık Bakanı iken "Kürtçülük" suçlamasıyla makamında tutuklandığı da buna eklendiğinde KDP ve Barzani'nin dönemin Türkiyeli Kürt siyasi elitleri üzerindeki etkisi daha da görünür olmaktadır.

Modern Kürt siyasal hayatı üzerinde Molla Mustafa Barzani'nin 1947 yılındaki *Uzun Yürüyüşünün* ardından Sovyetler Birliği'ne geçmesiyle, KDP'nin yönetiminde yer almaya başlayan yeni nesil Kürt siyasi kadroların sosyalist, kentli ve seküler gençlerce doldurulması derin tesirler yarattı. Bu vaziyet, ilerleyen süreçlerde meydana gelecek olan Kürt siyasi elitleri arasındaki iç çatışmaların da temelini oluşturacaktı. Bununla beraber, Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetlerde sürgünde olduğu süre boyunca Soranice konuşan ve Soran

kültürünün etkili olduğu KDP içindeki bu yeni ve "yenilikçi" şehirli kadroların, KDP'nin yapısı içinde iyiden iyiye yerleştiği de bir diğer vaka olduğu kısa sürede anlaşıldı. Halbuki, Molla Barzani, Soran bölgesinden KDP yönetimine dahil olan kadroların aksine, aşiret temelli sosyal ağların içinde siyaset yapmaya alışmış ve daha ziyade Kürtçenin Kurmanci lehçesinde konuşan bölgeden, yani Behdinan bölgesinden gelen ve oradan beslenen politik kadrolarla Irak hükümetlerine karşı mücadele yürütme tarzını benimsemişti.[97] 1950'lerin sonunda, Irak'taki Kürt siyasal hareketi açısından gelinen noktada ise KDP'nin yenilikçi genç kadroları, aşiretçiliği geri kalmışlığın bir sembolü ve hatta Kürt toplumsallığı üzerinde oynan bir oyun olarak kabul ediyordu. Molla Mustafa Barzani de bu "gericiliğin" lider sembolü olarak ilan edilmişti. 1958'de sürgünden dönen Molla Mustafa Barzani, parti içindeki bu çelişkileri ilk günden itibaren görmeye, takip etmeye başladı.

Resim 3.1.2 KDP'nin etkili olduğu alanlar geleneksel Kürt siyasetinde Behdinan, KYB(PUK) etkili olduğu alanlar ise Soran bölgesi olarak adlandırılır. Kaynak: Wikipedia

[97] Lütfü Akdoğan, **Molla Mustafa Barzani Anlatıyor**

Bu durum KDP içinde, 1950'li yıllarda Irak Kürtleri arasında iyiden iyiye tanınmaya başlanan, şair, avukat ve entelektüel İbrahim Ahmed'in, geleneksel siyaseti terk etmemekte ısrarcı olan Molla Mustafa Barzani arasında yeni çelişkilerin doğmasına neden oldu. Irak Kürtleri arasında ortaya çıkan bu rekabeti dönemin Irak lideri Abdülkerim Kasım, kısa bir süre içinde kendi lehine kullanmaktan geri durmadı. Abdülkerim Kasım yönetimindeki Irak hükümeti, kendi aralarındaki derin çelişki yaşayan Kürt siyasetinin bu iki tarafının da güçlenmediği, ama Kürtler arası bu çelişkileri de Irak hükümeti açısından sürdürülebilir bir yoğunlukta tutmayı önemli bir devlet politikası olarak görüyordu.[98] Çünkü, General Kasım hükümetinin Kürtlere ihtiyacı vardı ve fakat Kürtlerin güçlü ve birlik olmamaları koşuluyla bu olmalıydı.

Bütün bu ahval ve şerait içinde, Eylül 1961'e gelindiğinde ise Tuğgeneral Abdülkerim Kasım hükümetinin iktidarı altında artan devlet baskısı ve Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın etkisiyle Arap milliyetçiliğinin koyulaşan tonu, Barzani ve Abdülkerim Kasım güçlerini karşıya getirdi. Böylece Irak ordusu ile Irak Kürt siyasal hareketi arasında amansız ve şiddetli bir çatışma ortamı peyda oldu. Bu durum 1963 yılında Abdülkerim Kasım'ın hükümetten düşmesinde rol oynayacak derecede ciddi bir politik ortam yarattı.[99]

[98] Martin van Bruninessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Çev. Banu Yalkut, 49
[99] Martin van Bruninessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Çev. Banu Yalkut, 51

Kuzey Irak'a giren ilk Türk gazetecisi Doğan Kılıç'ın Yaptığı röportaj

Barzani'nin Karargâhında

Kasım'ın devrilişi Kürtlerin çok işine yaramıştı

Baas Partisi Komünistleri katledince Ruslar Irak'a yardımı kesmiş

— 5 —

Barzani'nin en güvendiği kumandanlarından İsa Suvar'ın karargâhını gezip durakıp, iki gün devam eden yorucu bir yolculuktan sonra Birifka yöresine gelmiştik. İsa'nın karargâhından yanıma 4 muhterge vermişlerdi. Biri de tepeden tırnağa silâhlı ve karayağız birer delikanlıydılar. Hele onların yol yürüyüşüne bakıp da parmak ısırmamak elden gelmiyor. Yokuş, basur taş, kaya demeden pire gibi adeta seke seke yorulmak nedir düşünmeden gidiyorlar.. Hani, yanlarında ben olmasam veya ben de onlar gibi çabalasam, şu iki günlük yolu biz bir günde rahatça alırdık. Bu derece çevik insanlardı...

Vakit, ikindiyi geçiyordu. Köyde, bir ağacın altında molâ verip dinlenirken yine köylüler bize bardak bardak çay ikram ettiler. Kürt Kuzey Kolordu Karargâhı, bulunduğumuz yerden birbuçuk saat ötedeymiş. Tabii yaya olarak. Dağların arasında, yine İsa Suvar'ın karargâhına benzer şekilde mevzilenmiş bir yerden bahsediyorlardı. Oraya gidecektik.. Buraya gelirken de, yolda ara sıra Irak Hava Kuvvetleri'ne mensup Jet ve bombardıman uçakları üstümüzden geçip gitmişti. İsa'nın mihmandar olarak yanıma verdiği peşmergeler izah etti. Irak'lılar eskiden olduğu gibi bombardıman etmiyorlarmış. Sebep de, şu sırada iktidarda Arifin bulunması.

Irak ihtilâli

Hayret.. Bununla ne ilgisi var, demeye kalmadan anlatıbar:

«— Efendim Irak Hava Kuvvetleri'nde kullanılan bu uçakların çoğu Rus yapısıdır. Abdülkerim Kasım zamanında Rus'lar Irak'ı desteklıyor. bol miktarda mühimmat veriyorlardı. Bu uçaklarla Rus cephanelerinden başkası kullanılmaz. Kullanılamaz. Çünkü uydurabilmek zor. Irak'ta ihtilâl olunca Baas partisi, komünistleri katletme yoluna gitti ve Rus'ları gücendirdi. Rusya da Irak'a eskiden olduğu gibi yardım etmiyor. Dolayısıyla cephanelerini hesaplı kullanıyorlar. Yani Irak ihtilâli sadece bu bakımdan bizim işimize yaradı..»

— Şimdi cepheneyi nereden buluyorlar. Bitmedi mi, tükenmez mi?.

«— Tükenirken, Mısır yardımlarına yetişiyor. Lâkin faz la vermiyor. Onlar da har vurup harman savuramıyorlar..»

.....

Bu köyde yemek yedik, Giderken de yolda tepeden tırnağa silâhlı 10 kadar Kürt askerine rastladık. Zaten bu mıntıkada, grup grup seyyar Kürt askerlerine sık sık rastlıyorsunuz. Yani her tarafta geniş bir askeri faaliyet var. Mevzilerini de her geçen gün daha muhkem, daha zor yıkılır hâle getiriyorlar. Gelen askerler de karargâha gidiyorlarmış. Hep beraber yola koyulduk. Ellerindeki pilli, portatif radyolardan birini açmış Kürtçe neşriyat ve müzik dinliyorlardı. Geldiğim andan beri dikkatimi çeken diğer bir konu da, bu pilli radyolardı. Hemen herkesin elinde bir pilli radyoya rastlıyabilirsiniz..

Karargâha geldik

Gün batmak üzereyken, bir dar bir vadinin içine girmiştik. Her iki tarafta sarp kayalıklarda nöbet bekleyen Kürt askeri göze çarpıyordu. Askeri mıntıkaya girdiğimiz kolayca belliydi. Yol boyunca pek çok üzüm bağlarına rastlamıştık. Eskiden bütün Musul'un meyvesi hep bu bölgeden temin edilirmiş. Ama, hele Şarap yapmak yasak olduğu için, bağlar ancak yaş veya kuru üzüm için kullanılıyormuş. Barzani'nin ağabeyi, yakınlarda Şarabı kesin olarak yasaklamış. Üstelik içenler veya satanlar için cezaları da kat kat artırmışlar..

Karargâha girerken telsiz kuleleri ve birçok telefon tellerine de rastlamıştık. Demekki burada iyiden iyiye bir teşkilât kurulmuştu. Benim buraya geleceğimden de, Karargâh subaylarının çok önceden haberi olmuş. Nitekim, Karargâh kapısında beni peşmerge elbisesi giymiş biri karşıladı. Ona, yanımdaki peşmergeler İsa Savur'un gönderdiği zarfı uzattılar. Zarf itinayla yapıştırılmış, bantlanmış ve açılıp açılmadığı belli olsun diye de işaret konulmuştu. Bu zarfta ne yazılı olduğunu İsa'dan başkası bilmiyordu.

Beni, meşe dallarından yapılmış bir yere götürdüler. Büyük bir çardak gibiydi. Herhalde Kürt subaylarının bir sabah zazinosu.. Çünkü, grup grup geliyor, kendi köşelerinde, yine kendi havalarına dalıyorlardı. Hepsinin elinde, demin bahsettiğim gibi yine pilli radyolar vardı.

Hava iyiden iyiye kararmıştı. Bu çardakta bekliyorduk. Derken orta boylu, buğday benzili bir genç, yanında birkaç peşmergeyle beraber yanıma geldi ve Türkçe,

«— Hoş geldiniz..» dedi..

— Hoş bulduk..

«— İsmim Hasan. Ama burada Hafız derler..»

— Benim de Doğan Kılıç..

«— Buyrun. Sizin için hazırlanmış yere gidelim..»

Ve kalkıp, beraberce ağaçların arasına daldık.

YARIN

Esat Hoşevi anlatıyor: Hareket başlangıçta talihsiz başladı

Şimal Kolordu Kumandanı Esat Hoşevinin evi. Irak Hava Kuvvetlerinin sık sık hücumlarına maruz kalır..

Barzani'nin Karargâhında

GENERAL BARZANİ

Rusyada onbir yıl sürgünde kalan Molla Mustafa Barzani Irak'a döndüğü günlerde general üniformasi ile çekilmiş bir resmi. Barzani'nin bundan sonraki bütün resimleri millî kıyafetle çekilmiştir.

General Barzani silâh arkadaşları ile

Bugün bütün dünya basınında Barzani'nin Rusya dönüşü çektirdiği resimler çıkmaktadır. İşte bunlardan biri Molla Mustafa Barzani, Esat Hoşevi Duhut Cephesi Komutanı Ali Sait Hoşevi ve Barzani Karargâhına mensup liderlerden biri. Barzani, ilerliyen yaşına rağmen, mücadeleden vazgeçmemiş ve bir gün Irak'ın bu iç meseleye eğileceğini iddia etmiştir. Şimdiki, sadece bir bekleme devresidir..

Kürtlerin Tarihi

Iran'da belli başlı üç Kürt kabile yaşıyordu

İran'da belli başlı üç kabile bulunmaktaydı. Bunlar da siyah Manpur, Çiçani ve Zangana adındaki Kürt kabileleriydi. Güney Kafkasya'da bir tek hâkimin emri altında yaşayan 30 bin kişiden mütekkil Kurabağ kabilesi ve Horasan'da da Gül kabilesi vardı. 1650'den 1730 yılına kadar bazı muhtar Kürt emirlikilerini ihtiva eden geniş bölge Diyarbakır ve Van'a en yakın olan sancaklara Türk idaresinin girmesi ile artık küçülmüş bulunuyordu. 1639 muahedesi İran'ın Batı'ya doğru genişlemesini durdurmakla kalmadığı gibi Safevi hükümdarlarının idaresi esnasında Osmanlı imparatorluğu Güney Kafkasya'ya kadar bütün sahayı yeniden işgal etmeye muvaffak olmuştu. Böylece fiilen bütün Kürtler Osmanlı imparatorluğunun hakimiyeti altında birleşmişlerdi. Şah Hüseyin devrinde Irak-ı Acem Kürtleri Hemedan'ı muhasara etmişler ve İran payitahtına kadar olan sahayı tahrip etmişlerdi. Kürt reislerinden Fandun İsfahan'ı Efganlılardan almaya çalışmışsa da mağlup edilmiş ve geri çekilerek Türkler tarafına geçmişti. Bundan sonra Kürtlerle meskun bölgeler İranlılarla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki muharebeler sonunda bazan İranlıların bazan da Osmanlıların hakimiyeti altında kaldı.

ZEND SÜLALESİ

Nadir Şahın ölümünden sonra ikinci derecede bir Kürt kabilesi olan Zend'ler İran'ın büyük bir kısmını idare etmişlerdir. Karim Hand Zend Kürdistandan Şiraz'a birçok Kürt kabilesi getirtmiştir. 1761 de Haydaranlu ve Sipkan kabileleri yüzünden çıkan karışıklıklar sonunda İran'lılar Bitlis ve Muş'a kadar Türk arazisini işgal etmişlerdir. 1823 yılında Erzurumda yapılan bir anlaşma ile İranlılar 1639 sınırlarını iade etmişler ancak Zohab mıntıkasını tahliye etmek istememişlerdir. Bu sıralarda yeni bir harp İngiltere'nin ve Rusya'nın araya girmesi ile önlenmiştir. 19 ncu asırda II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'ya karşı Kürdistan'da yeni bir teşkilat kurmak istemiş Reşit Paşa'yı bu işe memur etmişti. Reşit Paşa baş kaldıran bazı Kürt kabilelerini yola getirmiştir, Osmanlı ordusunun Nizip'te Mısırlılara yenilmesi Kürdistan'da yeni karışaşıklara yol açmıştır. 1847 yılında Osman Paşa kumandasında büyük bir kuvvet tekrar isyan eden Kürtlere karşı hareketa geçmiş ve Kürt liderleri Badr Han ile Nurullah teslim olmaya mecbur kalmıştır. 1904 - 1905 ten itibaren Ruslarla Kürtler temasa gelmişler ve Ruslar 1829 daki harbde bir Kürt alayını kullanmışlardır 1878 harbinden sonra Ubeyd Allah Kürt hareketi vukua gelmiştir. Bu nakşibendi tarikatı mensubu Osmanlı devletine tabi muhtar bir Kürdistan kurmayı düşünüyordu. Kürtler 1880 de İran'da Urmiye, Savuç - Bulak Miyandoab ve Meraga bölgelerini tahrip ve hatta Tebriz'i bile tehdit etmişlerdir. 20 nci asır başlangıcında Türk İran sınırının yeniden ortaya atılması ile Kürtler arasında mühim tahrikler başlamış ve Kürtler siyasi tesirlerin çeşitli tezahürlerine göre sürüklenmişlerdir.

YARIN: KURTLERDE DİL

(Bu yazı İslâm Ansiklopedisinden özetlenmiştir.).

Barzanlı kıyafeti ile bir Kürt kadını çocuğu ile

Resim 3.1.3. Yeni Gazete, 1967

Bu çatışmalı çözüm planını Abdülkerim Kasım'ın ardından Irak'ın başına geçtikten sonra devam ettirmek isteyen Abdülselam Arif'e aynı sonucu yaşatacaktı. Böylece Irak'ta

çözülemeyen Kürt sorunu, ülkenin liderlerinin askeri darbelerle yönetimden düşmesine neden olan önemli bir "darbe mekanizması" haline geldi.

Buradan konuya yaklaşınca, 1961'deki Kürt ayaklanması, Iraklılar arasında Abdülkerim Kasım hükümetine yönelik hoşnutsuzluğu alabildiğince artmasına neden oldu. Hâl böyleyken, 1963'ün Şubatı'nda Abdülselam Arif, Irak yönetimine el koymuş ve böylece kısa Irak tarihinin ikinci askeri darbesi de gerçekleşmiş oldu. Böylece askeri darbe ile iktidara gelen Abdülkerim Kasım başka bir darbe ile iktidardan indirilmiş oldu. Yönetime el koyan Abdülselam Arif, kısa bir süre içinde KDP ile görüşmeler sağlamış ve Kürtlerin meşru taleplerini karşılamaya hazır olduğunu Molla Mustafa Barzani'ye iletecekti.

Elbette ki, Irak rejimine karşı mücadeleyi içeren bu tarihler ve şahsiyetlerden bahsederken Irak sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bir bütün olarak Molla Barzani'nin arkasında hizalanıp rejime karşı mücadele ettiği anlamını da çıkarmak mümkün değil. Zira bu yorum, sadece eksik bir tespit değil, aynı zamanda tarihsel bir yanlışlığı da ifade etmiş olacaktır. Çünkü bu tarihler arasında Molla Mustafa Barzani, sadece Irak rejim ile değil, aynı zamanda Barzan bölgesinde yer alan birçok Kürt ve Arap aşiret ve aşiret reisleri ile de ciddi bir hegemonya ve iktidar çatışması içindeydi. Bu çatışmaların da temel kaynağı, politik liderlerin iktidar alanını sağlamak ve bu alanı genişletmek olduğu görülüyor.

YENİ GAZETE — SAYFA: 5

Bir Meclis Üyesi cebinden dinamit çubuklarını çıkarıp salladı ve..

«Binayı uçuracağım» deyince bütün Mebuslar kaçtılar

QUITO, (A.A.) — Kurucu Meclisin toplantısı, bir üyenin binayı dinamitle uçuracağını söylemesi üzerine, görülmüş bir şekilde sona ermiştir. Vicente Levi, paltosunun cebinden, dinamit çubuklarını çıkarıp, binayı havaya uçurmak tehdidinde bulununca, üyeler ve memurlar binadan dışarı fırlamışlardır.

Daha önce, Levi tabancasını çekerek başka bir üyeye, Abdon Calderon'a ateş etmiş, kurşun Calderon'un ayaklarının dibine yere saplanmıştır. Bu sırada Maliye Bakanı, Bakanlığı ile ilgili soruları cevaplandırıyordu. Calderon, Hükümete borçlu olanların isimlerini bir listeden okumak isteyince, Levi sinirlenerek, «Bu listedeki isimler okunmadan, hepimiz havaya uçmuş olacağız» diye bağırmaya başlamıştır.

Salon bir anda boşalmışsa da Levi tehdidini yerine getirmemiştir.

Uzmanlarca insanın aç olduğu Hindistan'da besin maddelerinin ölçülü olarak dağıtılmasından halk sıkıntı içinde.

KITLIK ÇEKEN HİNDİSTANDA BESİN MADDELERİNİN YARISI HEBA OLUYORMUŞ

ROMA, (A.P.) — B. M. Besin ve Tarım Teşkilâtı (FAO) kıtlık çeken Hindistan'ın ürettiği besin maddelerinin yarısının fareler, küflenme, kuşlar ve böcekler yüzünden heba olduğunu bildirmiştir.

FAO, dünyada üretilen besin maddelerinin en az yüzde 20'sinin başarat yüzünden kaybedildiğini tahmin etmektedir.

Teşkilât en büyük kayıpların zaten besin darlığı çekmekte olan Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde yer aldığını kaydetmiştir.

FAO'nun raporunda şu hususlar belirtilmiştir:

— Hindistan'ın uğradığı besin maddeleri kaybı, kıymet bakımından o ülkenin milli bütçesinin aşağı yukarı bir misline eşittir.

— Kaybın bir kısmı ürünler hâlâ tarlalarda iken yer almaktadır. Fakat en büyük kayıp depolama ve taşıma sırasında uğramılmaktadır.

— Afrika ülkelerinde hasattan sonra uğranılan besin maddeleri kaybı toptan üretimin yüzde 30'u civarındadır.

— Her yıl farelere, kuşlara ve diğer başarelere kaptırılan tahıllar yılda 55 milyon Afrikalıyı besleyebilir.

— Her yıl besin veterinerliği yüzünden iki yaşından küçük 300.000 çocuğun öldüğü Brezilya'da besin maddeleri kaybı topyekün üretimin yüzde 40'ı civarındadır.

— Besin maddelerinin muhafaza ve depolama tekniği gayet ileri bulunduğu B. Amerika'da bile, fareler yılda 5.300.00 ton tahıl harap etmektedirler. Bununla beraber, 5.300'000 ton, müstzam Amerikan üretiminin sadece yüzde 9'unu teşkil etmektedir.

Bin Barka'nın avukatlarından biri daha öldü

PARİS, (AA.) — Fas Muhalefet Cephesi lideri Mehdi Bin Barka'nın kaçırılması olayına karışanların duruşma sı sırasında Bin Barka ailesini temsil eden avukatlardan üçüncüsüdür. Bu üç kişinin de tabii sebeplerden öldüğü belirtilmektedir.

Nixson, Moskova'da

MOSKOVA, (AA.) — Amerika eski Başkan Yardımcısı Richard Nixon, Moskova'ya gelmiştir. Nixon'u hava alanında Amerika'nın Moskova büyükelçisi karşılamıştır.

Nixon Kazakistan başkenti Alma Ata ve Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e gitmek üzere dün Moskova'dan ayrılmıştır. Nixon, Pazarteşi günü Moskova'ya dönecek, Salı günü de Prag'a hareket edecektir.

Nixon, Moskova'yı en son 1965 yılı başında ziyaret etmiş ve bu ziyareti sırasında Kruşçef'le görüşmeye çalıştığı halde bir türlü görüşeme mişti.

Kuzey Irak'a giren ilk Türk gazetecisi Doğan Kılıç'ın Yaptığı röportaj

Barzani'nin Karargâhında

MESUT BARZANI : Molla Mustafa Barzani'nin sekiz oğlu ve beş kızı vardı. Resimde Barzani'nin 8 oğlundan biri Mesut Barzani

İDRİS BARZANİ : Barzani'ler arasında yaşının küçük olmasına rağmen İdris Barzani iyi bir muharip olarak ün kazanmıştır

Barzani'nin Kayınbiraderi Kürtlere karşı çarpışıyor

— 11 —

Barzani'nin karargâhı herhangi bir hücuma karşı tahkim edilmiştir. Yukarıdaki resimde kum torbaları önünde nöbet tutan iki Kürt fedaisi görüyorsunuz.

Kürtler arasında din birinci planda yer alır. Resimde Pervarı köyünde bulunan bir cami'i görüyorsunuz. Bu cami halkın gayretiyle süratle yapılmıştır..

Irak'ta Kürt harekâtında en büyük rolü oynayan Barzani aşiretini, bölük pörçük anlatmıştık. Sırası gelmişken ve bu havalide bulunurken Barzani'ler için geniş bilgi topladım.

Bu aşiretin bulunduğu yer, Kuzey Irakta, hayli geniş bir sahadır. Sarp dağlar, kayalıklarla kaplıdır. Üstelik Rikan, Nerva, Bervari, Sindi, Gulli, Lolan ve Zibari aşiretlerinin sahibi oldukları bölgeler kadar münbit de değildir.

Sert bir tabiat içinde yaşadıkları için Barzani aşireti mensupları, diğer aşiret mensuplarından çok daha müca'eleci bir yaradılışa sahiptir. Üstelik bu mücadeleleri son zamanlarda Irak Hükümet kuvvetleriyle oluyor ama, vaktiyle diğer aşiretlerle de çok savaşmışlardır. İşte geçmişteki bu çatışma, şimdi bazı aşiretlerin Barzanileri desteklemesine engel olmuş, aralarındaki düşmanlık, bahis konusu aşiretlerin Arap'larla birleşmesine kadar vol açmıştır.

Geçmişteki Kürt ayaklanmalarının kolayca bastırılmasında gerek İngiliz'ler, gerek Arap'lar aşiretler arasındaki husumeti daima koz olarak kullanmışlardır. Irak hükümeti de aynî konu kullanmak istemişse de, teşkilât erken ve kuvvetli kurulduğu için muvaffakiyet kısa zamanda Kürt'lere geçmiştir. Aralarında dolaşırken, eski husumetlerin ne derece kökü olduğunu çok daha iyi anladım.

KARISI İTİRAZ ETTİ

Burada aşiretlerin, devletler arasında olduğu gibi hudutları vardır. Her aşiret, kendi sahasından başka yerlere yayılamaz. Bazan bu aşiretler arası husumetler, kız alıp verme meselelerinde bile kendini göstermektedir.

Bakın size, lâf açılmışken bir hatıramı anlatayım. Bir Barzan köyünde görmüştüm. Misafir kaldığım evin efendisi Barzan'lı, karısı Rikan'lı idi. Rikan'lılar Barzanilerin giriştiği ayaklanmada Hükümet'i desteklediklerî için Kürt harekâtı sırasında vuruhup, kırılmışlardı. Evin efendisi bunları anlatırken, karısı küplere bindi.

«— Erkekliğe sığmaz..» dedi. «Burada anlatacağına, bir korun varsa karşılaştığında onlarla paylaşırsın..»

.....

7'den 70'e erkekleri de kadınları da muharip yapılı, mücadeleci ve silâh kullanmasını iyi bilen Barzani aşireti 4 kola ayrılıyordu. Bunlar Zibari'ler, Muzuri'ler, Şirvani'ler ve Dulmeri'ler idi. Bu 4 kabilenin hepsine birden Barzani'ler deniliyordu. Bütün Barzani aşiretinin tek hâkimi de, Zibari kabilesinden olan Molla Mustafa Barzani'nin ağabeyi Şeyh Ahmet'ti. Fakat Zibari kolunda Şeyh Ahmet'ten de, Molla Mustafa'dan da daha çok hâkimiyet göstermiş olan Mahmut Zibari'ydi. Lâkin, Molla Mustafa Barzani'nin kardeşi, yâni Molla Mustafa'nın kayınbiraderi olan Mahmut Zibari şimdi Irak Hükümet kuvvetlerinde. Barzani'lere karşı harbediyordu.

BU HAKİMİYETİN SIRRI

Mahmut Zibari'den kurnaz bir kimse olarak bahsetmişlerdi. Molla Mustafa Barzani Rusya'ya iltica edince, ağabeyi Şeyh Ahmet'i de Irak'ta hapse atmışlar. Meydanı boş bulan ve hadiselerden hani tereyağdan kıl çeker gibi kurtulan Mahmut Zibari de gerek vergileri alarak, gerek aşiretin türlü işlerini halletlerek hakimiyet göstermeye başlamış, ve hakimiyetini her geçen gün daha da genişletmişti. Lâkin Molla Mustafa Barzani'nin Rusya'dan dönmesi, Şeyh Ahmet'in hapisten kurtulup gelmesi ve iki kardeş kısa zamanda aşiret üzerinde söz sahibi olmaya başlamaları Mahmut Zibari'nin hiç de işine gelmemişti. Nitekim, Kürt Harekâtı başlayınca ilk yaptığı iş Hükümet saflarına geçmek olmuştu ve o günden bu yana da Barzani'lere karşı vurucu bir kuvvet olarak mücadele ediyordu..

YARIN

HAİN 9 KÜRT HEMEN KURŞUNA DİZİLMİŞTİ

İtham edilen Kerensky radyoda konuştu

Rus İhtilâli'nin 50. yıldönümü bu sene Amerika'yı karıştırdı

Yıllardır Rus İhtilâli üzerine eğilmeyen Amerikan basını, televizyon ve radyoları ihtilâlin 50 inci Yıldönümünde New York'da 91 inci caddedeki mütevazi evinde oturan Alexander Kerensky'yi itham edercesine neşriyat yaptılar.

1917 yılında Rus Çarı 2. Nikola'ya isyan eden Rus İhtilâlcileri, Çar'a karşı yönelilen bu hareketi Lenin ve Almanlar desteklîyordu

1917 İhtilâli sırasında başbaşa sorlanan Çar 2. Nikola oğlu ile

KERENSKY (1917'de)

KERENSKY (1967'de)

Çarlığın devrilmesinden sonra İhtilâlin başına geçen Kerensky Başvekil ve 1917 Martında Moskova'da bütün iktidarı elinde bulundurarı Başvekil Alexander Kerensky politikacılar tarafından şöyle şekilde itham edildi.

-KERENSKY akıllı bir adamdı olsaydı bugün Rusya Komünist değildi. Kerensky kalemini kullanmaydı Rusya Demokrat bir memleketi olarak yaşımında bulunacaktı.

Kerensky kaçmasaydı ne Lenin ne de Stalin iktidara gelebilirdi- sözleri gazetelerde, televizyonlarda ve radyolarda yayınlandı.

İşte 50 senedenberi köşesinde kederi gururunu süren Alexander Kerensky'yi bu sözler deli etti. Konuşmayan Kerensky telefona çıkarak Amerika'nın halkına 1917 ihtilâlini, İhtilâl, Lenini, Stalini anlattı. İngiltere'yi itham etti.

-Başvekil olarak her şey elimde idi Çar İKİNCİ Nikola'ya İstifasını verdirdim. Halk idamını istiyordu. İngiltere'ye kaçırmayı düşündük. İngiltere Kralı 5 inci George, Rus Çarı 2 inci Nikola'nın yeğeni idi Moskova'da İngiliz sefiri ile konuştum. İngiltere Başvekili Lloyd George'a şifre çekerek vaziyeti sordu. İngiltereden evvelâ ret cevabı geldi. Hareketi için cevap vereceklerini bildirdiler.

10 gün bekledik Sonra red cevabı ver diler.

Şubat sonlarında ve Martta başlayan bu hareket her tarafa yayıldı.

Kurşuno dizilecektik

Petrograda giderek Leninle buluştum Yanımda Kazak süvariler ve beni destekleyen 12.000 silâhlı asker vardı.

Gatchina Sarayından çıktığım zaman yanımda en sadık adamım N.V. Vinner'den başka kimsedin olmadığımı gördüm Gece odama bahriye elbiseli bir dost geldi ilemen ka-çtamak sabaha kurşuna dizileceği mini bildirdi. Kaçtık. 10 gün kırk gece dağlarda kaldık. Saç sakal bırakarak Petrograda indim. Sonra Moskova'ya geldim İhtilâlinde bir müşlik gibi yaşadım

Yapılabilecek birşey olmadığını anladım dakika da Rusya'dan kaçtım. Evvelâ Finlandiya, sonra Paris sonra da İngiltere ve Amerika.-

Kerensky Demokrat Rusya'yı kurmadı fakat İngiltere'yi Fransa'yı kurtardı. Kerensky Başvekili olmasaydı. Rus orduları Almanya'yı serbest bırakalardı ne İngiltere ne de Fransa kalırdı bugün.

1961'de başlayan Irak'taki Kürt ayaklanmasında, KDP liderliğinde Irak rejimine karşı ayaklanan Kürt aşiretleri olduğu kadar, tarafsız kalan ve hatta Molla Mustafa Barzani karşıtı olup, Irak rejimi saflarında KDP'ye karşı savaşan birçok Kürt aşireti ve aşiret reisi de söz konusu oldu. Bu nedenle, Molla Mustafa Barzani'nin Irak rejimine karşı yürüttüğü mücadelede homojen bir Kürt siyasallaşmasından bahsetmek pek de mümkün görünmemektedir. General Kasım'ın liderliğindeki Irak'ta, Barzan bölgesinde yer alan Herki, Zebari ve Bradosti gibi geniş bir etkiye sahip olan Kürt aşiretleri Molla Mustafa Barzani'ye karşı silahlandırmıştır.[100] Aynı dönemde, Irak'taki Kürt aşiretlerden müteşekkil olacak şekilde kurulan *Selahaddin Tugayı*'nı kuran da yine General Kasım olmuştur. Bu düzenli askeri birlik her ne kadar ismini ünlü Kürt komutan Selahaddin Eyyubi'den almış olsa da Irak'taki Kürt siyasal hareketlerinin bastırılması temel amacını taşıyan aşiretlerin toplamından öteye gidemedi. Fakat bu durum, Irak merkezi hükümetin Barzani karşıtlığında bir araya gelen bu aşiretlere ağır silahlar, siyasi ve diplomatik destek vermesinin önünde bir engel teşkil etmedi. Bütün bunlar, 1950'li yılların sonlarından itibaren KDP içerisinde, Molla Barzani'nin liderliğine karşı olan ve Soran bölgesi üzerinde ciddi bir etki alanına sahip muhalif kesimi cesaretlendirdi. Böylece, KDP içindeki sosyalist ve kentli kadroların parti yönetimine dair huzursuzlukları bu dönemde daha da görünür olmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen, Irak rejimiyle savaş halinde olmanın verdiği mecburiyetler ve öncelikler nedeniyle, KDP içindeki ideolojik ayrışmalar her defasında ötelenmekteydi. Bu dönemde, KDP'nin içinde olup bitenler, ileride silahlı çatışmaya ve binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanacak olan Kürtler arası iç çatışmaların yollarını da döşemiş oldu.

[100] Ferhat Balekoğlu, ***Diploması Tarihi-3. Kürt Dosyası 1972-1975,*** 126

1950'li yılların başında Irak'ta bulunan petrol sanayi içlerinin sayısı 400 binden fazlaydı.[101] Böylece, 1950'li yıllar Irak'ta bulunan sol, sosyalist ve sosyal demokrat partilerin seslenebilecekleri işçi sınıfına dair bir toplumsallık oluşmaya başlamıştı. Bu tarihler arasında Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nde sürgünde olması nedeniyle KDP'nin doğal lideri konuma gelen İbrahim Ahmed ve Celâl Talabani gibi kent merkezci düşünen, solcu ve seküler kesimler, KDP'de yapısal dönüşümler arzu ediyordu. Bu vesile ile Kürt siyasi elitleri arasında ortaya çıkan sınıf ve kent temelli görüş farklılıkları toplumsal zeminde de yavaş yavaş zemin bulmaya başlıyordu.

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminde, kent hayatının gelişmesi ve nüfusun kentlere yığılması ile beraber, Kürtler arasındaki ilişkilerin örüntüleri yeni dinamikler kazanıyordu. 1950'lerden sonra Irak'taki Kürt nüfusunun bulunduğu alanlarda petrolün çıkarılması için ihtiyaç duyulan emek süreci, petrol yataklarının bulunduğu Kürt kentlerinde kentli nüfusun hızlı bir şekilde artmasına ve işçi sınıfının petrol sahalarında çalışan kesimler arasında ortaya çıkmasına neden oldu. Bu şekilde, Irak siyaseti içinde, "Kürtlük bilinci" tartışmalarının kent sosyolojisi ve ekonomi-politik tartışmalarının paralel yürüdüğü bir süreç ortaya çıkmış oldu. Böylece, 1950'lerden sonra oluşmaya başlayan kentli Kürt siyasi eliti ve proletarya, 1960'lardan itibaren Molla Mustafa Barzani liderliğinin temsil ettiği kırdaki nüfustan ve nüfuzdan iktidar paylaşımı talebi ile bir meydan okuması gerçekleştirmiş oldu.

Aradan zaman geçtikçe, KDP içindeki çelişkiler ve iktidar mücadelesi KDP'nin askeri yapısı olan peşmergeye sirayet etmeye başladı. Bunun ilk örneği 1961 Ayaklanmasında Molla Mustafa Barzani peşmergelerinin yanı sıra, başında bizzat Celâl Talabani'nin bulunduğu Soran bölgesinden yeni bir peşmerge gücü örgütlenmesinin inşası oldu. Bu olaylar cereyan

[101] Ilario Salucci**, People's History of Iraq: The Iraqi Communist Party, Workers' Movement and the Left 19232004,** 13

etmesiyle Molla Mustafa Barzani, parti içindeki iktidarının sarsıntıda olduğunun farkına vardı. Bu nedenle, kısa süre içinde kendi iktidarına bir tehdit unsuru olarak gördüğü İbrahim Ahmed ve Talabani'yi saf dışı bırakmak ve KDP içinde hakimiyetini yeniden tahkim ve tesis etmek için harekete geçti. Böylece 1-9 Temmuz 1964 tarihleri arasında KDP'yi 6. Olağanüstü Kongre'ye götürdü. Bu kongre neticesinde Molla Mustafa Barzani, KDP içinde oluşturduğu yeni yönetimle beraber, parti hakimiyetini yeniden eline aldı. Bu kongrede Barzani, İbrahim Ahmed ve Celâl Talabani'yi "bozgunculukla" itham edip, KDP'den ihraç etme yolunu dahi tercih etti.

Barzani ile ciddi çelişkiler yaşayan bu yenilikçi grup (Soran grubu), Mustafa Barzani'nin kendi kongresini yapıp, kendilerini politbüronun dışında bırakmasıyla beraber, nihai bir kopuşa doğru hızla ilerledi. İbrahim Ahmed ve Celâl Talabani'nin rızası hilafına yapılan 1964 yılındaki 6. Kongreden sonra Barzani, KDP içinde oluşturduğu yeni politbüronun mutlak hâkimi ve Parti'nin tartışmasız tek lideri konumuna geldi. Elbette ki, KDP içindeki bu çatışmalı halin siyasal yansımaları ve neden olduğu ve yeni siyaset sosyolojisi kısa bir süre içinde görünür olmaya başlayacaktı.

KDP'nin 6. Olağanüstü Kongresi'nin ardından, KDP'nin yeni politbüro üyeleri, İbrahim Ahmed ve Celâl Talabani'nin de içinde yer aldığı ve ihraç edilmiş olan üyelerinin eski parti merkezinin bulunduğu Süleymaniye'nin *Mavata* yerleşkesine baskın düzenledi. Daha önce "siyasal bozgunculukla" itham edilmiş olan İbrahim Ahmed ve Celâl Talabani ekibi, İran'a kaçmak zorunda bırakılacaktı. Süleymaniye baskını ile yaşanan şiddet olayları, Irak'taki Kürt siyasetinin bölünmesinde önemli yankılara neden oldu. Bruinessen'in[102] de işaret ettiği üzere; bu baskın, İran resmi makamları ile Irak Kürt siyasal hareketi arasında ilişki geliştirme sonucunu doğurduğu gibi, Molla Mustafa Barzani'ye çoğunluğunu Soran bölgesinden, yani Süleymaniye ve çevresinden gelen Kürtlerin oluşturduğu eski politbüro üyelerinin, Soran bölgesinde de yenecek güçte olduğunu ispatlama fırsatı sunmuştu.

Böylece, 1960'ların sonlarında Kürtler arasında cereyan eden çatışmalı süreç, İran gibi bölgenin son derece köklü siyasal gelenekleri olan bir ülkenin de ilgi alanına dahil oldu. Molla Mustafa Barzani ve İbrahim Ahmed (dolayısıyla da Celâl Talabani) arasında gibi görünen, ama esasında Kürt toplumsallığı içinde "Behdinan-Soran" toplumsal yarılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu çatışmalı vaziyet görüntüsü, İran açısından, Irak iç siyasetine müdahil olma fırsatına da adeta çağrıda bulunuyordu. Zira, önceleri Talabani'ye, zımni de olsa, silah desteği sunan İran Şahı'nın, Molla Mustafa Barzani'nin KDP yönetimine tamamen el koymasının ardından Barzani ile yakınlaşması ve ona Irak hükümeti karşısında silah, lojistik gibi son derece kritik desteklerde bulunmaktan geri durmamıştı.[103]

Bu konuda ABD'nin de bilgisi ve desteği dahilinde olduğu CIA'in sonradan kamuoyu ile paylaşılan raporlarına da yansıdığı görülmektedir.[38] ABD'ye yakın bir politika izleyen dönemin İran Şahı da Irak hükümetine karşı Barzani liderliğindeki Kürt siyasetini

[102] Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Çev. Banu Yalkut, 52-53
[103] Ferhat Balekoğlu, **Diplomasi Tarihi-3, Kürt Dosyası-1972-1975**

desteklemeye kendi ulusal çıkarları açısından önem veriyordu. Bu, aynı zamanda Şah'ın ABD ile iyi ilişkiler kurmasının önünü açtı.

Bütün bu olup bitenler arasında Kürtler arasında siyasi ayrışmalar iyice belirginleşmiştir. Ortaya çıkan bu durum, Irak'ta, 1960'lardan itibaren Soran ve Behdinan olmak üzere iki farklı peşmerge grubu yapısının ortaya çıkması sonucunu beraberinde getirdi. Böylece Irak'taki Kürt siyasal gruplar arasındaki çelişler, lokal olarak silahlı çatışmalara dönüşmeye başlamış ve bu çatışmaların da makro anlamda daha geniş alanlara ve daha kanlı sonuçlara neden olmasının da işaretleri görülmeye başlandı. Buradan şu sonucu da ulaşmak mümkündür ki, 1-9 Temmuz 1964 yılında yapılan KDP'nin 6. Olağanüstü Kongresi'nin geleneksel Kürt siyaseti içinde ortaya çıkardığı ihtilaflar, günümüze kadar devam edegelen, KDP-KYB ayrışmasının ilk örgütsel ve modern nüvelerini de içinde barındırdığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

İran, 1965 yılında, KDP içinde cereyan eden iç çatışmalarda daha kritik rollere soyundu. Bu tarihte, Talabani ile Mustafa Barzani arasında arabuluculuk yapan İran, iki lideri uzlaştırdı. Bu anlaşmaya göre; Irak Kürdistan Bölgesi'nin güneyine, yani Soran bölgesine Talabani; kuzeyinde, yani Behdinan bölgesine Barzani hâkim olacaktı. Fakat bu paylaşım sürekli olarak bir tartışma nedeni olmaya devam etti. Bunun sonucunda Irak genelinde 1960'lı yıllarda cereyan eden siyasal süreç, Barzani ve Talabani taraftarları arasında fiili bir çatışma dönemine evrildi. Böylece KDP içinde 1960'lar belirgin hale gelen ideolojik, sınıfsal ve felsefik ayrışmalar, Irak Kürt bölgesindeki Kürt sosyolojik dokusunu da yaran bir çatışma dinamiği olarak görünmeye başladı.

1966 yılında KDP içindeki Soran-Behdinan ayrışmasıyla cereyan eden çatışmaların "ilk kurşunun" sıkılmasının nedeninin Talabani ve Barzani taraftarları arasında Soran bölgesi olan Süleymaniye kentinde cereyan eden toprak anlaşmazlığı nedeniyle olması tesadüf değildir. Bu bölgede yaşayan insanların temel geçim kaynağının hayvancılık ve tarım olduğu göz önünde tutulduğunda, daha geniş topraklara sahip olan siyasi tarafın Irak Kürt siyasetinde daha avantajlı konumda olacağı aşikârdı. 1966 yılında, Kürtler arasındaki iç çatışmaların temelinde sadece toprak meselesi yoktu elbette. Nitekim, 1960'lı yıllarda Kürtlerin bölgedeki petrol yataklarından etkin olarak yararlanma fırsatlarına henüz kavuşmamıştı. Bu nedenle daha geniş toprak ve arazinin rantından faydalanmak siyasi hizipler için önemli bir araçtı. Aynı zamanda bu dönem, KDP'nin Irak devleti tarafından illegal örgütler listesinden kısa bir süre önce çıkarıldığı bir zaman dilimiydi.

14 Temmuz 1958'de, Irak'ta, Tuğgeneral Abdülkerim Kasım yönetimindeki askeri birlik (*Özgür Subaylar*), askeri bir darbe ile ülke yönetimine el koydu. Böylece Irak'ta, monarşi ile yönetilen Batı yanlısı Irak hükümetinin varlığı da son bulmuş oldu. Abdülkerim Kasım, her ne kadar Irak monarşisini ortadan kaldırıp, Irak için yeni bir rejim olan Cumhuriyet rejimini ilân ettiğini düşünse de fiiliyatta ortaya çıkan Irak yönetimi, askeri bir diktatörlük yapısından öteye geçemedi.[39] Bu siyasal rejim Irak'ta, 1958'den 1973 yılına kadar devam edecek olan siyasi istikrarsızlık ve Irak'taki Kürt toplumunu da içine alan kaotik siyasal ortamın taşıyıcısı oldu.

Bununla beraber, General Kasım darbesi ile Irak'taki en büyük Kürt örgütlenmesi olan ve yasaklı olduğu için "yer altı siyaseti" yapmak zorunda kalan KDP'nin yasağı kaldırıldı. Yasağın kaldırılması Irak Kürt siyaseti içinde kısa vadeli ve nispi bir iyimserliğe neden oldu. Bu şekilde, İbrahim Ahmed'in genel sekreterliğini yaptığı KDP'ye legal siyaset yapma hakkı

yeniden tanınması söz konusu oldu. Buradan şunu da eklemek gerekir ki, İbrahim Ahmed tarafından yayımlanan bir kutlama mesajı ile Abdülkerim Kasım yönetimi selamlanacaktı. Bu esnada Sovyetler Birliği'nde, sürgünde olan KDP'nin kurucu lideri Molla Mustafa Barzani, Abdülkerim Kasım tarafından Irak'a davet edildi. Böylece Barzani, Irak'a görkemli bir dönüş yapma fırsatı buldu.

Bu olup bitenler, Molla Mustafa Barzani'yi Iraklı Kürtlerin tek lideri ve sözcüsü olarak dünya kamuoyunda görünür olmasını sağladı. En azından Mustafa Barzani'nin bu fikirde olduğu aşikârdı. Fakat Molla Mustafa Barzani'nin, sürgünden Irak'a döndüğünde kurucusu olduğu KDP'nin yöneticilerinin değiştiğini ve partinin siyasal dokusunun kentli ve seküler yeni elitin elinde olduğunu görmesi uzun sürmedi. Bu durum, gelenekselci bir Kürt lider olan Mustafa Barzani açısından tehlike çanlarının çalması manasına geliyordu. Nihayetinde KDP elitlerinin değişiminde görünür olan bu durum yıllar sonra KDP içinde çıkacak olan tartışmaların, çekişmelerin ve son nihayetinde de silahlı çatışmaların da kaynağı olacaktı.

1960'lı yıllardan itibaren en ciddi Kürt örgütü olan KDP içindeki siyasi hizipler arasında cereyan etmeye başlayan çatışmaların "iç savaş, içerdeki savaş" gibi bir tahayyül ile ele alan çok sayıda edebi eserin ortaya çıktığı görülüyor. Bu metinlerin daha ziyade sözlü ve anonim bir nitelik taşıması da not edilmesi gereken önemli bir diğer husustur. Bu nedenle Kürt medyasının ve basının henüz tam olarak oluşmadığı bir döneme denk gelen Kürtler arası iç çatışmaların yaratmış olduğu bu yeni sosyolojiyi anlayabilmek ve tanımlayabilmek için o dönmeleri hatırlayan ve halen hayatta olan kişilerin yanı sıra, çeşitli ülkelerin basınına ve bölgede etkinlik alanı bulan devletlerin arşivlerini incelemek gerekmektedir.

3.2. Irak Kürt Siyasal Hayatında Çok Partili Dönemin Başlaması: KYB'nin Kuruluşu (1975)

Celâl Talabani, 1933 yılında Süleymaniye'de bulunan Kosret Dağı eteklerinde yer alan Kelkan köyünde dünyaya geldi. 50 yıldan fazla bir süre boyunca, Türkiye, İran, Irak ve Suriye Kürt siyaseti üzerinde etkin bir rol sahibi oldu. Celâl Talabani veya Kürtlerin deyimiyle *Mam Celal*, 19 Temmuz 2014 yılında doğduğu kent olan Süleymaniye'de hayatını kaybetti. Mezarı da halen bu kentte olan Talabani, Irak KDP'sinin kurulmasından 2 yıl sonra, yani 1948'de, bu partiye katılmıştır. Sonrasında ise Talabani, genç yaşlarından itibaren KDP içinde Molla Mustafa Barzani'nin karşısında liderlik yarışına dahil oldu.[104]

Talabani, 1951 yılında yapılan *Kürdistan Demokratik Gençliği Öğrenci Birliği'*nin[105] kongresinde KDP'nin gençlik örgütlenmesinin sekreteri olur. Sonrasında ise KDP içindeki sol kanadı temsil eden, Maoist fikirlere sahip siyasi bir figüre dönüşmüştür. Talabani, 1970'de İbrahim Ahmed'in kızı Hero İbrahim Ahmed ile evlendi. Bu evlilikten sonra, İbrahim Ahmed ile beraber, KDP'den ayrılacak ve 1 Haziran 1975'te Suriye'nin başkenti olan Şam'da *Kürdistan Yurtseverler Birliği*[106] (KYB) isimli çeşitli Kürt hiziplerinden müteşekkil olan çatı partisinin kuruluşunu ilan etti. Talabani, 6 Nisan 2005 yılında Irak genelinde yapılan seçimler sonucunda Irak'ın seçilen ilk Cumhurbaşkanı olarak da tarihte yer aldı.

1975 yılında KYB'nin kurulması öncesinde Talabani'nin birçok ülke lideri ile temas kurduğu anlaşılıyor. Bu liderlerin ABD ve NATO karşıtı ülkeler olması dikkat çekicidir. Kaddafi

---

[104] https://www.youtube.com/watch?v=Vl6JWsGi_G8 "Belgefilma Celal Talabani"

[105] KDP'nin gençlik yapılanması olan parti birimi.

[106] Birçok kişi ve partiden oluşan bir çatı yapılanma olan KYB, Kürtçede "Birlik" anlamında "Yekitî" olarak anılmaktadır.

liderliğindeki Libya'nın KYB'nin kurulması esnasında sola açık olan Talabani'ye maddi destek sunmaktaydı.[107] Irak'la uzun süreli bir anlaşmazlık içinde olan İran'daki Şah rejimi, KYB'lilerin 1977'de, Hakkâri'nin karşısında bulunan Urmiye vilayeti sınırları içinde yer alan Serdeşt bölgesine yerleşmesine sessiz kaldı. Sonraki yıl olan 1978'de, Serdeşt bölgesinden Şemdinli'nin içlerine doğru çok sayıda KYB'li peşmerge gelecekti.

Sinan Çiftyürek'in şahsi tanıklıklarından aktardığı üzere, KYB'nin kurulmasını en fazla istemeyen kişinin Molla Mustafa Barzani idi. Çünkü KYB'nin kurulması demek, 1975 yenilgisiyle İran'a sığınmış olan Barzani ve silah bırakma emri verdiği KDP peşmergeleri için büyü bir siyasi tehlike arz ediyordu. Bununla beraber, KDP içinde ciddi bir ağırlığı olan genç Talabani'nin KDP'den ayrı bir siyasal oluşuma gitmesi, KDP'nin içinden muhalif kadroların partiden kopması manasına da geliyordu. KYB'nin kurulması ile beraber kısa bir süre içinde İran'a kaçmış olan Iraklı Kürtlerin büyük çoğunluğunun dikkatini çekti. KYB, İran'a sığınmış olan Iraklı Kürtlerin Irak BAAS rejimine karşı mücadele etmek için bir umut oldu. Böylece KYB'nin silahlı güçlerine katıldılar. Böylece KYB, 1975'ten sonra Iraklı Kürtleri mevcut durumuna etki eden siyasal bir aktör haline geldi.[108]

Talabani iyi bir siyasetçi olduğu kadar iyi bir de diplomattı. KDP ve KYB'nin, birbirleriyle olan rekabetlerinde daha güçlü olan taraf olabilmek için komşu devletle iyi ilişkiler kurmayı bir araç ve hatta bazen de amaç edinmiştir. Bu nedenle, KDP ve KYB arasındaki çatışmaların önemli birer aktörü olarak komşu devletlerin veya uluslararası kamuoyunun bir faktör olarak ortaya çıkmış olması hiç de şaşırtıcı değildir.

---

[107] Detaylı bilgi bkz. https://www.youtube.com/watch?v=lmA69yWRlC0 "Çöküşten sonra her iki taraf da bir devletin parasıyla kardeş katli için yeniden örgütlendi" Soranice: [دوای هەرەس هەر لایەو بە پارەی دەوڵەتێک خۆی ڕێکخستەوە بۆ براکوژی]

[108] Ali Rıza Attar**, Kürtler, Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, 170

1950'lilerle beraber Talabani ve İbrahim Ahmed'in başını çektiği yeni KDP yönetimi, Barzani'den sınıfsallık, sekülerlik, ideolojik ve kentlilik gibi temel konularda ayrışmaktaydı. Bu nedenle, KYB'yi oluşturan yönetici elitin kent merkezli ve sol bir siyasal tahayyüle sahip olması hiç de şaşırtıcı değildi. KDP'nin var olan dini muhafazakâr ve kültürel gelenekselci yapısına karşı çıkmayı öne çıkaran sol tandanslı bu yeni Kürt grup, Kürtlerin sadece Irak rejimiyle değil, aynı zamanda kendi içinde de çatışmaya başlayan bir yapıya bürünmesinin de dinamiklerinden biri haline geldi.

Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği'nde sürgünde kaldığı süre içinde tartışmasız ve tek lideri olduğu KDP'nin içinde muhtelif tartışmalar ve iktidar mücadeleleri yaşanmaya başlandı. KDP'nin ilk kongresi olan 16 Ağustos 1946'da yapılan toplantıda, Molla Mustafa Barzani parti başkanı, Hamza Abdullah ise partinin en önemli ikinci koltuğu olan Genel Sekreter görevine getirildi. Böylece, Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nde kaldığı yıllar içinde KDP'nin en etkili yönetim makamı olan genel sekreterlik koltuğunda Hamza Abbullah oturması planlandı. Burada, Molla Mustafa Barzani'nin Hamza Abdullah ile pek fazla çelişkilere sahip olmadığını da eklemek gerekir. Fakat, 1953 yılına gelindiğinde ise İbrahim Ahmed, Genel Sekreter olarak KDP'nin yeni lider yüzü oldu.

İbrahim Ahmed ile Hamza Abdullah arasında gibi görünen ama aslında KDP içindeki iki büyük siyasal damarın çatışmasını temsil eden ayrışma, 1959 yılına gelindiğinde Hamza Abdullah'ın Mustafa Barzani'nin isteği ve desteği ile tekrar genel sekreter olması ile iyice gün yüzüne çıktı. Bu şekilde, KDP içindeki gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasındaki rekabet iyiden iyiye görünür oldu. Hamza Abdullah, Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetlerde olduğu yıllar boyunca Barzani çizgisinin KDP içindeki temsiliyeti olarak kabul görüyordu. Zira,

Hamza Abdullah'ın genel sekreterliğe geri dönüşünü içeren bu değişimin Molla Mustafa'nın Irak'a dönmesinin hemen ardından gerçekleşmiş olması bunun bir göstergesi oldu.

Bu fikirsel ayrışma, yıllar sonra Barzani- İbrahim ve Talabani çatışmasından çıkıp, kentli-solcu ve çoğunlukla IKBY'nin güneyinde etkili olan, Soranice konuşan Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölge ile IKBY'nin Türkiye sınırında kalan, daha ziyade Kurmanci konuşan Behdinan bölgesindeki siyasi elitler arasında yaşanan ayrışmanın da temellerini oluşturdu. Bu ayrışmalar ve çatışmalar esnasında Talabani ailesinin Kadirilik, Barzani ailesinin ise Nakşibendilik tarikatlarına bağlı olmasının imtiyazları ve avantajları da tartışma konusu oldu. Böylece ideoloji, dil ve coğrafyanın yanı sıra tarikatların da etkin bir rol oynadığı, din temelli farklılıklar da Kürt siyasi elitleri arasındaki iç çatışmalarda belirleyici bir faktör oldu. Zamanla bu durum geniş aşiret topluluklarına yansımasıyla beraber de Irak ve Türkiye sınırları içinde kalan akraba aşiretlerin de bu çatışmaların bir parçası haline gelmesi sürecini tetikledi. Aşiret olgusu, modern Kürt siyasal hayatı içinde çok partili hayata geçiş esnasından da etkili bir dinamik oldu.

Aşiretçiliği bir tür geri kalmışlık olarak gören İbrahim Ahmed'in genel sekreterliğindeki KDP'den ciddi kopuşlar yaşandı. Bruinessen'e göre, KDP elitleri bunun önüne geçebilmek için de Kürt geleneksel yapısı içinde karşılığı olan Molla Mustafa Barzani'ye KDP'nin fahri başkanlığı teklifinde bulundu.[109] KDP yönetimi ile temsil etme iddiasında olduğu toplumsal katmanlar arasında cereyan eden bu çelişkili yönetme biçiminin sürdürülebilir olmadığı kısa bir süre içinde anlaşıldı. Bu durum, KDP'nin içinden çıkan solcu ve kentli siyasal elitlerin KYB'yi kurmasına giden süreçte önemli bir eşiğe işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu çelişkili vaziyet, partileşme sürecine girmiş olan modern Kürt hareketleri arasındaki çatışmaların önemli bir nüvesini oluşturdu. Bu sayede Abdülkerim Kasım liderliğindeki Irak merkezi hükümeti de Kürtlerin kendi aralarındaki ilişkilerine müdahil olma ve aynı zamanda

[109] Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet,** Çev. Banu Yalkut

KDP'nin etkin olduğu bölgelerde Bağdat'ın politikalarını dayatma fırsatı buldu. Kürt siyasi liderler ve hizipleri arasındaki bu çelişkilerin geçen zaman içinde Irak ulusal siyasetinin de bir parçası olma yolundaki ilerleyişi bu şekilde baş gösterdi.

KDP-İ (Kürdistan Demokrat Partisi İran) 1945 yılında kurulduğunda, Mahabad Cumhuriyeti'nin[110] taşıyıcı politik kolunu olacaktı. Bu tarihten itibaren sınırın Türkiye tarafı olan Hakkâri, Şırnak, Van ve Ağrı gibi kentler, İran'da meydana gelen politik cereyanların da mekânsal örüntülerinin dinamikleri görülmeye başlandı. Nitekim Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci içinde, Türkiye'den çok sayıda kişinin yer aldı. Bunun en anlamlı örneklerinden biri Hakkâri'nin Şemdinli ilçesi oldu.

Şemdinli'nin siyasal bir mekân olarak- hem 19. yüzyılın ve ilk modern Kürt isyanı olarak kabul edilebilecek olan Nehrili Şeyh Ubeydullah isyanının merkez üssü olmasından, hem de mevcut siyasal hareketliliklerin zaman içinde merkezi bir etkinlik alanı olmasından mütevellit- çok katmanlı, melez ve çatışkılı bir sosyolojik hafıza mekânı olduğunu da belirtmek gerekir. Bununla beraber, 1980'lerin sonlarında, Saddam Hüseyin liderliğindeki BAAS rejiminin Iraklı Kürtlere uygulamış olduğu Enfal ve Halepçe gibi katliamlardan kaçanların çoğunun ilk uğrak yerlerinden biri de Şemdinli ve Çukurca ilçeleri oldu.

1970'lerde, Irak ve Türkiye arasında sınırların geçirimliliği bugünkü kadar katı ve sert değilken, coğrafik olarak yakın mesafede olan Kürtlerin siyasallaşma süreçleri birbiriyle benzerlik ve yakınlık gösteriyordu. Bu nedenle, Hakkâri, Şırnak ve Van kentleri, KDP'nin etkisiyle biçimlenmiş bir siyasal hafıza mekânını da içinde barındırıyordu.

[110] Kadı Muhammed liderliğinde, İran'ın Mahabad kentinde, 22 Ocak 1946'da kurulan ve 31 Mart 1947'de yıkılan Kürt Cumhuriyeti

Buradan itibaren gazeteci Hulûsi Turgut'un 1960'lardaki Irak ve Hakkâri izlenimlerini içeren yazıları ve kitapları[111] önem arz eden bir örnek teşkil etmektedir. Turgut, 1960'larda Hakkâri ili, ilçeleri ve köylerinde gezebilmek için bir tür "iç pasaport" görevi gören bir belge olmadan bu kentin dolaşılmasına izin verilmediğini anlatmaktadır.[112] Bu uygulama için her ne kadar aşiret kavgaları neden gösterilirmişse de esas meselenin; Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Irak Kürtlerinin başlattığı "1961 Raperin"in lojistik, teçhizat ve insan kaynağının ana üssünün Hakkâri yöresi olmasından ileri gelmediği aşikârdı.

4. KÜRT SİYASAL YAŞAMINDA BİRAKUJİ İKLİMİ VE ŞEMDİNLİ ÖRNEĞİ

Paul Brass; dil, bölge, din, renk, yemek türleri gibi farklılıkların etnik grupların objektif farklılıkları olduğunu söyler. Bu özellikler aynı zamanda etnik grupların kendi içinde de ayırt edici özelliklerini ifade eder. Bu nedenle, etnik grupların iç ilişkilerinde ayırt edici semboller ve özellikler kendi aralarındaki çatışmalar da görünür olmaktadır. Bu çatışmaların sonunda meydana gelen yüzleşme süreçlerinde de çatışmaların bir sembolü halini alan farklılıkların "ortak benzerliklere" dönüştürülmesi amacı yaygın olarak görünür. 1978 birakujisinden de Şemdinli'de KYB peşmergeleriyle çatışmaya giren yerel aşiretlerin bireyleri KYB'lilerin Soranice konuşması, siyah veya yeşil çizgili poşu takmaları gibi ayırt edici özellikleri üzerinden dışlama pratikleri sergiledikleri görülüyor. Aynı zamanda Şemdinli'de, KYB'lilerle çatışan aşiretlerin "Soran'dan buraya neden geldiler?" şeklindeki savunmaları, Brass'ın işaret ettiği üzere, coğrafyanın da etnisiteler açısından objektif bir farklılığı ifade ettiği ileri sürülebilir. 1978 birakujisinden sonra Şemdinli ve Hakkâri'de kırmızı poşuya "Barzani poşusu (*Cemedani ya Barzani*)" siyah veya yeşil çizgili poşuya ise "Celali poşusu (*Cemedani ya Celali*)" denmeye başlandı. Bu yönüyle, Kürt kültürel yapısı içinde toplumsal bir sembol olan poşu, 1978'de yaşanan KDP-KYB çatışma ile beraber Kürt siyasi partileri arasında taraf

[111] a.g.e Hulûsi **Turgut, Barzani dosyası, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni XIX. yüzyıldan beri meşgul eden bir kürt aşiretinin belgeseli**

[112] a.g.e Hulusi Turgut, **Barzani Dosyası**

olmayı imleyen ve siyasal bir ayrışmaya işaret eden bir hafıza mekânına dönüşmüş oldu. Bu nedenle hâlâ Barzani taraftarları, ekseriyetle, kırmızı poşu takarken Talabani taraftarları ise siyah ya da mavi çizgili poşu takmayı tercih ediyor.

Modern Kürt siyasal hayatının içindeki ayrışmaların daha anlaşılır olmasını sağlamak için Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ta gelişen siyasal iklimin hangi mahiyette olduğunu irdelemek gerekmektedir. Türkiye'de FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu) ve Dev-Genç (Devrimci Gençlik) hareketlerinin yanı sıra, Irak'ta Barzani liderliğindeki KDP hareketlerinin Kürt siyasetinin sosyolojisi üzerinde önemli tesirlerde bulunduğu görülüyor. 1970'lerde belirgin olarak görünür olan Kürt siyasal hareketlerinin temeli, 1960'larda cereyan eden ulusal ve uluslararası siyasal akımlarla beslenmiş ve bugünkü modern şeklini almıştır. Türkiye'de, 27 Mayıs 1960'da meydana gelen askeri darbenin ardından inşa edilen Anayasa ile, sol ve sosyalist hareketlerin görece daha rahat hareket alanı bulabildiği, örgütlenme şansı elde ettiği bir ortam doğmuştur. Bu dönemde, Türkiye'deki sol fraksiyonlar içinde yer alan Kürt siyasileri de bu siyasal ortamdan faydalanmaya gayret ediyordu.[113]

Bununla beraber, 1970'lerde Irak'taki Kürt siyasi elitleri arasında cereyan eden tartışmaların Türkiye'deki Kürt siyasal hareketince yakından takip edildiği farklı parti ve derneklerin basın organlarından anlaşılmaktadır. Özellikle Barzani, Türkiye'deki Kürt siyasi elitleri arasında ciddi bir etki gücüne sahipti. Bunun örneklerinden biri, 1974'de, Türkiye'de kurulan ve *Özgürlük Yolu*'nun partileşmiş hali olan PSK'nin Hakkâri'de gerçekleşen KDP-KYB çatışmasını yakından takip etmesinde görülüyor. Bu konuda, Partiya Sosyalista Kurdistan (PSK)'nin yayın organı olan Roja Welat gazetesi, Ali Askeri komutasındaki KYB'li

[113] Hıdır Göktaş, **Kürtler II- Mehabad'tan 12 Eylül'e**

peşmergelerin, yerel aşiretler eliyle KDP'nin Geçici Komitesi tarafından Şemdinli ve Hakkâri'de ablukaya alınmasına dair manşetten, Kürtçe ve Türkçe çağrıda bulunuyordu.

Birakuji olgusunun meydana geldiği anların ve alanların tasnif edilmesi, Kürt siyasal hayatındaki iç çatışmaların izlemiş olduğu seyri ele almayı kolaylaştır. Bu nedenle, 1950'ler ve 1960'larda belirgin olarak birakujinin bireysel ve toplumsal hafızasının belirginleştiğini tartıştık. 1970'lerin sonuna gelinmesiyle beraber ise birakuji olgusunun içeriği daha da genişlemiş ve yeni aktörler bu iç çatışmaların bir parçası haline gelmiştir. Bunun dışında, dünyanın genelini etkileyen ekonomik ve askeri hareketlenmeler de Kürt partileri arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Bunun en yakın örnekleri ABD'nin Irak'ı işgali, Suriye iç savaşı ve IŞİD'in Irak ve Suriye'de ortaya çıkış süreçleri oldu.

Bununla ilgili, gazeteci Hulûsi Turgut'un Molla Mustafa Barzani ile gerçekleştirdiği röportajlarında KDP'nin Türkiye ile yakın çalışmak istemesi arzusuna dair tarihsel duruşunu şöyle ifade etmiştir: *"Biz iki kardeş milletiz. Türkiye'ye yaramayan bir uğursuz, bana da yaramaz. Ayrıca, Türkiye'den kaçan bir suçluyu, buradan saklamam için hiçbir sebep yok"*[114] Burada Molla Mustafa Barzani, Kürt siyasal hareketinin gelişme sürecinde, Kürt coğrafyasına dair Irak sınırlarının dışında kalan, özellikle de Türkiye'de kalan, Kürt siyasi oluşumlarıyla herhangi bir ilgisinin olmadığını Türk hükümetine kamuoyuna anlatmaya çalıştığı anlaşılıyor. Bu durum, 1970'lerin ortasından itibaren Talabani ve Barzani arasındaki çatışmanın bir kaynağına dönüşecektir. Özellikle de Talabani, 1970'li yıllarda Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin taşıyıcı kolonu olan DDKD ve DDKO yöneticileri ile ilişki içinde olduğuna dair çok sert eleştirilere muhatap olacaktı. DDKD ve DDKO'nun solcu olması nedeniyle de Talabani, Barzani tarafından "din dışı ve komünist" ithamları ile karşı karşıya gelecekti.

[114] Hulûsi Turgut**, Barzani Dosyası**, 289

1973 yılı aynı zamanda Arap-İsrail geriliminin en yoğun olduğu dönemlerden biri oldu. Bu nedenle, Ortadoğu'nun sahip olduğu petrol yatakları OPEC[115] (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) açısından daha da kritik bir hal aldı. OPEC'in en büyük iki aktörü olan ve Şah rejiminin yönetiminde olan İran ile BAAS partisinin idaresindeki Irak rejimi arasında Şattül Arap bölgesi nedeniyle devam eden gerginlik, Talabani ve Barzani arasındaki iktidar ve çıkar çatışmalarının Kürtler arasındaki iz düşümüne dönüştü.[116] Yani, 1970'li yıllarda İran ve Irak arasındaki çatışmalar, Irak'ta bulunan Kürt siyasal hareketlerinin ve parti içi hiziplerinin de iç çatışmalarının bir dinamiğine dönüşmeye başladı.

OPEC'in bir diğer önemli üyesi olan, *Üçüncü Dünya ve Bağımsızlar Hareketi*'nin 1970'lerin önde gelen ülkelerinden olan Cezayir'in arabuluculuğunda ve ABD'nin dış politika mimarı Henry Kissinger'ın da destekleriyle, İran ve Irak arasındaki gerilim, 1975 yılında imzalanan *Cezayir Anlaşması* ile sonlandırıldı. İmzalanan Cezayir Anlaşması'na göre; İran, KDP'ye destek vermemeyi taahhüt etti. Böylece İran, Irak'ta yaşayan Kürtlerle olan sınırlarını tamamen kapatınca, Bağdat hükümeti Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt siyasal hareketini[117] büyük bir bozguna uğrattı. Yaşı, hastalıkları ve hakkındaki arama kararları nedeniyle Mustafa Barzani, 1976'da ABD'ye iltica etti. 1 Mart 1979'da bu ülkede hayatını kaybetti. Baba Barzani'nin ölümünün ardından Mesut ve İdris Barzani kardeşler KDP'ye liderlik yapmaya başladılar. Bu süre zarfında sıkça Şemdinli'ye gelen İdris ve Mesut Barzani, bölgedeki aşiretler üzerinde önemli tesir yarattıkları anlaşılıyor. Elbette ki, bu tesirin en önemli ve ana nedeni babaları Molla Mustafa Barzani'nin Şemdinli başta olmak üzere, bütün Hakkâri'de, yıllara yayılmış ve hiç kopmamış olan ilişkisiydi. Bu şekilde devam süreç

[115] İngilizce açılımı**: Organization of Petroleum Exporting Countries**

[116] Cengiz Çandar, **Mezopotamya Ekspresi: Bir tarih Yolculuğu,** 73

[117] Chris Kutschera, **Kürt Ulusal Hareketi,** Çev. Fikret Başkaya

beraber, 1987 yılında İdris Barzani'nin ölümüyle beraber Mesut Barzani, KDP'nin günümüze kadar gelen alternatifsiz tek lideri oldu.

Yakın siyasi tarih çalışmalarında birakuji olgusuna dair, "Saitler Vakası" olarak bilinen olay da Kürt siyasal hareketinin inşasındaki birakuji iklimini besleyen ve temsil bir örnek oldu. 1960'larda, T-KDP'nin (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) önemli iki yöneticisi olan Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak'ın (Doktor Şivan) etrafında cereyan eden ve ikisinin de öldürülmesiyle sonuçlanan bu olay, T-KDP'nin Türkiye sınırları içindeki siyasi etkinlik alanını dramatik bir şekilde kaybetmesinde önemli bir kırılma anı oldu. Konuya buradan yaklaşınca, aynı parti üyesi olan kişilerin parti içi çatışmalar veya çelişkiler nedeniyle öldürülmesi veya ortadan kaybedilmesinin Kürt siyasal hayatı açısından "birakuji" olgusunun sürekli hale gelmesinde etkili bir dinamiğine dönüştüğü görülüyor. Kürt siyasal hayatında parti sayısının artmasıyla beraber buna çok sayıda örnek yaşanması bunun bir delilidir. Özellikle de 1980'lerden 2000'lerin başına kadar "Saitler Vakası"na benzer çok sayıda cinayet örneği yaşandı. 2000'li yıllarla beraber ise birakuji olgusuna karşı duran çok sayıda kişi ve kurumun ortaya çıkması, partilerin "muarız" olarak gördüğü kişileri direkt değil, endirekt bir yöntemle "ortadan" kaldırıldığına ilişkin örnekler yaşanmaya başlandı.

Bilhassa, 1970'lerin sonu, 1980'lerin başından itibaren Kürt partileri içinde siyasi suikastlar, dramatik bir şekilde arttı. 1990'lara gelindiğinde ise Kürt siyasi grupların sayısındaki artış, sonrasında cereyan birakujiler üzerinde önemli belirteçleri olacaktı. Bunun bir örneği, 29 Haziran 1992'de, KDP'nin Zaho eski temsilcilerinden Sadiqe Emer, bir suikast sonucu hayatını kaybetmesiyle yaşandı. KYB yöneticileri ve Talabani bu olayın sorumlusu olarak, Zaho'nun KDP kontrolünde olması nedeniyle, KDP'yi görmüşlerse de KDP yöneticileri bunu her defasında bunu ret etti. Fakat Sadiqe Emer'in ölümünde sonra KDP'ye yakın basın ve

yayın kuruluşları, bu kişinin bir "cahş" yani "hain" olduğuna dair propaganda yürütmekten de geri durmamıştı.[118] Sadıqe Emer, peşmergeler içinde Behdinan bölgesindeki en etkili komutanlardan biriydi. Kürt partileri arasında çatışmaların değil, barışın hüküm sürmesi gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle, 1992 yılında Türkiye'nin KDP destekli sınır ötesi operasyonlarına karşı çıkıyordu. Emer'in öldürüldüğü güne kadar dahi PKK'nin yöneticileri ile ilişki içinde olduğu anlaşılıyor.

IKBY'nde ençok izlenen sosyal medya hesaplarından biri olan TEVDA PRESS yayın organı Sadıqe Emer hakkında hazırladığı belgeselde onu "sınır tanımayan devrimci" olarak adlandırıyor.[119] Bunu desteklemek için de Emer'in PKK'nin kurucu kadroları arasında olan Mahsun Korkmaz (Egid) ve Abdullah Öcalan'la sık sık görüşmesine atıf yapıyor. Emer cinayeti, IKBY'de, PKK ile KDP'nin Kürt ulusal çıkarlarını baz alan ilişkiler geliştirmesi gerektiğini savunan kesimler açısından da Barzani ailesine yönelik bir kırılma anı oldu. Çünkü Sadıqe Emer'e göre, KDP içinde geçirdiği uzun yıllık şahsi deneyimine atıf yaparak, Kürt ulusal birliği Barzani ailesinin menfaat çatışması nedeniyle sağlanmamaktaydı. Sadıqe Emer, 1970'li yıllarda sıkça Şemdinli'ye de gelmiş ve burada uzun zaman boyunca konaklamıştı. Şaha çalışmalarımız esnasında Emer'in, Şemdinli'deki aşiretlerle hem akrabalık hem de hem siyasi ilişkiler geliştirdiğini öğrendik.

---

[118] Faysal Dağlı, **Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı**, 68

[119] https://youtu.be/OXSZSLuOZR4 "له‌ رۆژێکی وه‌کو ئه‌مڕۆ ڕێکه‌وتی 29\06\1992 سادق عه‌مه‌ر سندی به‌ دەستی چه‌کدارانی پارتی تیرۆرکرا"

Resim 4.1. Sadıqe Emer ve PKK'li bir grup. Elinde sigarası olan Sadıqe Emer, hemen solundaki kişi PKK'nin kurucularından Mahsun Korkmaz (Egid), 1980'lerin ortası, Behdinan.

Buradan itibaren şundan da bahsetmek gerekir ki, Kürt sosyolojisi içinde cereyan eden iç çatışmalar, Kürt siyasetinin kurumsallaşma probleminin de bir sonucudur. Bu durum 1990'ların sonuna kadar dahi belirgin olarak yaşandı. 1992'de, KDP'den ayrılan Sadiqe Emer, Zaho'da öldürüldüğünde mensubu olduğu aşiret olan Sindî'nin diğer üyeleri KDP yetkililerince tutuklanan katilin kendilerine verilmesini ve cezanın aşiret mensuplarınca verilmesi gerektiğini talep ediyorlardı.[120] Bu istekleri yerine getirilmeyince, Sindî aşiretine mensup olan kişiler peşmergelikten istifa etme yoluna gittiler. Çukurcalı eski bir peşmerge olan Ömer Kaya, bu durumun yansımalarının Hakkâri'nin Çukurca ilçesinde yaşayan akraba aşiretlilerini etkilediğini ve bu durumun Barzani'ye karşı Çukurca'da bir antipati olarak kendini gösterdiğine işaret ediyordu.

[120] Faysal Dağlı, **Birakuji Kürtlerin İç Savaşı**

PKK'nin henüz ortaya çıkmadığı 1960'lı yıllara bakıldığında, yani KDP'nin başında Molla Mustafa Barzani'nin olduğu dönemde, Türkiye'nin Irak'taki Kürt siyasetine karşı olan resmi yaklaşımı, Bağdat hükümetiyle ortak hareket etmek ve bu hareketin illegal olduğunu kabul etmekten geçiyordu. PKK hareketinin Türkiye'ye karşı yürüttüğü silahlı mücadelenin başlamasıyla KDP ve KYB, Türkiye açısından konuşulabilir ve ilişki kurulabilir "yapılar" olarak görülmeye başlandı. Türkiye'nin Barzani ve Talabani ile kurduğu ilişkinin diğer bir önemli hem sonucu hem de nedeni Irak'taki Kürt siyasi partilerinin teşvik veya destekleriyle Türkiye'de bir Kürt siyasi aksiyonun gelişmemesi şartıydı. Türkiye, KDP ve KYB ile kurduğu ilişkilenme biçiminin esasına bu argümanı yerleştirmekteydi.

4.1. Saha Çalışmaları Bağlamında 1978 Birakujisi

Martin van Bruinessen *Ağa, Şeyh Devlet* (2003) kitabında Kürt sosyolojisi içinde önemli bir mahiyete sahip olan aşiret olgusunu ve Kürt toplumunda aşiretli olmayı kısaca "Kürt aşireti gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir…" şeklinde ifade eder.[121] Bu durumun Hakkâri'de 20.Yüzyılın başlarından itibaren Kürt aşiretlerinin II. Abdülhamid ve sonrasında genç Cumhuriyetle kurdukları ilişkiler sonucunda, bu bölgede yaşayan Müslüman olmayan Nasturi ve kısmen de Yahudi nüfusunun bölgeden tamamen çıkarılması ile demografinin Kürt nüfusu lehine homojenleştirmiştir. Dolayısıyla aşiretli olmak aynı zamanda sosyal ve siyasal dayanışma pratiklerini de beraberinde getiren toplumsal süreçleri ifade etmektedir.

1940'larda Irak Kürt siyasal hareketinin içinde aşiretçiliğin önemli bir ayrışma noktasını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Zira 1943'te, Molla Mustafa Barzani liderliğinde Kürt

[121] Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Lale Yalçın-Heckmann, **Kürtler'de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, Çev. Gülhan Erkaya

ayaklanması başladığında, isyanın ilk zamanlarında işlerin yolunda gittiği düşünülmüş, fakat 1944 yılına gelindiğinde ise Mesut Barzani'nin dayıları olan Zebariler başta olmak üzere, Barzani'nin yanında duran ama sonradan saf değiştirip Irak hükümetine destek olmaya başlayan çok sayıda Kürt aşireti olmuştur. Nitekim Irak rejimine karşı girişilen bu ilk direnişin bastırılmasında saf değiştiren bu Kürt aşiretlerinin de önemli bir rol oynadığı görülüyor.

1964-1970 yılları arasında KDP-Irak ile bu partinin içinden çıkmış olduğu İran KDP'si arasında Şah rejimine bakış açılarından kaynaklanan çatışmalar yaşandı. Kürtler arası iç savaşın kavramsallaştırıldığı dönem olan 1964-1970 yılları, esas olarak Kürt geleneksel siyasetinin ezici çoğunluğunun aşiretsel yapıda olduğu bir dönemdir. Bu nedenle, Kürtlerin "iç savaş" anlamında kullandıkları "şerê nawxweyî" kavramını meydana getiren olaylar, bu döneme tekabül eder. Haddizatında, "şerê nawxweyî" olgusu, 1970'lerden itibaren açık biçimde "birakuji" olarak adlandırılmaya başlandığı görülüyor.

Tarihin seyri içinde Türkiye'de, Irak'ta, İran'da ve Suriye'de kamu güvenliği kaygısının neden olduğu ve "paramiliter" olarak kabul edilebilecek, devlet destekli yapılandırılmış olan çok sayıda örgütlenme zuhur etmiştir. Osmanlı'nın son yıllarına doğru II. Abdülhamid tarafından yapılandırılmış olan *Hamidiye Alayları* bunun ilk modern örneklerinden biridir. Devlet aygıtı, bu örgütlenmeleri oluştururken savaşçıların Kürt toplumundan oluşmasına özellikle dikkat etmiştir. Çünkü, Kürt hareketleriyle karşı karşıya gelecek olan devlet yanlılarının Kürt hareketleriyle aynı coğrafya ve kültür bilgisine sahip olması önemli bir askeri avantajı ifade etmektedir. Örneğin KDP-İran'ın Şah rejimine karşı başlattığı direnişi bastırmak için İran devletince desteklenen *"Müslüman Peşmergeler",* PKK'ye karşı 1985 yılında, Türkiye'de daha önceden zaten var olan ama daha aktif hale getirilen *"Köy Koruculuğu Sistemi",* Irak'ta KDP'ye karşı General Kasım tarafından kurulan *"Selahattin*

Eyyubi Tugayı" Kürt hareketlerine karşı Kürtlerden müteşekkil olarak kurulmuş ve devlet aygıtı eliyle inşa edilmiş olan paramiliter yapılardı. Bu yapıların hemen hepsi, Kürt aşiretlerinin devlet mekanizması eliyle silahlandırılması, maaşa bağlanması, belli sosyal haklar ve güvenceler verilmesiyle nihai yapısına kavuşturulmuştur. Bu nedenle, Kürtlerin egemen olan iktidarlarla giriştikleri alanlarda yerel aşiretler, olup bitenler hakkında hem bir aktör, hem de birer toplumsal hafıza taşıyıcısı durumundaydı.

Bu fikrin uzun zamandan beri farklı ülkelerce kullanılagelmesi, çatışma ve eylem alanını, yani araziyi en iyi bilen kişilerin orada yaşayan aşiretli Kürtler olmasından ileri geliyordu. Bununla beraber, Kürt hareketleri ile devlet destekli aşiretli Kürt grupları arasında meydana gelen çatışmalar yeni bir sosyolojik katman meydana getirdi. Zamanla, devletin paramiliter yapısı içinde yer almayı kabul eden aşiretler, aileler veya aşiretli bireyler ile Kürt siyasal hareketleri ve onlara yakın kişiler arasında derin bir hasımlık ilişkisi meydana geldiği görülüyor. Bu durum da Bölgenin yeni sosyolojisinin bir parçası haline gelmeye başladı. Bununla ilgili, 1994 yılında, çıkan çatışmalarda, bir gün içinde 24 korucunun hayatını kaybettiği Hakkâri'nin Derecik ilçesinde yaşayan ve o çatışmanın tanığı olan Y.M[122] şunları aktarmaktadır:

> "Devlet onların (PKK'yi kast ediyor) peşini bıraksa da biz bırakmayız. Çünkü bizden çok kişiyi öldürdüler. Onlar Kürt değil! Onlar Müslüman da değil. Bir günde 24 köylümüzü öldürdüler. Benim gibi çok kişi var!"

Y.M, kendi deyimiyle, bir korucu. PKK ile girdikleri çatışmada da hayatını kaybeden 24 aşiretlisinin tamamının da korucu olduğunu söylemiştir. Devlet aygıtınca inşa edilmiş, devletin bölgedeki denetim ve kontrol mekanizmasının "yerli ayağını" temsil eden Koruculuk

[122] Y.M, 64 yaşında. Hakkâri'nin Derecik ilçesinde yaşayan bir erkek. 27 yıl boyunca koruculuk yaptı ve emekli oldu. Korucu olan bir kardeşini çatışmalarda kaybetti. Devletin sadece PKK'yi değil, legal olarak siyaset yapan Kürt partiler ve sivil üyeler ile de "silahlı mücadele" yapması gerektiğini düşünüyor.

Sistemi, Irak sınırındaki Derecik'te olduğu gibi, birçok başka yerde hayatını kaybeden erkeklerden oluşuyor. Koruculuk Sistemi'ne dahil olan erkeklerin yanı sıra, son yıllarda kadınlar da bu sisteme dahil edilmeye başlandı. Bu da PKK'nin kadın savaşçılarının dünyada ve Türkiye'de yarattığı "ilgi çekici" yanını "karşı taraftan" sübvanse etme amacından ileri geliyor. Bu durumun farklı veçheleri İran, Irak ve Suriye'de de yaşanmaktadır. Son yıllarda IKBY içinde kadın peşmerge yapısının kurulması da bunun başka bir yerinde durmaktadır.[123]

Kürtlerin aşiretler, topluluklar veya aileler şeklinde dahil olduğu Türkiye'de Koruculuk Sistemi, Irak'taki *Selahattin Eyyubi Tugayları*, İran'daki *Müslüman Peşmergeler* gibi yasalarla kurulmuş, devletten maaş alan, devletin belli başlı sosyal haklar tanıdığı paramiliter kurumlardır. Bu kurumlar, Kürt partileri arasındaki çatışmaların uzaması, kayıpların artması ve egemen olan devletlerin çıkarlarının korunması için kolaylaştırıcı aktörler olarak birakuji dönemlerinde devlet yanlısı bir pozisyona sahip olurlar. Bu durum, sınırdaki aşiretler için daha anlamlı bir muhtevaya sahiptir.

Irak-Türkiye sınırında yaşayan aşiretlerin para veya başka imtiyazlar karşılığında devlete ihbarda bulunma deneyimlerinin uzun bir geçmişi vardır. KDP-Geçici Komite başkanı Sami Abdurrahman bunun farkındaydı. Bunun için de Irak-Türkiye sınırında köyleri bulunan Goyi, Jirki, Sulayvan gibi aşiretlerle sürekli iletişim halindeydi. KDP-Geçici Komite'nin Irak-Türkiye sınırındaki aşiretlerle kurduğu yakın ilişki sayesinde 1978'deki çatışmalarda KYB'den daha iyi istihbarat aldığı anlaşılıyor. KDP Geçici Komite, Türkiye sınırları içindeki Hakkâri, Uludere, Beytüşşebap ve Şemdinli'de askeri üslere sahipti. McDowall'a göre Türk hükümeti ve güvenlik güçleri, muhtemelen, 1978'deki Kürtler arası savaşı teşvik etmek için bu askeri üsleri "hoşgörüyordu" [124] Aksi takdirde, asker kaçaklarının dahi izlerinin sürülüp

---

[123] Kadın Peşmergelerin tarihi ve 'Güneşin Kadınları Taburu'
https://www.rudaw.net/turkish/opinion/310120211

[124] David McDovall, **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, 459

bulunduğu bu yıllarda, Türkiye sınırları içindeki Hakkâri'de 800 peşmergenin aylar süren çatışmalar sonucu ortadan kaldırılmasına ilişkin devlet tasarrufunun görünürde neredeyse olmaması pek de mümkün görünmemektedir.

1960'lı yıllarda, Behdinan ve Hakkâri bölgelerinde yıllarca peşmerge komutanlığı yapan Ali Askeri, Türkiye sınırları içindeki Baze köyünde, 1978 yılında KDP-Geçici Komite tarafından teslim alındıktan sonra öldürüldü. Bu olay Kürt siyasal hayatı içinde halen gizliliğini korumakta ve pek de bahsedilmesi istenmemektedir. Bununla ilgili Şemdinli'de yaşayan ve eski bir KYB peşmergesi olan Mustafa Ayber, Ali Askeri ile olan tanışıklığını anlatmış ve Askeri'nin kendi köylerinde, 1978'de günlerce kaldığını, Askeri'nin Barzani'nin peşmergeleri tarafından öldürüldüğünü ifade etmiştir.

Bu yönüyle 1978 yılında meydana gelen birakujide Hakkâri merkeze bağlı, Irak sınırındaki Baze köyü önemli bir hafıza mekânıdır. Baze köyünde meydana gelen çatışmalar ve Jirki aşiretlilerinin rolü, geleneksel Kürt toplumsallığı içinde önemli bir yapıyı temsil eden aşiretlerin modern Kürt siyasi hayatı içinde meydana gelen birakujiler açısından kolektif hafızanın taşıyıcılığının kristalleşmiş bir örneğini teşkil ediyor. Bu yönüyle, Baze köyünün Ertoşi aşireti konfederasyonunun bir kolu olan Jirki kolunun yoğunlukta olması, özellikle Ali Askeri ve Dr. Halid Said cinayetlerinde bu aşirete birakujisi hususunda toplumsal bir hafıza ve Baze köyüne de hafıza mekânı olma hüviyeti kazandırmıştır.

Benzer şekilde Hakkâri'deki Qeşürüler, Yüksekova'da ve Çukurca'da Pinyanişiler, Doski, Oremari; Şemdinli'de Herki, Gerdi, Bayi, Begzade aşiretleri 1978 birakujisine ilişkin önemli bir kolektif hafızaya sahiptir. Bu mekânsal hafızanın taşıyıcısı olan aşiretler, 1978 yılına ilişkin bireysel ve toplumsal hafızayı halen taşıdıklarını gördük. Yukarıda adı geçen aşiretlerin

Irak sınırında köylerinin bulunması, Suriye ve İran üzerinden Türkiye'ye giren ve buradan da Irak'a gitmeye çalışan Talabani peşmergeleri ile kurdukları temas ve çok yönlü ilişkilenme biçimleri neticesinde bu aşiretleri KDP-KYB çatışmasında bir taraf haline getirdi. Bu yüzden, bu aşiretlerin reislerinin hem KDP hem de KYB ile yakın temas içinde olması tesadüf değildir.

Burada, Irak sınırında bulunan Baze Köyü'nün[125] büyük çoğunluğunun Jirki aşiretlilerinden oluştuğu ve Ali Askeri'nin komutasındaki yüzlerce peşmergenin de burada Jirki ve Qeşuri aşiretlilerince pusuya düşürüldüğünü hem açık kaynaklar hem de görgü tanığı olan görüşmeci Hüseyin Verimli ifade etmiştir. 1970'lerde KYB peşmerlerinden elde edilen silahlarla bölgede şiddet dalgası estiren Adıyaman ailesi liderliğindeki Jirkiler, 1980'lerle beraber devleti dahi rahatsız edecek bir iktidar ortamı inşa ettiler. Hüseyin Verimli'ye göre, 1985 yılında dönemin Beytüşşebap savcısı, yanındaki askerlerle beraber Jirkîlerden silahları almaya gittiği sırada askerler ve silahlı Jirkiler arasında çatışma çıkar. Dönemin Jirkî aşireti reisi kabul edilen Ahmet (Kerevan) Adıyaman ile 6 asker bu çatışmada hayatını kaybeder. Bu çatışmadan sonra devletle anlaşma yoluna giden Jirkiler, silahlarını yönelttikleri tek gücün PKK olması koşuluyla ile Irak sınır sınırındaki iktidarlarını *Koruculuk Sistemi* çatısı altında devam ettirme gayreti içinde oldular. Bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Yine Hüseyin Verimli'ye göre, 1990'lı yıllarda korucu olmayı reddeden Baze köyündeki bir kısım Jirki aşireti mensubu ise Hakkâri merkez, Yüksekova ve Van gibi kentlere göç ettirildi. Verimli ailesi de Yüksekova'ya mecburi iskâna tabii tutulmuş olan ve 1970'lerdeki Barzani hareketini destekleyen ailelerden biridir.

[125] Türkçe adı ile Çanaklı Köyü.

[126] **Resim 4.1.1 Baze Köyünde doğmuş ve büyümüş olan Hüseyin Verimli ile Yüksekova'da gerçekleştirdiğimiz görüşmeden, 2022, Mart**

Bu görüşme esnasında Hüseyin Verimli'nin 1978 birakujisine ilişkin ciddi bir hafızaya sahip olduğunu gördük. Fakat bu hafızanın henüz kamusal bir alana hitap edecek şekilde işlenmediği ya da işlenmesine yanaşılmadığını da tespit ettik. Hüseyin Verimli örneğinde,

[126] Hüseyin Verimli, 77 yaşında. Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinde yaşamaktadır. 1970'lerde KDP içinde Peşmergelik yapmış ve 70'li yıllarda meydana gelmiş olan Kürtler arası iç çatışmalara dair bizlerle derinlemesine bir görüşme yapmıştır. Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Hüseyin Verimli, anadili olan Kürtçe dışında bir dil bilmemektedir. 1978'de Talabani peşmergelerinin geçiş güzergâhı olan Baze köyünde doğmuş ve büyümüştür. Kendisiyle fotoğraf çektirmem ve bu çalışma için kullanmam konularında iznini aldım.

bireysel hafızanın kolektif hafızayı beslediği ve 1978 birakujisinin unutulmasını engellediğini gözlemledik. Alan çalışması esnasında köylerinde görüştüğümüz ve halen aynı yerde yaşayan kişiler ise KDP-KYB çatışmasına ait anılarından bahsederken köyün belli başları yerlerini göstererek "şurada oldu, Ali Askeri burada kalmıştı" gibi hatırlamayı mekânlar üzerinden tasnif etmeyi tercih ettiklerine şahit olduk. Burada mekân isimlerinin Jirki aşireti büyüklerinin ismi veya lakaplarıyla anıldığına şahit olduk. Bu şekilde hem feodalitenin temsili olan aşiret reislerinin hem de Kürt siyasal hayatına dair olayların aynı hafıza mekânları üzerinde hatırlandığını gördük.

Hakkâri'deki aşiretlerin KDP-KYB çatışmasında neden KDP'yi ve Barzani'yi desteklediklerine ilişkin dönemin tanıklarından Şemdinlili F.A'nın deneyimine işaret edebiliriz. Bu deneyime göre KDP-YNK çatışması aynı zamanda Kadirilik ve Nakşilik tarikatlarının da dahil olduğu bir olaydı. Barzani ailesini destekleyen Nakşibendi tarikatının Hakkâri ve ilçelerindeki müritlerine sıkça fetva gönderdiği anlaşılıyor. Nitekim bu "fetva"nın yazılı olarak yayılmadığı, Barzani ailesinin başında olduğu Nakşibendi Tarikatının sözlü olarak üyelerine haber verdiğini öğrendik. Bununla ilgili F.A şunları ifade etmiştir:

> "Molla Mustafa Barzani, hikmetleri olan biriydi. Allah dostuydu. Biz tabii ki, onunla beraberdik. Bu tarihlerde Barzani'nin elçileriyle gönderilen haberde, Hakkâri'den Irak'a geçmeye çalışan Celâlilere karşı KDP'lilerin yanında durmamız için haber göndermişlerdi. O zaman Celâliler Suriye'den ve İran'dan geliyordu. Yüzlerce kişi onları öldürmek veya yakalamak için geçiş yollarındaki köylerde nöbet tuttu. Ama yaralı yakalanmaları kimsenin işine yaramıyordu. Ne yapacaktık ki onlarla?

> Onları yakalamak yerine öldürüp, silahlarına ve atlarına el koyuyorlardı veya onları KDP'ye teslim ediyorlardı. Onlar da genelde Irak rejimine veriyordu."

Böylece, 1978'de, Şemdinli'nin birçok köyünde KDP'ye yakın yerel halk ve daha önce Barzani ile çalışmış olan eski peşmergeler eliyle 800 civarında KYB peşmergesi ya infaz edildi ya da KDP-Geçici Komite'ye teslim edildi veya çatışmalarda öldürüldü. Bu çatışmalar esnasında yerel halk, KDP tarafından adeta paramiliter bir güç gibi örgütlenmiş ve Kürtler arası iç çatışmanın "kontrgerillası" haline getirilmişti. Bunun Şemdinli bölgesinde yarattığı sosyolojik ve psikolojik hallerin izlerini halen görebiliyorduk.

Burada şunu da eklemek gerekir ki, modern Kürt siyasal aksiyonları arasındaki çatışmaların yeni bir sosyoloji üretmedeki mahareti, Kürt grupları arasındaki karşı karşıya gelişlerde bariz bir şekilde görülmektedir. Hem KDP-KYB, hem KDP-PKK, hem de 1990'lardaki PKK-Hizbullah ve korucu çatışmalarında bu siyasal akımların karşı tarafı bertaraf etmek veya damgalamak için birtakım kavramlar ürettikleri görülüyor. Geleneksel Kürt siyasi grupları arasındaki çatışmalarla beraber *"Hizbulkontra, hizbuşşeytan, cahş, caş xain, cehşik"* gibi kavramların üretildiğini görüyoruz. Nitekim, Şemdinli'de 1978 hafızası içinde "cahş" ve "Celâli" kavramlarının toplumsal hafızalarda yerini koruduğu görülüyor. Günümüzde ise cahş kavramının Şemdinli'de ve başka birçok yerde artık sadece korucular için kullanıldığına şahit olduk. Halbuki bu kavram, 1960'ların ortasından itibaren, Molla Mustafa Barzani ve Talabani arasındaki çekişmelerden sonra Talabani, Irak rejimine yakın aşiretler ve Talabani'nin yanında duran aşiretler ve kişiler için kullanılmaktaydı. Bu kavramın taşıdığı toplumsal ve siyasal hafıza her ne kadar Irak Kürdistanı'nda ortaya çıkmış olsa da günümüzde İran ve Türkiye başta olmak üzere, devlet yanlısı olan kurum, kişi ve aşiretleri aşağılamak için kullanılan bir hafıza mekânına dönüşmüştür.

4 MART 1967 YENİ GAZETE SAYFA: 5

Çombe, hakkındaki idam kararına sadece "güldü„

Eski Kongo Başbakanı şahsına yöneltilmiş olan «vatana ihanet suçunu» merak ettiğini söyledi

MADRID, (A.A.) — Kongo'nun eski Başbakanı Moiz Çombe, askerî bir Kongo mahkemesinin, hakkındaki idam kararını Madrid'de büyük bir soğukkanlılıkla karşılamıştır. İki haftadan beri Madrid'de bulunan eski Başbakan, evinde gazetecileri kabul ederek sorularını cevaplandırmış, tır. Haberi gazetelerden okuduğunu ve şaşırmadığını belirttikten sonra, şahsına yöneltilen «Vatana ihanet» suçunun ne olduğunu kendisinin de merak ettiğini söylemiştir.

Çombe, bundan bir süre önce Kinşasa muhabiriyle verilen bir haberin de asılsız olduğunu, kimsenin kendisini, savunmasını yapması için Kongo'ya dâvet etmediğini bildirmiştir. Eski Başbakan, Kongo'daki bütün mal ve mülküne mahkeme kararıyla el konduğu hatırlatıldığı vakit de gülerek, «Zaten altı av önce her şeyimiz el koymuşlardı. Yenisine ne bilcel?» demiştir.

Çin Kurtuluş ordusu askerlerinden bir grup

Bütün gözler Çin ordusunda

Pekin'de idareyi Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun ele alması ve Kültür İhtilâlinin liderliğinin de yine ordunun eline geçmesi ile dünyanın gözleri Çin Ordusunun üzerine çevrilmiştir.

Mao, «siyasî iktidar silâhın namlusundan doğar.» demişti. Son haftalarda çok hırpalanan bu tarafların bu parolayı durmadan tekrarlamakta, Halk Kurtuluş Ordusunu, silâhlarını Mao'ya sloyttur, kuvvetlere güvenmeye teşvik etmektedir.

Maoculların ortaya yaptıkları şeyler pek heyecan verici değildir. Mao'culardı silâhlı kuvvetleri de iktidar mücadelesinin dışında kalmaya, tarafsız bir strateji izlemeye çağırmaktadır.

Bugün Çin'deki gerçeğe dayalı bir tahlil yapabilmek için, en kuvvetli Mao aleyhtarı faaliyetlerin merkezinde bulunan Çin Komünist Partisi ile, ordu arasındaki münasebetlerin incelenmesi gerekmektedir.

MAO TSE TUNG

İttifak ve Kültür İhtilâlinin liderliğinin de yine ordunun eline geçmesi ile dünyanın gözleri Çin Ordusunun üzerine çevrilmiştir.

Mao, «siyasî iktidar silâhın namlusundan doğar.» demişti. Son haftalarda çok hırpalanan bu tarafların bu parolayı durmadan tekrarlamakta, Halk Kurtuluş Ordusunu, silâhlarını Mao'ya sloyttur, kuvvetlere güvenmeye teşvik etmektedir.

Maoculların ortaya yaptıkları şeyler pek heyecan verici değildir. Mao'culardı silâhlı kuvvetleri de iktidar mücadelesinin dışında kalmaya, tarafsız bir strateji izlemeye çağırmaktadır.

Bugün Çin'deki gerçeğe dayalı bir tahlil yapabilmek için, en kuvvetli Mao aleyhtarı faaliyetlerin merkezinde bulunan Çin Komünist Partisi ile, ordu arasındaki münasebetlerin incelenmesi gerekmektedir.

İttifak ve Kültür İhtilâlinin liderliğinin de yine ordunun eline geçmesi ile dünyanın gözleri Çin Ordusunun üzerine çevrilmiştir.

Mao, «siyasî iktidar silâhın namlusundan doğar.» demişti. Son haftalarda çok hırpalanan bu tarafların bu parolayı durmadan tekrarlamakta, Halk Kurtuluş Ordusunu, silâhlarını Mao'ya sloyttur, kuvvetlere güvenmeye teşvik etmektedir.

Maoculların ortaya yaptıkları şeyler pek heyecan verici değildir. Mao'culardı silâhlı kuvvetleri de iktidar mücadelesinin dışında kalmaya, tarafsız bir strateji izlemeye çağırmaktadır. Bugün Çin'deki gerçeğe dayalı bir tahlil yapabilmek için, en kuvvetli Mao aleyhtarı faaliyetlerin merkezinde bulunan Çin Komünist Partisi ile, ordu arasındaki münasebetlerin incelenmesi gerekmektedir.

Amerika Basın Birliği ve CIA arasındaki ihtilâf arttı

WASHINGTON, (AA.) — Amerikan Basın Birliği, Merkezî İstihbarat Ajansının (CIA fonlarını dağıttığı anlaşılan üç özel kuruluş ile arasındaki bağları koparacağını söylemiştir.

Birlik, geçen ay son yedi yıl içinde uluslararası faaliyetler için alınan 10 milyon liranın CIA'dan geldiğinin bilinmediğini açıklamıştı. Söz konusu üç kuruluş da, CIA'nın fonlarını dağıttığı dağıttığını açıklamaktan kaçındığı için birliğin elinde delil yoktur.

Üniversite sınav harçlarına zam kanlı nümayişe sebebiyet verdi

BEYRUT, (AP) — Öğrencilerin, üniversiteye giriş imtihan harçlarının arttırılmasını protesto için Pazartesi günü Tir şehrinde yaptıkları öğrenciler sırasında çıkan çarpışmada bir genç öldürülmüştür.

Ayrıca bir başka öğrenci ile bir jandarma yaralanmıştır.

İmtihan harçlarının hükümet tarafından bir lâ 2 dolar arasında arttırılması Beyrut'ta ve diğer şehirlerde de gösterilere ve boykotlara yol açmıştır.

Sudan'da politika ile uğraşanlarda büyük bir hac merakı başladı

HARTUM, (AP.) — 100 kadar nüfuslu Sudan politikacı, Kral Faysal'ın misafiri olarak hacca gideceklerdir.

Hacca, Yüksek Danıştay Konseyi Başkanı İsmail El Azhari başkanlığındaki 45 Milli Birlik Partisi üyesi gidecektir. Diğer 45 kişilik heyette Umma Partisi üyeleri, parti lideri İmam El Hadi Elmahdi başkanlık edecektir.

Hac seferi 17 Martta başlayacaktır.

Bir Alman firması Amerika'ya 2 dev yüzer vinç sattı

HAMBURG, (AP.) — Bugüner Alman gemicilik kumpanyası, dünyanın bu cinsten en büyük araçları olan sadan 1967 temlitoluk Alman yapımı iki yüzer vinçi B. Amerika hükümetine satmıştır.

«Energie» ve «Ausdauer» adlı vinç gemiler bu hafta Bremerhaven'den Akdeniz'e gidecek ve orada Amerikan malzemalarına devredilecekler dir. Amerika'nın bu vinç gemileri Vietnam'da kullanacağı yolunda söylentiler vardır. I. Dünya Harbinin en hareketli iki arac 1942 — 43 de. İkinci bir devrinde inşa edilmiş, 1956 da. Mısır'la İngiltere arasındaki harpte Süveyş kanalında batırılan gemilerin çıkarılması için B. M. tarafından kiralanmışlardı. İki araç Mısırlıların kanalı tıkamak için batırdıkları çimento yük 16 Akka silebini kolayca çıkarmışlardı.

Kuzey Irak'a giren ilk Türk gazetecisi Doğan Kılıç'ın Yaptığı röportaj

Barzani'nin Karargâhında

«Caş» olmak istemeyenler, fedailer ordusuna katılıyor...

— 8 —

Barzan mıntıkasında, ilk olarak Rikan aşiretinin bölgesine girdik. Kuzeyden güneye doğru akan ve Türkiye hududundan gelen Rişan ırmağı Barzan aşireti ile Rikan aşiretinin sınırlarını ayırıyordu. Bu ırmak, bu kadar zamandır rastladığımız akar suların hemen en temizi, en berrak olanıydı. Masmavi sularda, çakıl taşları pırıl pırıl görünüyordu..

Rikan aşireti, Kürt ayaklanmasında Hükümet'i desteklediği için yine Kürtler tarafından tarümar edilmiş. Köyleri vakılmış, yıkılmış ve davalarına ihaneti çok pahalıya ödemişler. Rikan'lılardan çoğu da, yine onlar gibi davranan muhtelif aşiretlerle beraber Türkiye'ye iltica etmişlerdi.

Caş olmak, divorlar

Kürtler, kendi davalarına ihanet edenlere «Caş» aks diyorlar ve bunların aşiret reislerinden de «Caş olmak.» diye bahsediyorlar. Caş olmanın Türkçe karşılığı ise merkep olmak.

Rişan ırmağını, portatif bir köprüden geçerek Barzan mıntıkasına, yâni Barzan aşiretinin sınırlarına girdik. Yol biz vavaş yavaş Barzanı karargâhına yaklaşmıyordu. Köprü'nün az ilerisinde kol gezen 3 peşmerge ile rastladık. Bizimle aynı istikamette gidiyorlarmış. Bizim gruba dahil oldular. Hoş sohbet halleri vardı ve dereden tepeden konuşarak ilerliyordunk. Bu peşmergeler den ikisi orta yaşlıydı ama biri vardı ki, henüz 10 yaşında çocuk. Meğer babası peşmerge olarak dövüşürken, oğlu da ondan heves, lenmiş ve, ne yaptılarsa tutamamışlar. O da bir peşmerge olup çıkmış. Üstelik burada gördüğüm çocuklardan çoğu, büyükler gibi rahatça silah kullanan, attığın kelimenin tam tâhiriyle merkezden vuran kimselerdi..

Türkçe konuşuyordu

Yanımıza katılan bu 3 peşmergeden biri, Azerbaycan lehçesiyle Türkçe konuşuyordu. Önce Barzani ile beraber Rusya'ya gidenlerden ve Türkçe'yi orada öğrenenlerden biri sandım.

«— Hayır.» dedi. «Kerkük'te öğrendim. Orada çok kişi Türkçe konuşur.» Sonra da Hakkâri'de 3 ay kadar kalmıştı..

— Ne yaptın Hakkâri'de.. diye sordum.

«— Caş olmuştum.» dedi «Bu 3 ayı Hakkâri'de caş olarak geçirdim.»

— Başka kim vardı..?

«— Bizim aşiretin reisi Şevbreşit, ile beraber..»

— Şeyh Reşit Zibari aşiretinden değil mi..?

«— Hayır. Lolan'lıdır. Ben de Lolan'lıyım..»

— Peki neden caş oldunuz. İlk ayaklanmaya katılabilirdiniz. Zira şimdi, hem de birer peşmerge olarak bu hareketin içindesiniz..?

«— Sorma..» dedi «Biz merkep gibi, aşiret reisinin peşinden ayrılmamıştık. Ne yaptığımızı, bizimkilerin de ne yaptığını istediklerini sorgudan kavradık. Ve düşündüm, taşındım, ben de gidip Kürdistan'ın fedâileri arasına katılacağım. dedim ve geldim..»

— Caş'lıktan kurtuldun mu..?

«— Evet. En büyük kazancım bu lekeyi üstümden atmak oldu..»

Kürtler, geri dönenleri affediyor Bir müddet denedikten sonra kendi kuvvetleri arasına bile katıyorlardı. Caş olanların toprakları da Milli Kürt Hazinesi'ne intikal ettiriliyordu. Nitekim caş olan pek çok aşiret reisinin toprakları, şimdi Kürdistan hudutları içinde milli emlake dahil edilmişti..

Muzuri'ye geldik

Gün batıyordu. Konuşa konuşa Barzan aşiretinin Muzuri'lerin köyüydü. Zaten ismi üstünde. Burada misafir edileceğimiz evde, çoktan sofra hazırlanmış, bizim için çay demlemiş, bizim için çay demlemdinler daha renkli giyinmişti. Hepsi de tertemiz kıyafetler içindeydi.

Misafire karşı, nereye gittiysem büyük bir yakınlık görüyordum. Nitekim burada da, yataklarımızın başucuna lüks lâmbaları asılmış, tertemiz çarşaflar serilmişti. Mis gibi bir sabun kokusu hâkimdi. Fakat en büyük sıkıntıları ise doktorsuzluktu. Çocukları veya yaşlıları hastalanınca doktor bulmak için kaç günlük yola gitmek zorunda kalıyorlardı ve pek çok kişi de bu yüzden can veriyordu. Bunu vana yakın anlattılar..

YARIN :
ŞEYH AHMET MESELESİ

«CAŞ» olmamak için Kürt fedai ordusuna katılan üç Iraklı Kürt. Bunlar, Barzani ordusunun en muharip olarak tanınan elemanları arasındadır.

Kürtlerin büyük kısmı Şafiidir

Kürtler ecdatlarının mecusi olduklarına kani bulunmaktadırlar. Bununla beraber bazı Aramî Hristiyan mensupları, mahiyeti bugün pek bilinmeyen bir putperestliğe inandıklarını ileri sürmektedirler. Bir kaynak Erbil civarında yaşayan bir Kürt Kabilesinin ağaçlara tapttığını ve bakırdan tasvirlere kurban kestiğini kaydetmektedir.

Bu arada Samanın civarında Kürtlerin şeytana kurban kestiği ve burada bir mabet inşa ettikleri de ileri sürülen bilgiler arasındadır. Güneşe tapan bazı kürtlerin bulunduğu da tarihciler tarafından kaydedilmektedir. Kürtleri Hristiyanlaştırma teşebbüslerine ait bilgiler çok dağınık olmakla beraber Musul ve Al Cudi civarında oturan iki kürt kabilesinin hristiyanlığı kabul et tiklerinden bahsedilmektedir.

Kürtler İslamlığı kabul ettikten sonra genellikle dış hareketleri desteklemişlerdir. Şaraf-nameye göre bütün müslüman Kürtler Şafii Mezhebine mensupturlar. Bununla beraber İrana tabi Kürtler arasında Şiiler de vardır. Ulcavtu devrinde bir Kürt Mehdinin bile çıktığını tarihçiler kaydetmektedir. Yine Şaraf-namede belirtildiğine göre Dasani, Halidi, Basiyan, Mahmudi, Dumbili ve kısmen Bohdi kabileleri arasında yezidi akideleri yaşılmış bulunuyordu.

Bugün Kürtlerin büyük ekseriyeti Şafiidir. Az veya çok müfrit Şiilik daha ziyade İranın şerçek Kürt olmayan kabileleri arasında taraftar bulmaktadır. (Guranlar, Zazalar gibi) Buna mukabil Sünni Tarikatlara mensup Şeyhlerin tesiri Kürtler üzerinde pek büyük tür. (Bilhassa ocakları Avraman Süleymaniye Mukri, Samdinan Harput olan Nakşibendi ve Kadiriler).

(Bu yazı İslâm Ansiklopedisinden özetlenmiştir.)

Kürt kadınları, hemen her yerde fedai Kürt askerle rinin yardımcılarıdır. Resimde, bir Kürt evinde çamaşır yıkayan iki Kürt askeri ve kendilerine hizmet eden Kürt köylü kadınlarını görüyorsunuz

Resim 4.1.2 Yeni Gazete, Mart, 1967

Bununla ilgili bir diğer önemli nokta ise, Kürtçenin farklı lehçelerinin çatışan tarafların destekçileri arasında bir belirteç olarak görülmesidir. Bu konu hususunda, görüştüğümüz Hüseyin Verimli, Kürt partileri arasındaki çatışmalarda Kürtçenin farklı lehçelerinin nasıl bir ayrışma ve çatışma faktörü olduğunu şöyle anlatmıştır:

> "Celaliler Soranice konuşuyordu. Köyümüz olan Baze'den[127] geçip Yüksekova'ya oradan da Şemdinli'ye geçeceklerdi. Oradan da Irak'a. Çoğu zaman anlamıyorduk onların dilini. Bize yabancı geliyorlardı. Bu bölgede hiç Soran yoktu. Peşmerge olduklarını biliyorduk. Onlar da söylüyordu. Ama Barzani bize daha yakındı, bizim gibi konuşuyordu, bize benziyordu. Hep onunla beraberdik. Bizlere qasıt (elçi) yollardı. Bir kan davası olunca o da araya girerdi. Ben de onun qasıtlığını yaptım. Takriben 1970'ler olsa gerek. Ama Celaliler komünistti. Öyle diyorlardı. Barzani ile Türkiye'nin arasını bozmak istiyorlardı. Biz de onlara karşı Barzani peşmergelerinin yanında yer aldık. Şu an düşünüyorum da Celalilere haksızlık yaptık."

Hüseyin Verimli'nin bahsettiği ve "haksızlık yaptık" dediği olay, 1978 KDP-KYB çatışmasının hafızasıdır. 1975 yılında İran ve Irak devletlerinin anlaşması ile beraber "Aş Betal" yani "direnişe paydos" denilerek dağıtılan çok sayıda KDP'li peşmerge, Hakkâri ve ilçelerine yerleşti. 1976 yılında Abdurrahman Sami ve İdris Barzani liderliğinde kurulan KDP-Geçici Komite'nin Hakkâri'deki üslerini de bu kişilerin kurduğu anlaşılıyor.

KDP'nin, büyük bir hevesle kalkıştığı isyan, derin bir yenilgiye dönüşmeden Molla Mustafa Barzani de durumun farkındaydı. Bu yüzden bilhassa Türkiye gibi güçlü komşuların

[127] Hakkâri merkeze bağlı, Irak sınırın bir köy. Aynı zamanda Jirki aşiretinin yoğunlukta olduğu bir köy. Daha önce Ermenilerin ve Kürtlerin beraber yaşadığı bir yer. 90'larda köy ahalisi korucu olmayı kabul etmedikleri için boşaltıldı. Köy sakinleri Hakkâri, Van ve Yüksekova'ya göç etmişlerdir.

yöneticilerine sesini duyurabilecek bütün imkân ve şeraitleri seferber etme peşindeydi. Bunun en kolay ve akla gelen yolu da gazeteciler, basın ve yayın kuruluşlar olmuştur. Çünkü Barzani hareketi, dönemin Türkiye hükümetince illegal bir yapı ve düşman olarak kabul edilmekteydi. 1960'ların sonunda Molla Mustafa Barzani, Hulûsi Turgut gibi Türkiyeli gazetecileri, Şemdinli'nin karşısında bulunan karargahında kabul edip onlarla röportajlar gerçekleştiriyordu.

Resim 4.1.3. Hulûsi Turgut Molla Mustafa ile Barzan'daki askeri karargahında, 1967

1978 birakujisinde Behdinan bölgesindeki aşiretlerin çok yönlü siyasetinin etkili olduğu görülüyor. Hakkâri il merkezinde yaşayan Mustafa Acar (1956-…), 1978 yılında Hakkâri'de bulunan Jirki ve Qeşuri aşiretlerinin ciddi etkileri olduğuna işaret etmiştir:

> "1978 yılında bölgedeki hemen hemen bütün aşiretler hem KDP ile hem de KYB ile görüşme yapıyordu. Tamamen çıkar peşindeydiler. Kimisi para, kimisi silah. Ama özellikle Jirkiler ve Qeşürüler 1978 birakujisinde aktif olarak yer aldılar. Birçok silaha ve atlara el koydular. Ali Askeri'yi de yakalayıp Sami Abdurrahman'a teslim eden yine bunlardı. Yeri de tam olarak Zap suyunun kenarındaki, Irak sınırında bulunan Meydana Kolya Zozan a Tahire Kerevan. Tahire Qerewan, yani Tahir Adıyaman Jirkilerin önde gelenlerindendi. Bura bulunan Ermeni ve Nasturi[128] nüfusu yine bu aile tarafından sürüldü. Yok edildi. Aşiret reisleri karakollara da bilgi veriyordu. Yüzlerce peşmerge birbirini öldürdü, devletin bilmemesi mümkün müydü? Jirki aşiretindeki çok sayıda kişi hem devletle hem KDP ile hem de KYB temsilcileri ile görüşüyordu."

Görüldüğü üzere, 1978 birakujisinde Jirki ve Qeşuri aşiretlileri ve reisleri birer hafıza mekânı ve tanık olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuyla ilgi dönemin tanıklarından, Hakkârili Mustafa Acar'ın şu söylediğini eklemek gerekir:

> "Sakın Jirkilerden birine bu konuyu sormayın çünkü her zaman devlete yakın oldukları için inkâr edeceklerdir. Halbuki, Ali Askeri'yi ve diğerlerini önce açlığa terk edip, sonra da kuşatan ve vadiden çıkmasını engelleyen onlardı. Yine Baze köyünde

[128] Burada şu notu düşmek gerekir ki, Osmanlının sonlarına doğru sınır kentlerinde kurulan ve aşiretli Kürtlerden oluşan Hamidiye Alayları'nın bölgedeki oluşumlarından biri de Jirkilerden müteşekkildi. 1980'lerden sonra Koruculuk Sistemi'ne geçen ilk aşiret de yine Jirkiler olmuştur. Jirki aşiretinin geleneksel olarak önde gelen ailelerinden biri de Adıyaman ailesi Jirki aşiretinin önde gelen ailelerinden biri olarak kabul görür. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki, Qeşuri ve Jirki aşiretleri Ertoşi aşiret konfederasyonun 12 üyesinden 2 tanesidir. Bu iki grup arasında kan bağı söz konusudur. Jirki aşireti Irak sınırında bulunan Beytüşşebap ilçesinde yoğunluktadır. 1992 yılında Şırnak il olduktan sonra Hakkâri'ye bağlı olan Uludere ve Beytüşşebap Şırnak iline bağlanmıştır. Fakat 1978 birakujisi esnasında bu toprakların tümü Hakkâri iline bağlıydı.

> onları KDP-Geçici Komite'ye teslim edenler de yine onlardı. Şu an Ali Askeri'den bahsederken tüylerim diken diken oldu. Büyük bir liderdi. Ama kıydılar ona. Günlerce aç ve susuz kaldılar o bölgede [Jirki bölgesi-Baz köyü]"

Irak sınırında veya KYB'nin geçiş alanında bulunan hemen hemen bütün aşiretlerin 1978 ile ilgili bir hafızası olduğu görülüyor. Birakujide yer alan ailelerin fertleri konuşmaktan çekiniyor. Çünkü birçoğu hali hazırda koruculuk sistemi içinde ve PKK'ye karşı çatışıyor. PKK ile en fazla çatışan aşiretlerin de yine birakujilerde yer alan ve sonradan koruculuk sistemine dahil edilen Jirki ve Qeşuri gibi aşiretler olması anlamlı bir diğer noktadır. Bu aşiretler, devletin ve hükümetlerin her zaman takdirlerini toplamış olmakla övünen ağa ailelerini de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle bölgeye ziyaret gerçekleştiren devlet erkânın ilk ziyaret ettiği ve örnek gösterdiği kişilerin yine bu aşiretlerin önde gelen aileleri olması tesadüf değildir.

Bununla beraber, birakujilerde aktif olarak yer alan aşiretlerin genç nesilleri, aşiretsel kabullerin dışında sosyal ve siyasal pratikler sergilediğine şahit olduk. Kent hayatının artan yönleri, okuma oranın yükselmesi ve Kürt ulusal siyasetinin daha da görünür olması, yeni Kürt jenerasyonların eskilerden farklı düşünmesi ve yaşaması sonucunu ortaya çıkardı. Özellikle 1990'lı yıllarda köylerin boşaltılması ile beraber bu durum daha da hız kazanmıştır. Örnek olması hasebiyle, tanışma fırsatı bulduğumuz, Adıyaman ailesinin genç fertlerinden M. Adıyaman isimli genç, Dicle Üniversitesi'nde öğrenci iken "örgüt üyeliğinden" yargılanmış ve hapis yapmış biriydi. Halen HDP'nin içinde çalışmalar yürüten biri olduğunu öğrendik. M. Adıyaman da 90'larda Baze Köyü'nde doğmuş ve Hakkâri'ye göç etmiş olan Jirki aşiretine mensup Adıyaman ailesine mensup bir genç. Geniş ailesinin aksine seküler bir hayatı tercih etmiş ve Kürt siyasal hareketlerinin yarattığı heyecanı sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarında ve gündelik hayatında görmek mümkün.

1978 birakujisinde Irak sınırında yerleşik olan kimi yerel aşiretlerin çatışan taraflar arasında çok yönlü ve akışkan bir rol oynadıkları anlaşılıyor. Irak sınırında yer alan bu aşiretler, 1978 birakujisinde hem KDP hem KYB hem de devlet yetkilileri ile ilişki içindeydiler. Örneğin, özellikle Oremar bölgesindeki yerel aşiretlerin KYB'li peşmergelere temel besin kaynaklarını yüksek fiyatlarla sattıklarını öğrendik. Bu satışın sonunda yerel aşiretlerin KBY'li peşmergelerin güvenini kazandıktan sonra KYB'lilere ilişkin bilgiler, bu bölgeden tanınan ve bilinen kişiler tarafından KDP-Geçici Komite'ye "Qasit/aracılar" yoluyla ulaştırılmaktaydı.[129] Bu istihbarat karşılığında da KDP-Geçici Komite'den para ve silah aldıklarını söyleyen ve bizzat buna şahit olan çok sayıda kişi ile karşılaştık.

Irak'a geçmeye çalışan KYB'liler, yanlarında yüklü miktarda Dolar ve Dinar (Irak para birimi) ve o dönem için çok kıymetli olan radyo, dürbün gibi araç gereçler taşımaktaydı. Kuvvetle muhtemeldir ki, yerel aşiretlerin KYB'lileri ortadan kaldırmak istemesinin temel nedenlerinden biri de bu paralara ve diğer materyallere el koymaktı. Yüksekova-Irak sınırında bulunan Oremar ve Doski aşiretlerinin 1978 birakujisinde doğrudan silahlı çatışmaya girmedikleri, fakat bu aşiretlerin önde gelenleri ile KDP ve Barzani ailesinin yakın ilişkileri nedeniyle KYB'liler hakkında istihbarat topladıkları görüşü hakimdir. Hakkâri ve Beytüşşebap'ta bulunan Jirki, Şemdinli'de bulunan Bayi ve Begzade, Uludere'de bulunan Goyi aşiretlerinin ise tanınan ve bilinen kimi üyeleri, 1978 birakujisinin doğrudan bir parçası oldular. Bu kişilerin KDP'den silah ve para desteği aldıkları anlaşılıyor. Bunun karşılığında da bu aşiretler, aç ve yorgun düşmüş olan KYB'li peşmergeleri tutsak alıp sınırın diğer yakasında bulunan KDP üslerine teslim ediyorlardı. Bazı tanıkların anlattıklarına göre bazen de KYB'lileri teslim etmek yerine onları öldürme yolu tercih ediliyordu. Elbette ki, öldürdükleri

[129] Bu bilginin kaynağını teşkil eden kişi 76 yalındaki H. S.R. Oremar aşiretine mensup bir kişi. O dönemin bizzat şahitlerinden biri. *"Hiçbirimiz masum değiliz, ben de"* diyerek bu tanıklığını aktarmıştır. Aynı bilgileri Oremar ve Doski aşiretlerine mensup olan başka kişiler de doğrulamıştır.

veya KDP'ye teslim ettikleri KYB'lilerin değerli eşyaları ve silahları bu kişilere bırakılıyordu. Bütün bu aşiretli aktörlerin aynı zamanda hükümet yetkilileri ile ilişki içinde oldukları görüşü güçlü delillere sahiptir. Dolayısıyla burada, 1978 birakujisinin Türkiye sınırları içinde yaşanmasına rağmen devlet arşivlerinde neredeyse görünmemesi, bu çatışmalarda dönemin hükümetinin bilgisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Sonuç olarak, bölgedeki Kürt etnisitesini oluşturan grup içi ilişkiler, nüfus artışı, sosyolojinin üzerinde aktığı mekândaki ticareti sağlayan yeni iletişim teknolojilerinin bulunması, Kapitalist üretim ilişkileri, aşiretlerin ve tarikatların yeni (devlet kadroları vb.) ve klasik üretim araçlarının (sınır ticareti, tarım vb) dağılımında etkili bir merciidir. Bu faktörler, bölgedeki Kürt toplumsallığının motiflerini etkileyen önemli dinamiklerdir. Bu nedenle, Kürt siyasal elitleri arasındaki çatışmaları ifade eden birakujiyi; "risk toplumu", sınır politikaları, milliyetçilik ve modernite, milliyetçilik ve sanayi toplumu gibi fikirlerle olan kırılgan temasını, ekonomi-politikasının olanakları ile tartışma imkânını da ortaya çıkarmıştır.

4.2. Şemdînan (Şemdinli) ve Behdînan Birakujisi Örneği (1977-1978)

Başkenti bir tepedeki Amediye (Irak sınırında bulunan bir Kürt kenti) şehri olan Behdinan, yarı bağımsız bir emirlik olarak 1830'lara kadar varlığını sürdürdü. "Behdinan" terimi, şu anda Türkiye'nin Hakkâri ilinin kuzeyindeki Şemdinan'dan (şimdi Şemdinli olarak Türkçeleştirilmiştir) temel alan ve bu mekânın adını taşıyan Bahaeddin ailesinden gelmektedir. 1900'lerin başından itibaren Behdinan bölgesi, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimindeki iktidar partisi olan Kürdistan Demokrat Partisi'nin önemli bir etkinlik alanını temsil etmektedir. Bu bölge hâlâ gayri resmî olarak Behdinan olarak anılıyor.[130] Behdinan bölgesi ve Şemdinli, Irak, İran ve Türkiye'nin sınırlarının çizilmesi ile beraber bu üç ülkenin

[130] Michael M. Gunter, **The A to Z of the Kurds**, 18

kesişiminde yer alan bir mekâna dönüştü. Bu nedenle, 20. ve 21. yüzyıllarda Şemdinli'de cereyan politik hareketlenmelerin hemen hepsi, aynı anda hem Irak hem İran hem de Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Ortaya çıkan bu durum, bu üç ülkede yaşayan Kürtlerin iç ilişkilerinde de muhtelif etkileşimler doğurmuştur. Bununla beraber, bu üç sınırın tam kesişiminde yer alan Behdinan bölgesi, benzer sosyolojik yapılardan gelen aile ve aşiretlerin bulunduğu bir yerdir. Bu bölgede cereyan eden her olay, kısa sürede İran, Irak ve Türkiye'deki insanları kısa sürede etkilemiştir.

Tarihin farklı dönemlerinde, Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki farklı Kürt grupları arasında politik, ideolojik ve iktisadi nedenlerle iktidar savaşları yaygın olarak yaşanmıştır. Hatta, Kürt siyasal grupları arasındaki bu çatışmaları kavramsallaştırmak için Kürtçede özel olarak inşa edilen ve "kardeş katli" manasına gelen "birakuji" kavramı yaygın olarak kullanıldığını tez boyunca irdeledik.

Bütün bunlarla beraber, bu tarihlerler, Kürt sosyolojik yapısının yaygın olduğu mekânlarda oluşmuş olan parçalı siyasal görüntü nedeniyle, Kürt siyasal akımları arasında politik olanın belirlenmesini son derece meşakkatli hale getirmektedir. Zira, Kürt siyasetindeki bu parçalı yapı "dost-düşman" ayrımını belirlemede de etkili bir faktör olmuştur. Nitekim, Carl Schmitt'in[131] işaret ettiği üzere, politik olanın dost ve düşman ayrımından ileri geldiği argümanı, önemli bir anlamlandırma olmuştur. Bu nedenle, toplumsal grupların dış ilişkilerini siyasal bir yapıya haiz kılan şey, bu grupların dost ve düşman ayrımında sakladır. Buradan bakınca, Kürtler arasındaki iç çatışmaların siyasi yoğunluğunun Kürt etnisitesinin politika yapma kabiliyetini ne ölçüde etkilediği hususuna bakmak gerekecektir. Zira, Kürtler arasındaki iç çatışmaların yaşandığı dönemler göz önünde tutulduğunda, birakuji olarak ele alınan olgu, Kürt partilerinin ve Kürt siyasi elitlerinin yaratıcı ve kolektif siyaset üretmedeki

[131] Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, Çev. Ece Göztepe

kabiliyetini “zehirleyen” bir faktör olarak görünmektedir. Çünkü birakujinin meydana geldiği anlarda ve alanlarda Kürt partilerinin bütün enerjilerini, zamanlarını grup içi çelişkilere ve çatışmalara ayırdığı görülüyor.

Bu tezin sahası olan Şemdinli’nin Irak ve İran’a sınır olması, burada yaşayan insanlarda sınır insanları hallerini ortaya çıkardığı görülüyor. Bu durumun neticesinde de Molla Mustafa Barzani’nin 1947’de, Irak’tan çıkıp, Sovyetlere ulaşmak için Şemdinli ilçesini kullanması, bu hafıza mekânı açısından önemli bir katmanı ifade etmektedir.

Şunu da bilhassa belirtmek gerekir ki, 1990’larda cereyan eden KDP ve KYB çatışmalarında 1978 yılında gerçekleşmiş birakuji ile yüzleşilmemiş olmasının etkisi büyüktür. 1978 yılından 1980’lerin sonlarına kadar Irak sınırlarının dışında olan Şemdinli’de meydana gelen ve 800 peşmergenin öldüğü olaydan neredeyse hiç bahsedilmedi. Kurumsal olarak kayıtlar dahi tutulmadığını görmekteyiz. Daha da önemlisi IKBY’nin siyasal statü elde etmesine rağmen bu hususta günümüze kadar gelen bir sessizlik hali devam etmektedir. 1978 birakujisinde hayatını kaybeden başta Ali Askeri olmak üzere, birçok peşmerge komutanının mezarlarının yerleri hala bilinmemektedir.

Bu vaziyetin en belirgin göstergelerinden biri de 1978 yılında Şemdinli ve Hakkâri çevresinde cereyan eden bu ihtilafın herhangi bir akademik veya sivil toplum çalışmasına konu olmaması gösterilebilir. Bölgesel Yönetimde, bireysel merakıyla bu konuyu irdeleyenleri bunun dışında tutmak gerekir tabiî ki.

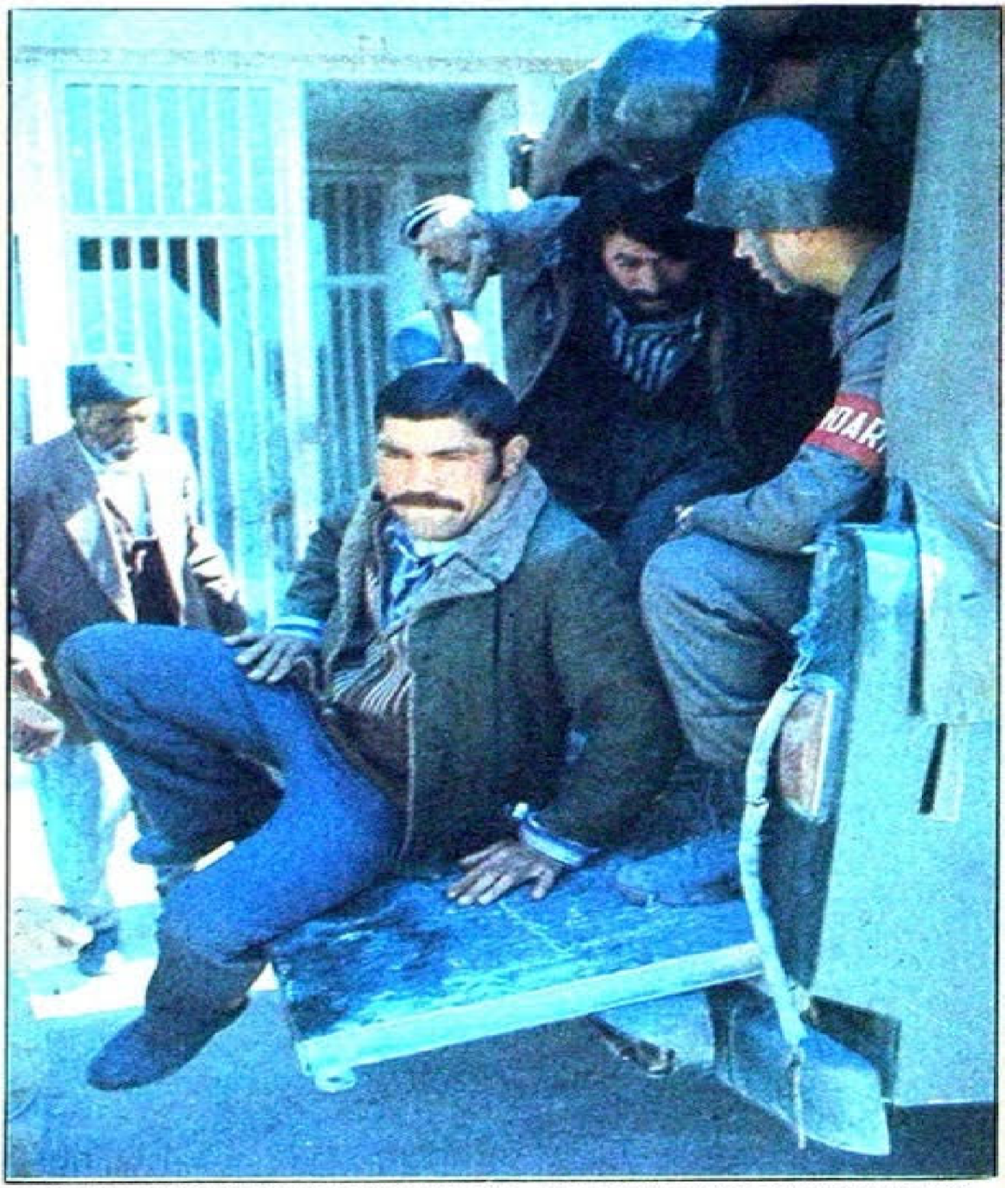
Konu hakkında görüşme yaptığımız ve 1970’li yıllardaki Kürt siyasetinin hafızasına sahip olan KKP (Kürdistan Komünist Partisi) başkanı Sinan Çiftyürek’in şu ifadeleri, mevcut Kürt

siyasetinin de bu konu hakkında esaslı bir kolektif hafızaya ulaşmak için kat etmesi gereken önemli bir yolun olduğuna işaret ediyor:

> "Bizler, Kürt partileri arasında bir diyalog ortamının oluşmasını sağlamaya çalışıyoruz. Ama bu konuda çok zorlanıyoruz. Yeşiller Sol Gelecek'de milletvekili olduğum için bir taraf bana "Apocu" gözüyle bakarken, diğer taraf da KDP ve diğer Kürt partilerinin mutlaka bir araya gelmesini savunduğum için beni "Barzanici" zannediyor. Bazen çok yorulduğumun farkına varıyorum. Şemdinli ve Hakkâri'de gerçekleşen 1978 birakujisinin bu kadar dramatik sonuçlara yol açtığını dahi yeni yeni öğreniyoruz. Bunun vebali hepimizin boynunadır."

TBMM 28. Dönem Van milletvekili olarak parlamentoya giren Sinan Çiftyürek, 1970'lerin ve 1980'lerin Kürt siyasetinin önde gelen komünist siyasetçilerinden biridir. Bu rağmen, görüşmemizden sonra, 1978 yılındaki birakujisine dair şaşırtıcı bulduğu yeni bilgileri öğrendiğini söylüyor. Burada görülüyor ki, hali hazırdaki Kürt siyasetinin 1978 birakujisine ilişkin kolektif hafızasının toplumsal çerçevelerinin mevcudiyetine henüz erişemediğini göstermektedir.

Topraklarımızda çarpışıyorlar

YARALILAR YAKALANABİLİYOR: Türk jandarmasının ve komandolarının helikopterlerle izledikleri çatışmada yaralanan Kürtler tedavi edilmek ve sorguları yapılmak üzere gözaltına alınıyorlar. Hakkari'ye getirilen yaralı Kürt askerleri arasında iki tarafın da adamları bulunuyor. Talabani taraftarlarından olan yaralılar, kendi ordularının bozulduğunu, Barzani taraftarlarına İran'dan yeni silahlar ve sürekli cephane geldiğini söylüyorlar. Barzani taraftarları ise Talabani'ye Sovyetlerin yardım gönderdiğini söylüyorlar.

Resim 4.2.1 Hürriyet Gazetesi Ekim, 1978[132]

Şemdinli bölgesinin modern Kürt siyasi tarihi içerisinde önemli bir hafıza mekânı olduğundan bahsettik. Şemdinli'de cereyan eden sosyolojik meseleleri ele almak alabilmek için *Annales ekolünün* sağladığı sosyal tarihçilik üzerinden elde edilen verilere bakmak yerinde olacaktır. Şemdinli ve Behdinan bölgelerinde yer edinen toplumsal kırılma anlarına ilişkin bölgedeki toplumsal hafızası güçlüdür. 1992'de KDP ve KYB'nin Türkiye ile kurduğu ittifak sonucunda Şemdinli'de ve sınırın Irak tarafına kalan bölgede "Sandviç" adıyla bir sınır ötesi operasyon gerçekleşir.

[132] Hürriyet Gazetesi'nin Ekim 1978'e ait "Topraklarımızda Çarpışıyorlar" başlıklı bu kupürde şunlar yazılıyor: " *Yaralılar Yakalanabiliyor: Türk jandarmasının ve komandolarımızın helikopterle izledikleri çatışmada yaralanan Kürtler tedavi edilmek ve sorguları yapılmak üzere gözaltına alınıyorlar. Hakkari'ye getirilen yaralı Kürt askerleri arasında iki tarafın da askerleri bulunuyor. Talabani taraftarlarından olan yaralılar, kendi ordularının bozulduğunu, Barzani taraftarlarına İran'dan yeni silahlar ve sürekli cephane geldiğini söylüyorlar. Barzani taraftarları ise Talabani'ye Sovyetlerin yardım gönderdiğini söylüyorlar"*

[133] **Resim 4.2.2 1990'lı yıllarda HengawNews'in arşivinden bir fotoğraf.**

Bu operasyona KDP ve KYB peşmergeleri de dahil olur. Fakat çatışmaların ilerleyen süreçlerinde Şemdinli ve Behdihanlı peşmergeler çatışmak istemez ve bu çatışmanın "Kürt-Kürt" savaşı olduğunu ifade eder. Bununla ilgili köyleri Şemdinli'nin Irak sınırında olan görüşmecilerden Mehmet Sıddık şunları ifade etmiştir:

> "O yıllarda peşmerge PKK ile savaşıyordu. Biz bunun olmasını istemiyorduk. Bu birakujiydi. Ticaret de bitmişti bu yüzden. PKK'nin de peşmergenin içinde

[133] KDP ve KYB'li peşmergeler, operasyonda öldürdükleri bir PKK'liyi Türk askeri nezaretinde olay yerinden alıyor. Kuvvetle muhtemel, 1992 yılında "Sandviç Operasyonu" olarak isimlendirilen ve KDP/KYB/Türkiye vs PKK çatışmasından bir kare.

> tanıdıklarımızın çocukları vardı. Şemdinli'de ailesinde hem peşmerge hem de gerilla olan çok sayıda kişi var. Ama bizden PKK'ye karşı savaşmamızı istiyorlardı. Daha önce de aynısı olmuştu."

"Daha önce de aynısı olmuştu" derken neyi kastettiğini sorduğumuzda, anlıyoruz ki 1978 yılında meydana gelen birakujiden bahsetmektedir. Burada da açık bir şekilde Ali Askeri'nin adını zikrettiğini gördük. 1970'lerde Şemdinli'de Kürt partileri arasındaki çatışmaların gerçekleştiği için halkın 1990'lardaki çatışmalara dahil olmak istemedikleri görülüyor. Nitekim, bu çatışmalara dahil olmadıkları için 1995-1997 yılları arasında Irak sınırındaki birçok köy boşaltıldı. Ama 90'lı yıllarda peşmerge olarak değil, korucu olarak çatışmalara dahil edilmek istendiler. Köylerini boşaltma pahasına bunu yapmaları, Şemdinli'de 1978'de meydana gelen çatışmaların yarattığı toplumsal hafızadaki etkisinin önemli bir rolü olduğu anlaşılıyor. Burada, Paul Bass'ın işaret ettiği üzere "etnisitenin verili bir şey olmadığı" yönündeki savını destekler bir durum görünmektedir. Çünkü 1970'lerde, Soran oldukları için KYB'ye karşı Şemdinli'de çatışmaları yöre halkının hafızasında yer edindiği görülüyor. 1990'larda KDP ve KYB'nin birlikte hareket edip, PKK karşısında çatışması Behdinan'daki halktan tepki gördüğüne dair birçok örnek söz konusu oldu. Bunun bir örneği, Muqedim Eziz komutasındaki 10 KDP peşmergesinin, 5 Ekim 1992'de saf değiştirip, PKK tarafına geçmesi oldu.[134]

1978 birakujisine giden sürecin öncesinde Celal Talabani'nin içinde bulunduğu politik halet-i ruhiyeden bahsetmek gerekir. KDP'nin Cezayir Anlaşması ile beraber tamamen olmasa bile askeri olarak silah bırakma ve geri çekilme pozisyonunda olduğu görülüyor. Hatta çekilen Iraklı peşmergelerin birçoğu da Hakkâri ve Şemdinli'deki akrabalarının yanında yerleşmiş ve burada peşmergelik faaliyetleri yürütmeye devam etmiştir. 1970'lerin sonra doğru KDP üç

[134] Faysal Dağlı, **Birakuji Kürtlerin İç Savaşı,** 101

ayrı olayda Ocak 1976'de Şemdinli üzerinden Irak'a girdikleri sırada 50 KYB üyesini öldürdü. McDowall'a göre 1976'da KYB peşmergelerine Behdinan bölgesinde pusu kurduğu için KDP'den intikam almaya kararlıydı.[135] Kuvvetle muhtemeldir ki, 1975 yılında Irak rejimi karşısında mutlak yenilgiyi kabul eden KDP'nin zayıf düştüğünü düşünen Celal Talabani bu durumu kendi lehine çevirmek için KDP'nin geriye kalan peşmergelerini de KYB'ye geçmesini sağlamak için bir güç gösterisine ihtiyaç duymaktaydı. Fakat, Irak güzergâhı üzerinde bulunan Şemdinli ve Hakkâri'deki aşiretlerin Barzanilerle ve KDP-Geçici Komite ile kurduğu ilişkiden haberdar olmadığı anlaşılıyor. Ali Askeri'nin ise son anlarına kadar KDP'lilerle çatışmayı doğru bulmaması ve Talabani'yi de bu yönde ikna etmek için çabalamasının altında yatan şey de Ali Askeri'nin Behdinan bölgesinde yıllarca peşmerge komutanı olarak bulunması ve bölgedeki aşiretlerin çok yönlü siyasetinin farkında olmasından ileri geldiği söylenebilir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Talabani ve KYB, Türkiye'de siyaset yürüten DDKD'ye ve kadrolarına güvenmekteydi. 1978'de DDKD'nin lideri Ömer Çetin idi.[136] Çetin'in Hakkâri ve Şemdinli başta olmak üzere, sınır boylarındaki hemen her şehirdeki aşiret ağaları ile yakından ilişki kurmaya çalıştığı görülüyor.

1978 birakujisi esnasında KDP-Geçici Komite'nin Şemdinli bölgesinin komutanı Irak Kürdistanı'ndan Abdullah Salih idi. Abdullah Salih, İzge'nin[137] de kuruluşunda doğrudan yer alan ve yerel aşiretleri örgütleyen kişiydi. Görüşmeci Necip Nemir'e göre Yüksekova'ya bağlı Badawa köyünde akrabaları da bulunmaktaydı.

---

[135] David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, 459

[136] Detaylı bilgi için bkz. Ruşen Arslan, **Ömrü Kısa Etkisi Büyük Kürt Örgütlenmesi Devrimci Doğu Kültür Ocakları-DDKO**

[137] İzge, Kürtçede "güneş ışığı" manasına gelen bir kelime. O dönemde Barzani ailesinin ve KDP'nin isteği ve desteği ile kurulan radyoya "izge" ismi veriliyor.

Dönemin tanıklarından görüşmeci Nemir'in ifade ettiğine göre, Ömer Çetin'in Hakkâri'deki aşiret reislerini para ve silah ticareti üzerinden ikna etmeye çalıştığı anlaşılıyor. Çetin, özellikle de Yüksekova'nın Irak sınırında bulunan Doski ve Oremari aşiretlerinin önde gelenleri ile yakın ilişki içinde olmaya çalışmıştır. Yine Nemir'e göre, Hakkâri'de DDKD'ye yardımcı olan kişilerin genel olarak okumuş solcu gençlerin ve Barzani karşıtı kişilerden kişiler olduğunu söylemiştir. Bu dönemde Behdinan bölgesinde feodalitenin temsili olan aşiret reislerinin hemen her örgüt ve yapı ile ilişki içinde olmaya gayret etmişlerdir. Bu nedeni de bu bölgede aşiretler ve aşiret reisleri arasındaki amansız mücadele ve iktidar alanı mücadelesinde Kürt siyasal hareketlerinin bir denge unsuru olması, ticari rant alanı sunması ve aynı zamanda devletle ilişki kurmanın bir yöntemi olarak görülüyordu. Bunlara ek olarak, KDP ve KYB'nin Irak Kürt partileri olması, Şemdinli'deki aşiretlerin aynı anda iki tarafla da ilişki kurmasını kolaylaştıran bir etken olarak görülmüştür. Aşiret reisleri, kendileriyle görüşmek isteyen hiçbir Iraklı Kürt partisini geri çevirmemekteydi. Çünkü bunun Türkiye hükümeti ile ciddi bir sorun teşkil edecek neden olmadığını gördüler. Buradan anlaşılıyor ki, KDP ve KYB arası çatışmaların zeminin oluşması için Türkiye'nin devlet politikası gereği, temenniden daha fazlasını yaptığı ve çatışma zeminini oluşturduğu görülüyor.[138]

Tezin bu bölümünde 1977-1978'de Irak'ın Soran bölgesinde bulunan ve Süleymaniye kentine bağlı olan Keladiza bölgesinden yola çıkan KYB'li peşmergelerin Hakkâri'de yerel aşiretler ve KDP-Geçici Komite'nin ortak askeri operasyonlarına maruz kaldığı ele alındı.[139] KYB'nin verilerine göre, 11 Mayıs 1978'de Dr. Halid Said komutanlığında 350, Ali Askeri ve Tahir Ali

[138] https://www.ozgurpolitika.com/haberi-kdp-ile-pastarlar-birlikte-kurtleri-katletti-128860 "KDP ile pastarlar (İran askeri) Birlikte Kürtleri Katletti"

[139] Bu konu hakkında detaylı bilgi için KYB'nin kurucularından Noşirwan Musftafa Amin'in anılarını topladığı ve 1997 yılında ilk basımı yapılan "From the Danube shore to the Nawzang valley: Political events in Iraqi Kurdistan from 1975-1978" kitabına bakılabilir.

komutanlığında 500 peşmerge, Celal Talabani ve Noşirwan Mustafa komutanlığında da 50 peşmerge Keladiza bölgesi üzerinden Hakkâri sınırlarına giriş yapmıştı.[140]

4.3. Îzge[141] Dengê Kûrdîstanê Li Şemdînan Xeber Di De: *Kürdistan'ın Sesi İzge* [Radyo] Şemdinli'den Haber Bildiriyor!

Tezin görüşmecilerden Necip Nemir (1960- …), Şemdinli'de yaşayan hem Türkiye vatandaşı hem de IKBY vatandaşı olan bir Kürt. KDP-Geçici Komite'nin de kurucularından biri. Nemir ile yapılan görüşmede KDP-KYB çatışması öncesine dair kamuoyu yaratılması hususunda KDP'nin radyo aracılığıyla büyük bir avantaj sağladığı anlaşılmıştır. 1970'li yıllarda Hakkâri gibi sınırlarla çevrelenmiş ve sürekli olarak iç çatışmalar nedeniyle yeni konumlanışlar almak zorunda kalan insanların yaşadığı bir yerde, siyasi gelişmeler hakkında kamuoyu yaratma gücünün ciddi bir iktidar alanını temsil etmekteydi. Nemir'in ifadelerine göre 1977 yılında, yani KDP-KYB çatışmasından yaklaşık bir yıl önce, 1977'de, KDP-Geçici Komite ve yereldeki destekçileri *Îzge Dengê Kûrdîstanê* isimli bir radyo istasyonunu Türkiye-Irak sınırının tam ortasında kalan Şemdinli'ye bağlı Şiwa Herkiya (Türkçeleştirilmiş adıyla *Meşeli Köyü*) köyünde büyük bir gizlilik içinde kuruldu. Böylece sınırın hangi tarafından saldırı gelirse, radyo istasyonunu, kısa sürede sınırın diğer yakasına geçirme şansına sahip olmayı planlıyorlardı. Bu istasyonun 1978 birakujisinde özellikle Hakkâri, Duhok, Zaho ve Urmiye gibi kentlerde ciddi bir rıza üretim aracı olarak görev gördüğü anlaşılmaktadır. Necip Nemir, KDP-Geçici Komite'nin Şemdinli'de radyo istasyonu kurma sürecini şu şekilde hatırlıyor:

---

[140] https://youtu.be/OLDTQVVLMfM?si=WNC6o8y1VLnyufSk *"1978 Hakkari trajedisi...KYB liderlerinin sonbaharı"* Bu kaynak hakkında şunu eklemek gerekir ki, bu belgesel, 1978 Hakkâri birakujisine tanıklık etmiş olan aşiret bireylerinin ve Noşirwan Mustafa'nın yazdığı ve 1997 yılında Soranice yazılan "The fingers which break each other: Political events in Iraqi Kurdistan 1978-1983" başlıklı anılarından derlenmiştir. İçerdeki bilgiler de olayların içinde yer alan kişiler ve tanıkların ifadelerinden oluşturulmuştur. Kullanılan görseller de dönemin Hakkârisine ait olduğunu yaptığımız görüşmelerden teyit edilmiştir. Bu belgeselde kullanılan görsellerin KYB'li peşmergelerin veya KYB'ye yakın kişilerin çektiği anlaşılıyor.

[141] İzge, Kürtçe'de "güneşin ışığı" manasına gelmektedir.

> "Diyarbakır'dan ya da Batman'dan gelen radyo araç gereçleri önce Yüksekova bağlı Serdeşt köyü yolu üzerinden Herînk köyünden, sonra da Şemdinli'nin sırasıyla; Bêmbo, Bêdêv, Bêzeno, Bêzele ve Herkê köylerinden geçirip Şiwa Herkîya köyüne götürdük. Katır sırtında taşıdık. Büyük parçalarını ise Derya (Şemdinli'nin Irak sınırına karayoluyla gidilen güzergâh) yoluna kadar arabayla orada da yine katırla Türkiye-Irak sınırının tam ortasına yerleştirdik. Diyarbakır'dan gelen uzman kişiler radyoyu kurdu. Hergün saat 19'da yayın yapıyordu. Geçici Komite'nin resmî yayın organıydı. Hergün üyeleri ve yöneticilerine şifreli mesajlar veya talimatlar bu yolla gönderiyordu parti. Parti üyelerine çalınan şarkılar veya başka söylemler üzerinden bile mesajlar gönderiliyordu. Ama önceden eğitimden geçiriyorlardı, yoksa mesajı doğru okumaları mümkün değildi. Ali Askeri ve Halid Said'in öldürüldüğü olay İzge vardı. 1988 yılına kadar bu radyo çalışmaya devam etti. Her köyde ve evde mutlaka bir radyo mutlaka vardı. Saat 19:00 olunca herkes radyonun başına geçer, peşmergeden son haberleri dinlerdi."

Radyonun 1978 birakujisinde KDP-Geçici Komite'nin KYB karşısında büyük bir avantaj sağladığı anlaşılıyor. Necip Nemir'e göre, Ali Askeri ve beraberindeki kişiler yerel aşiretler olmasa, Geçici Komite peşmergelerinin KYB karşısında durabilme şansları ve güçleri yoktu. *Îzge Dengê Kûrdîstanê* isimli radyo istasyonunun yerel aşiretlerin KDP-Geçici Komite etrafında toplanmasında ciddi bir etkisi olduğu ve bunun sonucunda da askeri güç dengesinin Geçici Komite lehine değişmesinde etkili olmuştur.

Şemdinli ve Hakkâri üzerinden geçmeye çalışan KYB'lilerin neredeyse her birinde radyo bulunmasının nedeni de buydu. KYB'li peşmergeler de İzge radyosunun 19:00'daki

yayınlarını dinliyor ve KDP-Geçici Komite'nin olası saldırı ve hareketlerini tahmin etmeye çalışıyordu. 1978 çatışmalarına tanıklık edenlerin hemen hepsi KYB'li peşmergelerin sırtında büyükçe radyolar taşımasına anlam veremiyordu. *Îzge Dengê Kûrdîstanê* radyo istasyonunun yerel aşiretler arasında rıza imal etmenin yanı sıra, istihbarat dağıtan bir aygıt görevi ile kullanılıyordu. Böyle düşünüldüğünde KYB'lilerin her birinin yanında neden bir radyo taşıdığı da daha anlaşılır olmaktadır.

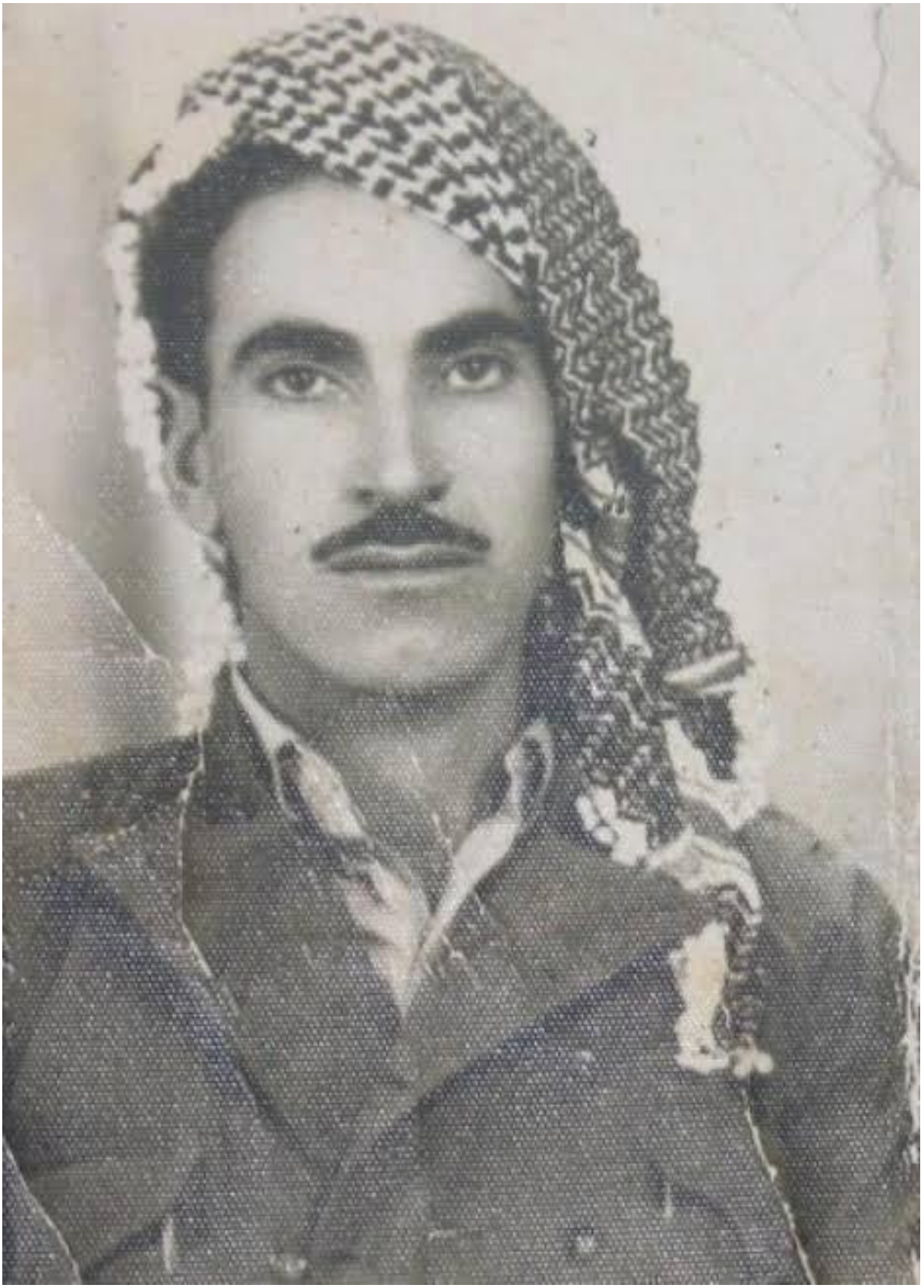
4.4. 1978 Birakujisi Hafızasının Toplumsal Çerçevesi İçinde Ali Askeri Cinayeti Örneği

1975 yılından sonra Irak-KDP çatışması Türkiye sınırları içine dahil olmaya başladı. 1975 yılında Irak hava kuvvetleri, BAAS rejimi tamamen bitirdiğini düşündüğü Irak Kürt hareketinin Şemdinli ve Hakkâri'ye çekildiğini görmekteydi. Bu nedenle 1975 yılında Irak hava kuvvetleri, Hakkâri ve ilçelerinde Türkiye sınırları içine giren peşmergeleri takip etmiş ve bombalamıştı. Bununla ilgili, 1973 seçimlerinde Hakkari'den Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili seçilen Mikail İlçin, Irak hava kuvvetlerinin Şemdinli ve Yüksekova'nın sınırdaki köyleri bombaladığını ileri sürüp, dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'e bölgede zarar ve ziyan gören köylülerin zararlarının temin edilmesi için yazılı soru önergesi vermiştir.[142] Bu dönemin KYB'nin kuruluşu tarihine denk gelmesi elbette ki, tesadüf değildi. 1975 yılından itibaren Hakkâri bölgesinde yerel aşiretlerin de desteği ile KDP-Geçici Komite'nin üsleri kurulmuştu. Üslerin bulunduğu bu bölgeler, Soran bölgesinin merkezi olan Süleymaniye'den İran'a giren, oradan da Zaho ve Duhok'taki KDP-Geçici Komite üyelerinden bölgenin hakimiyetini almak ve BAAS rejimi ile mücadele etmek isteyen KYB'liler açısından hayati bir geçiş alanıydı. Bu nedenle Talabani'nin bu bölgeyi ve bu bölgelerdeki aşiretleri tanıyan ve bilen kişilere komuta yetkisi verdiği anlaşılıyor.

[142] (4. Dönem, 12. Cilt, 82. Birleşim-Sayfa 376) (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 4, C.12 Toplantı:1, Birleşim: 82

KYB'nin kuruluş sürecinde yer alan Ali Askeri, Hüseyin Babe Şex, Dr. Halid Said ve Dr. Mahmud Osman daha ilk günlerinde Celâl Talabani ile uyum sağlayamadı. Farklı ideolojilere sahip olan bu kişileri *"Yekitî"* yani *"Birlik"* çatısı altında toplayan şey de zaten günün mecburiyetleri idi.[143] Bu şekilde KYB, bir çatı örgüt olarak kuruldu. KYB'nin kurucularından olan Noşirwan Mustafa Amin'in liderliğini yaptığı ve yasa dışı olarak faaliyet yürüten Marksist-Leninist bir örgüt olan *Komala*, diğeri ise BAAS rejimine karşı yıllarca silahlı mücadele yürütmüş olan Ali Askeri ve Resul Mamand liderliğindeki *Kürdistan Sosyalist Hareketi* (KSH) idi. KYB'nin kuruluşundaki açıklamada BAAS rejimine karşı verilen Kürt mücadelesinin feodal, aşiretçi, sağcı burjuva ve kapitülasyoncu Kürt liderliğinin beceriksizliği nedeniyle kaybedildiğinden bahsediliyordu. KYB, Kürtlere özerklik, Irak'a demokrasi vaadinde bulunuyordu. Bunun için de sol ve sosyalist bütün kesimleri BAAS rejimine karşı ortak mücadeleye davet ediyordu.[144] Eleştirilerin odak noktası Molla Mustafa Barzani ve KDP politbürosuydu.

[143] Ali Rıza Şeyh Attar, Kürtler, Bölgesel ve Bölgedışı Güçler, Çev. Alptekin Dursunoğlu, 169
[144] David McDovall, **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, 457

Resim 4.3.1 Ali Askeri, Irak'ta çektirdiği bir fotoğraf, 1960'lı yıllar

1978 birakujisinin Türkiye'deki Kürt siyasetince de takip edildiği ve yeni siyasi konumlanmaları beraberinde getirdiği görülüyor. Bu dönemde, Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Türkiye'deki *Rizgari* hareketi içinden kimi siyasi elitlerin 1978 yılındaki Şemdinli birakujisinde meydana gelen büyük trajediyi "memnuniyetle" karşıladığı anlaşılıyor. Bunun sonucunda da *Rizgari Gazetesi'nin* sorumlu müdürü Hatice Yaşar ve beraberindeki fikirdaşları, bu tutumu kabul etmiyor ve *"Ala Rizgari"*yi kuruyorlar. Yani Şemdinli'de KDP-KYB çatışmasının yankıları Türkiye'deki Kürt siyasal akımları arasında da bir kırılma ve ayrışma olarak kendini göstermekteydi.[145] 1975'ten sonra KDP'den ayrılan KYB'liler, yani Celâl Talabani'nin yanında saf tutan peşmergeler, KDP tarafından yapılan propaganda ile "cahş" ilan edilmiş ve Hakkâri'deki KDP ile ilişkili yerel aşiretlere adeta hedef gösterilmişti. Rizgari'nin 1978 yılındaki yayın müdürü Hatice Yaşar, bu konu hakkında Rafet Ballı'ya şu tanıklığı anlatmaktadır:

> "Barzani'ye yakınlık duyan bazı aşiretler, Irak'ın Soran bölgesinden gelip Suriye'ye gitmek isteyen Talabani'nin güçlerini Hakkâri'de yok ettiler. Biz o zamana kadar Talabani'yi "Caş" olarak görüyorduk. Bunun [Talabani'nin] faaliyet gösterdiği Soran bölgesi bize uzak olduğu için kendisini tanımıyorduk da. Bu olay olduğu sırada Ankara'da idim. T-KDP'nin temsilcilerinden biri geldi. Biz o sırada Barzanicilerle dostuz ya. "Celalileri hallettik" dedi. Talabanicilere "Celali" diyorlardı. "Nasıl" diye sordum. "İşte, öldürdük hepsini. Bizden kimsenin burnu bile kanamadı" dedi. Ali Askeri, Dr. Halid ve Şeyh Hüseyin'in de esir olduğunu söyledi. "Tamam" dedim, "anlaşılıyor ki, siz bunlara gizlice saldırdınız". Bunun üzerine, olayı kınayan ve

[145] Rafet Ballı, **Kürt Dosyası**, 87-88

> esirlerin kayıtsız-şartsız serbest bırakılması talebinin yer aldığı Rızgari gazetesinden 100 bin adet bastık. Bu kadar açık bir olayda bile bir grup arkadaş Barzani'yi desteklediler. Bu, aramızdaki fikir ayrılıklarını daha da derinleştirdi. 1978 sonunda bölünme oldu ve biz Ala Rızgari (Kurtuluş Bayrağı) adını aldık. Aynı adla legal bir yayın organı çıkardık, 1980'e kadar. Bu derginin sorumlu yazı işleri müdürü de bendim."[146]

Görüldüğü üzere, 1978 birakujisinin Ankara'da yayın yapan ve dönemin önemli Kürt basın ve yayın organı olan Rizgari ile T-KDP'nin içinde ayrışmalara neden olmuştur. Bununla beraber, 1978 birakujisine dair her ne kadar konuşulması istenmese de esas itibarı ile dönemin Barzani'ye yakın olan gazete ve siyasi kesimlerin olup bitenlerden haberdar olduğu görülüyor.

1975'de Cezayir Anlaşması ile aralarındaki sorunları görünürde dahi olsa çözen İran ve Irak devletleri, KDP'ye karşı ortak cephe oluşturma kararı aldılar. Bu tarihten sonra KDP, Irak'tan çekilmek zorunda kaldı. Molla Mustafa Barzani ve beraberindeki yüzbinlerce kişi İran Kürdistanı'na geçerken, Türkiye sınırı yakınındaki peşmergelerin önemli bir kısmı da Hakkâri'ye, ama özellikle de Şemdinli ilçesine geçti. Bunun nedeni de akrabalık bağları, Barzani sempatizanlığının Hakkâri'de yaygın olması ve bu bölgedeki aşiretlerin Barzani'den yana olması. Bunun karşısında ise başını Celal Talabani, Ali Askeri, Noşirwan Mustafa ve İbrahim Ahmed'in çektiği "yenilikçi" grup ise Suriye'ye geçmişti.

1975 yılında İran ve Irak arasında imzalanan Cezayir Anlaşması ile çöken Irak Kürt siyasal hareketi katliam korkusuyla, Irak'tan kitleler halinde çıkmaya başladı. Bu sırada, Irak üzerinden İran'a geçen binlerce kişiye yol gösteren ve yardımcı olan ailelerden biri de bu tez çalışmasının yazarının ailesiydi. Bu konu hakkında yazarın aile bireylerinden biri olan ve

[146] Rafet Ballı, **Kürt Dosyası**, 87-88

1946 yılında kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nde "binbaşı" olan Ahmet Yazan'ın oğlu Ferhat Yazan, 1975 yılına ilişkin şunları ifade etmektedir:

> "1975'te köyümüze gelip İran'a geçecek ilk gruptan babama bir mektup geldi.
>
> Kimden geldi bilmiyorum, ama babam o mektubu alır almaz Xırwate'ye [Yüksekova'ya bağlı Büyükçiftlik beldesi] gidip Osman Zeydan'la hemen ardında Çukurca'ya gidip Macit Pirozbeyoğlu'yla görüşüp geri geldi. Ve o günden sonra hergün yüz, ikiyüz kişilik kadın çocuk yaşlı kafileler, genelde Çukurca'dan Xırwate'ye ordan da köyümüze gelmeye başladılar. Köyümüz İran hududuna yakındı, fırsat bulur bulmaz huduttan geçiriyorlardı. Öyle ki, o yıl köydeki bütün kadınlar sabahtan akşama kadar ekmek pişiriyorlardı yine de bazen babam fazla olanları komşu köylere gönderirdi. Her gelen gruba köyden bir veya iki kişi klavuzluk yaparak huduttan geçiriyorlardı. Bazen klavuzluk yapacak adam kalmıyordu o durumda daha yeni ergenliğe yetişmiş abim ve ben de onlarla hududa kadar klavuzluk yapıyorduk. Gündüz kadın çocuk ve yaşlıların olduğu aileler gelirken geceleri yüz yüz eli kişilik silahlı peşmerge gurupları gelip İran'a geçiyorlardı. Bu arada Oramar ve Bayi köyünden de aynı şekilde gruplar geliyordu. O yıl kar yolları kapatıncaya aynı yoğunluk devam etti. Aradan bir yıl mi geçti iki mi tam hatırlamıyorum, İran'dan babama bir mektup geldi. Sadık adlı biri getirmişti (ismi geçen Sadık daha sonraları defalarca gelip gitti). Babam mektubu alır almaz İran'ın Kereç şehrine gitti. Dönüşte civar köyler dahil bütün adamlarını topladı ve şöyle dedi; bundan sonra peşmergeler kafile kafile İran'dan gelip Irak'a gidecekler hazırlıklı olun.
>
> Bir süre sonra KDP'nin bir yetkilisi (Ebu Anter) gelip evimize yerleşti. Bu arada küçük gruplar halinde peşmergeler gelmeye başladı. Genelde Bayi köyüne gönderiliyor ordan Türkiye-Irak hududuna yerleşmeye başladılar. Bir süre sonra

> Namık Cevher ve Kerim Sincari köye geldiler. Babam onları kimsenin pek uğramadığı bir odaya koydu ve sanırım üç aya yakın orda kaldılar ve hizmetlerini sadece ben yapıyordum. Köyde olduklarını bizden başka kimse bilmiyordu. Bu arada peşmergeler artık büyük guruplar halinde İran'dan Irak'a gidiyorlardı ve genelde bizim köye uğrayıp klavuz eşliğinde yola çıkıyorlardı. Artık sadece Şemdinli ya da Oramar güzergâhı değil, Çukurca'ya da gidip oradan Duhok yakınlarına gidiyorlardı."

Ali Askeri, Süleymaniyeli, yani Soran bölgesinde doğmuş genç bir peşmergeydi. 1975'te KDP'nin BAAS rejimi ve İran karşısında Cezayir Antlaşması ile derin bir yenilgiye uğraması ile KDP'nin "Aş Betal" yani "iş bitti, paydos" demesi ile KDP, BAAS rejimi karşısında yenilgiyi kabul etti.

Ali Askeri, KYB'nin üç temel kurucularından biriydi. Esas olarak Ali Askeri, *Kürdistan Sosyalist Hareketi*'nin (KSH) genel sekreteri iken KYB'nin kurucuları arasına girmiş ve politbüro üyesi oldu. Onunla beraber yine Dr. Halid Said KSH'in Merkez Komite Üyesi ve KYB'nin politbüro üyesi görevlerinde yer aldı. KYB'nin bir diğer komite üyesi Şeyh Hüseyin'di. Bu üç kişi de KYB'nin kuruluşundan itibaren Noşirwan Mustafa Amin ile beraber Celâl Talabani liderliği ile tamamen uyuşmuyorlardı. Ali Askeri, Dr. Halid Said ve Şeyh Hüseyin, 1978 yılında Hakkâri'ye bağlı Baze köyünde Qiyade Miweqqet, yani KDP-Geçici Komite'nin etkisindeki yerel bir aşiretlerden biri olan Jirkilerin silahlı bireylerinin eline esir düştüler.

Ali Askeri, KYB'nin "alan sorumlusu" olarak görevlendirilmişti. Askeri, Soran bölgesinden biri olmasına rağmen, BAAS rejimine karşı KDP saflarında Behdinan bölgesinde yıllarca mücadele etti. 1961 yılındaki Irak Kürt siyasal hareketinin BAAS rejimine karşı başlattığı

silahlı mücadelede parlak bir peşmerge komutanı olarak sivrildi. Bu süre boyunca Ali Askeri, Behdinan bölgesindeki hemen her aşiretle yakın ilişki kurmayı başardı. Ali Askeri, 1971'deki Kürt direnişinde KDP içinde Behdinan bölgesinde önde gelen komutanlardan biriydi. Bu nedenle Ali Askeri, Hakkâri'nin hemen her yerinde KDP adına çalışma yürütmüştü. 1978 yılında KYB adına "saha sorumlusu" olarak Hakkâri'ye gönderilmesinin izahı da tam olarak buydu. Hakkâri vilayetini ve buradaki yerel aşiretleri yakinen tanıyordu.

1978 birakujisini hatırlayan çoğu kişi, Ali Askeri'nin Hakkâri'nin Irak sınırındaki her aşiret büyüğü ile bir şekilde temasa sahip olduğunu anlatmaktadır. Askeri ilgili özellikle de yaşlı kesimlerin mutlaka bir şekilde haberdar olduklarını gördük. 1978 birakujisinde Ali Askeri'nin Hakkâri'de başından geçenlere ilişkin tarihçi David McDowall şunları ifade etmektedir:

> "Kürt siyasetinin ve toplumunun çözülmemiş zayıflıklarını, 1978'de feci bir boyuta ulaşan Barzaniler ile Talabani arasında yeniden alevlenen kan davası kadar gösteren başka bir şey yoktu. Bu kan davasının farkında olan KYB saha komutanı Ali Askeri, Şam'da Talabani'ye bir mektup yazarak, ona tek bir düşmanın Saddam Hüseyin olduğunu ve Kürtler arası düşmanlıkların bırakılması gerektiğini hatırlattı. İntikam almak isteyen Talabani Ali Askeri'yi dinleme konusunda isteksizdi. Talabani, 1977'de Kürdistan'a döndü ve karargahını İran sınırının hemen içine, Serdeşt'in batısındaki Nawkan'a kurdu. [Talabani] Nisan 1978'de, Kamışlo'dan[147] Türkiye sınırının hemen içindeki bazı Kürt köylerine sevk edilen büyük miktarda silahın alınması için 800 adamla Askeri'yi kuzeye [Hakkâri'ye] gönderdi. Talabani, 'Askeri yol üzerindeki KDP-Geçici Komite üslerini yok edecek' şeklinde yazılı talimat verdi. Ancak bu emirlerin bir kopyası, Türkiye'deki bir Kürt partisi aracılığıyla KDP-Geçici Komite komutanı Sami Abdurrahman eline geçti ve Talabani'nin niyetine dair sağlam kanıtlar

[147] Suriye'nin sınırları içinde kalan ve Mardin'in Nusaybin ilçesinin hemen karşısındaki Kürt kenti.

> sağladı. Sami, Talabani'ye karşı içten bir nefret besleyen İdris Barzani'ye karşı sorumluydu [komutası altındaydı] ve bunu biliyordu."[148]

McDwall'ın aktardığı bu ifadelerle bizlerin alan çalışmaları sırasında görüştüğü kişilerin tanıklıkları birbiriyle uyuşmaktadır. Zira, Talabani'nin "alan sorumlusu" olarak gönderdiği Ali Askeri ile Talabani'nin KDP-Geçici Komite ile karşı karşıya gelme istekleri birbirinden ayrışmaktaydı. Askeri, KDP-Geçici Komite ile diyalog yolunu tercih etmeyi seçmiş olsa da Talabani'nin, "aş betal"dan sonrasın KDP'nin gücünü yitirdiğine inandığı anlaşılıyor. Talabani'nin, güçten düşmüş olan KDP-Geçici Komite'yi devre dışı bırakıp, Kürt siyasal hareketinin ana unsuru olma arzu içindeydi. Bununla beraber Talabani, kendi taraftarı olan peşmergelerin daha önce KDP eliyle öldürülmüş olmasının intikamını almak istediği de açıktı.

Türkiye'deki Kürt siyasi fraksiyonlarının 1978 birakujisine dair tavırlarının Rizgari, DDKO, T-KDP Barzani'den yana tavır alırken, Özgürlük Yolu (PSK) ise ilk zamanlarda daha ortada durmayı tercih ediyordu. Bu konuda *Özgürlük Yolu*'nun çıkardığı *Roja Welat Gazetesi*'nin 1978 yılı nüshalarında bu durum görünmektedir.[149]

Hakkâri'deki 1978 birakujisinde ölen peşmergelerin sayılarına yönelik taraflar, dönemin gazeteleri ve arşivleri arasında muhtelif rivayetler olduğu görülüyor. 5 Aralık 1978'de, Geçici Komite adına *Roja Welat* gazetesinin 12. sayısına gönderilen Türkçe ve Arapça dillerinde yazılmış *Geçici Komite'den Bir Yoldaş* mahlas ismiyle yazılmış *"KDP-Geçici Komite'den Mektup"*a göre, Şemdinli ve Hakkâri'deki çatışmalar esnasında KDP-Geçici Komite'nin eline 350 KYB peşmergesi esir düşmüştü. KDP-Geçici Komite adına yazılan bu mektupta,

---

[148] A.g.e **A Modern History of Kurdish**, 808

[149] Geçici Komite'den Bir Yolda**ş** (1978*) KDP-Geçici Komite'den Mektup*, Roja Welat, 12. Sayı, 12

Şemdinli'de, Haziran 1978'de yaşanan birakuji için, "üzücü olay" tanımlaması yapıldığı görülüyor.

Türkiye sınırları içinde ortadan kaybedilen ve halen "faili meçhul" olan KYB peşmergelerinin akıbetlerinin bu denli dramatik olması, Şemdinli'de KYB'li peşmergelere karşı savaşan çok aktörlü bir yerel yapıyla beraber, kaybedilen kişilerin daha ziyade Soran bölgelerinden gelmeleri ve ailelerinin akıbetlerini soramayacak kadar uzak bir mesafede olmasından kaynaklanıyordu. Bu aktörlerin bazıları yerel aşiretler, bireyler, dini liderler, aşiret reisleri ve kimi zaman da resmi kolluk güçleriydi. Öldürülen kişilerin sayısı ve öldürülme şekilleri her ne kadar tartışma konusu olmaya devam etse de KYB'nin üç kurucusundan biri olan Ali Askeri'nin Hakkâri'de devletin son derece güçlü ve tetikte olduğu bir zaman diliminde, Kürt aşiret reislerinin güçlerini tahkim etmeye çalıştığı bir zamanda, yüzlerce kişi ile beraber 15 günden fazla bir süre boyunca Zap vadisindeki Baze köyünde açlık ve susuzlukla teslim alınmaya çalışıldığı vakasını görünmez kılmamaktadır.

Alan çalışmaları esnasında 1978 birakujisinin KYB'lilerin en fazla zayiat verdiği askeri taktiğin "pusu atma" taktiği olduğu anlaşılmıştır. Pusuda kalan kişiler arasında Ali Askeri ve Dr. Halid Said gibi KYB'nin en önemli lider kadroları da vardı. KDP-Geçici Komite ve Hakkâri'deki Jirki gibi yerel aşiretlerin KYB'lilere yönelik pusular hakkında Celâl Talabani, Ekim 1978'de gazeteci Niyazi Dalyancı ile gerçekleştirdiği röportajda, Dr. Halid Said ve Ali Askeri ile onlara bağlı peşmerge grubunun katledildiğini anlatmıştır. Talabani'ye göre 140'tan fazla KYB'li peşmergenin öldüğü bu çatışmalarda, Türk helikopterlerinin ve askerlerinin olayları yalnızca izlemekle yetindiklerini, 1978 yılının Ekim ayında Jirkî aşiretinin elinde 20 kadar KYB'linin tutsak olduğunu söylüyordu.[150]

[150] Röportaj hakkında daha detaylı bilgi için bkz. https://birartibir.org/kurt-koridorunda-yuruyus/

Resim 4.3.2 Soldan sağa doğru, Dr. Halid Said ve Ali Askeri (Ali Askeri'nin son günlerine ait bir fotoğraf)

Celal Talabani, Noşirwan Mustafa ve Ali Askeri[151] 1975 yılında KYB'yi Şam'da kuran 3 önemli figürdü. 2009'da Noşirwan Mustafa, Goran partisini kurmuş ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminde KYB'yi de geride bırakacak kadar oy aldığı seçimler oldu. Bu kişilerin ortak özelliği Süleymaniyeli ve Kürtçenin Sorani lehçesini konuşmalarıdır.

Irak'taki "Kürt devrimi" 11 Eylül 1961'de başladığında Barzani, Ali Askeri'den Hakkâri ve Şırnak sınırında bulunan Zaho, Duhok ve Behdinan bölgelerindeki Kürt peşmergelere komuta etmesini ister. Tüm bunları başarıyla gerçekleştiren Ali Askeri, 1961 direnişinden sonra KDP'nin önde gelen kadrosunun en genç üyesi haline geldi. Bu şekilde, 1960'larda Ali Askeri, KDP'nin en etkili ve önemli askeri liderlerden biri haline geldi. Behdinan bölgesinde, bir Soran olmasına rağmen, BAAS rejimiyle girişilen birçok çatışmaya liderlik etti ve farklı

[151] Ali Askeri 1936 yılında Süleymaniye şehri yakınlarındaki Goptapa kasabasında doğdu. 7 erkek ve 3 kız kardeşin en küçüğüydü. Goptapa'da okul olmadığı için okumak için Askar'a taşınmak zorunda kaldı. 3. sınıfa kadar kaldığı Askar'da Ali Askeri, daha sonra 4. ve 5. sınıfı okumak için Ağcalar'a, orta okulun son yılında Kerkük'e taşındı. Yaşı çok küçük olduğu için üvey annesi onunla birlikte Kerkük'e taşındı ve burada yeni bir hayata başladılar. Birkaç yıl içinde Ali Askeri, genç Kürt öğrencilerini Kerkük'teki Kürt öğrenci hareketinin üyeleri olmaları için bir araya getirmeyi başardı. Ali Askeri, 17 yaşında KDP'ye üye oldu. Liseyi bitirdikten sonra Harp Okulu ve İnşaat Mühendisliği Okulu'na başvurdu, ancak KDP ondan Musul'a taşınmasını ve KDP'nin temsilcisi olmasını istedi, bu yüzden üniversiteye hiç gitmedi.

peşmerge gruplarına komuta etti.[152] Irak Hükümetine karşı başlatılan "1961 devrimi" sırasında Ali Askeri, o sırada KDP'nin Irak Kürdistanı'ndaki beş büyük askeri gücünden biri olan *Kubat Gücü*'nün başındaki kişiydi. KDP'nin diğer güçlerinin başında İbrahim Ahmed, Rizgari güçlerinin başında Celal Talabani ve Kawa ve Karadağ güçlerinin başında Omar Mustafa ve Kemal Müftü vardı.[153]

İran ve Irak arasındaki 1975 Cezayir Anlaşması'nın ardından, Kürt mücadelesine verilen tüm destek durduruldu. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, dönemin Irak Başkan Yardımcısı olan Saddam Hüseyin ile imzaladığı Cezayir Anlaşması'na binaen, Irak'taki Kürtlere silah lojistik ve insan kaynağı tedarik etmekten vazgeçmeyi kabul etti. Bu, Mustafa Barzani ve o dönemde Irak Kürdistanı'nda tek Kürt partisi olan KDP'nin Bağdat'a karşı silahlı mücadeleden vazgeçmesine ve Molla Mustafa Barzani ile beraber, Behdinan'ın Barzan bölgesindeki insanlar başta olmak üzere on binlerce kişinin İran'a sürgüne gitmesine yol açtı. 1975'te Ali Askeri, Mustafa Barzani'den Irak rejimine karşı savaşmaya devam etmesini ve Kürtlerin hakları için "ayağa kalkmasını" istedi. Ancak Molla Mustafa Barzani, kimsenin Irak hükümetine karşı silahlı mücadeleyi devam ettirmemesi gerektiği kanaatindeydi. Böylece KDP içinde Kürt liderliğinin geleceği konusunda bölünmüş bir hale geldi.

KDP liderliğinin bölünmesinden sonra, sol görüşlü KDP kadrolarının birçoğu bölünmeye ve devrimi ayrı ayrı yeniden başlatmaya ve Kürt hareketini Irak Kürdistanı'nda sürdürmeye karar verdi. Ali Askeri, Omar Dababa, Resul Mamand ve Dr. Halid Said, sonrasında KYB'nin kurucu unsurlarından biri olacak olan Kürdistan Sosyalist Hareketi'ni (KSM) kurmaya karar verdiler.

---

[152] "Ali Askari (1936-1978)" https://web.archive.org/web/20110824172753/http://www.kurdsat.tv/news.php?id=7&type=biography

[153] Detaylı bilgi için bkz. David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç

Ali Askeri daha sonra partisine, Saddam Hüseyin ve rejimine karşı yeni bir devrim başlatacak olan Kürdistan Yurtseverler Birliği olarak adlandırılacakları yeni inşa edilen partilerden oluşan bir birlik oluşumun içine girdi. 1 Haziran 1975'te KYB, iki örgütün şemsiyesi altında kuruldu. Bu, Noşirwan Mustafa liderliğindeki Marksist-Leninist grup *Komala* ve Ali Askeri liderliğindeki *Kürdistan Sosyalist Hareketi*'nden (KSH) oluşuyordu.

Ali Askeri, KYB'nin ilk kongresinde partinin politbürosu ve tüm Peşmerge güçlerinin komutanı olarak atandı. 1975-1978 döneminde 3.000'den fazla KYB'li peşmergenin , 1975'te KDP direnişinin yenilgiye uğramasının ardından BAAS rejimine karşı KYB direnişini başlatan Ali Askeri'nin komutası altındaydı.

Saha komutanlığını Ali Askeri'nin yürüttüğü ve 1975'de KYB'nin başlattığı silahlı mücadele, Irak Kürdistanı'nda, KYB liderliğinde "Yeni Devrim" olarak anılmaya başlandı. Bu nedenle KYB'nin kuruluşu Irak Kürdistanı'nda büyük bir heyecan yaratırken, diğer yandan da Sami Abdurrahman ve perde arkasından İdris Barzani komutasındaki KDP-Geçici Komite'de ciddi bir rahatsızlığa neden oldu. Bu nedenle 1976 yılında kurulan KDP-Geçici Komite'nin ilk icraatlarından biri KYB ve Talabani aleyhine "cahş" ve "hain" propagandasını yaymak oldu. Yani 1978 birakujisine giden siyasal süreç, bir anda çıplak şiddetle zuhur etmedi. Bu olayın öncesinde KYB ve KDP-Geçici Komite arasındaki "enformasyon" görünümlü dezenformasyon savaşları cereyan etti.[154] Yaklaşık iki yıl boyunca devam eden bu enformasyon savaşları, 1978 yılının ilkbahar aylarında Türkiye sınırları içinde, Hakkâri'de çıplak şiddete dönüştü. 1977'de, Şemdinli'nin Meşeli köyünde (Şiwa Herkiya) kurulan *İzge Denge Kurdistane* isimli radyo istasyonu en önemli propaganda aygıtı oldu.

[154] https://www.youtube.com/watch?v=QpqEHrHzF00&t=123s "Kardeşlerin arkasından kavga etmek ve kardeşleri kardeş katline zorlamak" Sorani: [شەڕی پشت ئاشانی براکان و ناچارکردنی براکان بۆ برا

Yapılan saha çalışmalarında, 1976-1978 yılları arasında Hakkâri'deki Irak-Türkiye sınır hatlarındaki köylerde "kaçakçılık" olgusunun anti-Talabani ve anti-KYB propagandası için güçlü bir rıza üretim makinesi olarak çalıştığı anlaşılıyor. Zira sınır bu bölgelerinde ticaretle beraber sadece mal ve beden akışı değil, aynı zamanda Irak siyasetine ilişkin bilgiler de Türkiye sınırından girip çıkıyordu. Yani bölgedeki sınır ticareti aynı zamanda bir bilgi akışını da sağlıyordu. Sınırın diğer yakasında Barzani ve KDP'nin güçlü olduğu düşünüldüğünde, 1978 birakujisinde Hakkâri'deki aşiretlerin KDP'yi neden destekledikleri daha da anlamlı hale gelmektedir. Şemdinli'de yaşanan birakujinin sonuçlarının bilinenden daha dramatik olmasının en önemli nedenlerinden biri de birakujiden önce yaşanan ve içeriğinde bolca manipülasyonun olduğu enformasyon savaşları olduğu anlaşılıyor.

KYB liderliğindeki yeni mücadele, Ali Askeri'nin 23 Kasım 1977'de Bağdat'ta Saddam Hüseyin ile Kürdistan için özerklik statüsünün uygulanması, Kürdistan'daki partilerin yasallaştırılması ve yıkılan Kürt köylerinin durumu hakkında görüşmek üzere görüşmesiyle kısa bir süre durduruldu. Üç nokta da Saddam Hüseyin tarafından reddedildi ve bu, Ali Askeri'nin Kürdistan'a dönmesinin ardından KYB'nin operasyonlarının yeniden başlamasına yol açtı.

Birinci Kürt-Irak Savaşı'nın ve Mustafa Barzani liderliğindeki direnişim düşüşünden sonra, Irak Kürt siyasal hareketi arasında BAAS rejimine karşı mücadeleyi sürdürme konusunda birçok anlaşmazlığa neden oldu. Ali Askeri, Mustafa Barzani'den savaşa devam etmesini istedi. Ancak Mustafa Barzani, Irak ve İran arasındaki 1975 Cezayir Anlaşması'nın bir parçası olarak KDP ikmâl hatlarının tamamen kesilmesinin ardından, Kürt isyanının geri çekilmesine ve askıya alınması emrini verdi. Bu şekilde Cezayir Anlaşması'ndan sonra KDP, Irak'tan

çekildi. İran ve Türkiye'de üslendi. Bu arada Celal Talabani, "feodal, aşiretçi, burjuva, sağcı ve teslimiyetçi Kürt [KDP] liderliği" olarak işaret ettiği Molla Mustafa Barzani'yi yetersiz buluyordu. KYB'nin ortaya çıkışı da bu şekilde oldu. Talabani, Barzani'yi bir nevi protesto etmek ve KDP'den kesin olarak ayrılmak için Suriye'deki sürgünde bulunduğu sırada KYB'yi kurmaya karar verdi.

Suriye'de bulunan ve KYB'yi kuran Celal Talabani, Irak Kürt siyasi elitlerine KDP'den kurtulmaları gerektiğine dair mektuplar ve haberler gönderiyordu. İdris Barzani ve Sami Abdurrahman'ın komutası altındaki KDP-Geçici Komite, Talabani'nin bu ani ve sert meydana okuyuşuna yumuşak bir cevap vermeye niyetli değildi. KDP-Geçici Komite'nin Talabani'nin Irak Kürt siyasi elitlerine gönderdiği "KDP'den kurtulun" minvalindeki mesajları son derece ciddiye alıyordu. Bunun için de KYB'lilerin daha IKBY'ne girmeden onları Türkiye sınırları içinde askeri üsler inşa etmiş ve Hakkâri'nin sınır köylerindeki yerel aşiretle ilişki kurarak KYB'lileri öldürmüşlerdir. Bu şekilde önceden önlem olan KDP, Şemdinli'de düzinelerce KYB savaşçısını pusuya düşürdü ve öldürdü.[155]

Durum bu minval üzerineyken Celal Talabani, KDP güçlerinin tasfiye edilmesinde artık daha da ısrarcıydı. KDP ile sınırlı ama doğrudan teması olan Ali Askeri ise Celal Talabani'yi Saddam Hüseyin'in ve BAAS rejiminin tek düşman olduğu ve Kürt iç çatışmasının terk edilmesi gerektiği konusunda ısrar ediyordu.[156] Bunun için de Talabani'ye mektuplar gönderiyordu.

[155] A.g.e **A Modern History of Kurdish**, 808
[156] https://en.wikipedia.org/wiki/Ali_Askari

Resim 4.3.3 KYB'nin 3 önemli kurucusu, sol baştan: Avad Geredeyî, Celâl Talabani, Ali Askeri, 1977, Kandil Dağı eteklerindeki Bradost Bölgesi, İran

Fakat bu mektupların Hakkâri'de bulunan KDP destekli yerel aşiretlerin eline geçtiği ve böylece bu mektupların bir şekilde Sami Abdurrahman ve İdris Barzani'ye ulaştığı anlaşılıyor. Bu mektuplar, KDP-Geçici Komite'nin yerel aşiretlerle birlik olup KYB'li peşmergeleri öldürmeleri büyük bir koza dönüştü. Bu durum, o esnada çoğunluğu Şemdinli'de bulunan KYB'li peşmergeler için büyük bir trajediye dönüştü. Ferhat Yazan, 1978 Şemdinli'de yaşanan KDP-KYB çatışmasını şöyle hatırlamaktadır:

> "O tarihlerde babam [Ahmet Yazan] Mesut ve İdris Barzanilerle yoğun bir ilişki içindeydi.
>
> Bayi ayağında[157] da Mehmet Reşit ve Ahmethan varlardı. KYB mensup peşmergelerin bölgeye intikal edileceği haberi gelmişti. Barzanilerden gelen talimat da çatışmaya (KYB'lilerle) girilmeden bölgeye girilmelerine izin verilmemesi yönündeydi.

[157] 1977 yılının Ekim ayında Şemdinli'ye Bayi köyü yaylası olan Deştilok'ta KYB'liere kurulan pusudan bahsediyor.

Ancak bizim ismi geçen iki şahısla birlikte Bayilerimiz daha çok onlara ait silah ve paralara sahip olma isteği yüzünden Deştilok'ta çatışma yaşandı ve iş çığırından çıktı "silah bırakın" çağrısına uymayan peşmergelerle çatışma çıktı. Her iki taraftan da ölen ve yaralanan oldu.

Babam olayı duyunca çileden çıktı iki şahsı köyümüze çağırdı ve çok ağır şekilde fırçaladığına bizzat şahidim.

Olayın içeriğinin tam olarak ne olduğunu bilmiyorum, ama Babam "şimdi Barzanilere nasıl izah edeceğim ve ikinizi nasıl kurtaracağım!" diyordu.

Gerçi olaydan sonra iki şahsı alarak Kerece götürdü, ama giderlerken iki şahsın çok tedirgin olduklarını da hatırlıyorum.

Ancak gitmeden önce zaten olan olmuştu Dızê Bazê[158] deresinde Ahmet Adıyaman öncülüğünde ki Jirkiler de aynı amaçla katliam yapmışlardı.

Yani bildiğim kadarıyla ve babamın aktardığına göre böyle bir katliam emri verilmemişti. En azından Bayilerin olayından önce, kan döküldükten sonra belki de artık "vurun" emri gelmiş olabilir. Daha doğrusu gelen emir KYB'nin bölgede örgütlenmesini engellemeye yönelikti

Ama bizimkiler, olayı çığırından çıkardılar. Yani açıkçası o katliamların fitilini ismi geçen iki şahısla birlikte akrabaları gerçekleştirdi. Babam iki şahsı o olaydan sonra hiç affetmedi. Evet babam Barzanilere çok bağlıydı, ama kardeş kanının dökülmesini "barbarlık" olarak nitelendiriyordu ve onun dediğine göre bu olayların bu merhaleye gelmesine Barzaniler de çok rahatsızlandı. Bu kadarına şahit oldum."[159]

Bu olayın içinde yer almış olan Necip Nemir'e göre, Deştilok'taki bu çatışmada 11 KYB'li peşmerge ve 2 KDP'li peşmerge hayatını kaybetti. KYB'li peşmergelerin cenazeleri 3 gün

[158] Hakkâri'ye bağlı Baze köyünden bahsediyor.

[159] İfadelerdeki yazım yanlışları Ferhat Yazan'a aittir. Kendisi bu konuda yazılı olarak cevap vermek istedi.

boyunca burada kaldıktan sonra, Türk hükümet yetkilileri gelip kontrol ettikten sonra köylüler tarafından çatışmaların olduğu yer kazılarak gömüldüler. KYB'lilerin önemli isimlerinden Milazim Hesen Xoşnavi de bu çatışmada yerel aşiretlerce ve KDP- Geçici Komite tarafından öldürüldü.

Ferhat Yazan anlaşılacağı üzere, Şemdinli bölgesi birakuji açısından önemli bir hafıza merkezidir. Bununla beraber, Ferhat Yazan'ın aktardıklarında da görüldüğü gibi, 1978 birakujisine ilişkin doğrudan aktör veya fail kişiler dahi bu mesele hakkında ya konuşmak istemiyor ya da ailelerinin bu katliamın bir parçası olduğunu hatırlamak istemiyor. Fakat, 1978 birakujisine ilişkin bir hafıza mekânı olan Şemdinli ve Hakkâri'deki tanıklıklar yaşanılmış olan olayları farklı formlarda olsa da sürekli diri tutuyor. Fakat bunu yaparken yakınları birakujide yer aldığı için birileri birakuji anlatısından "tenzih" edilerek anlatılıyor. Böylece 1978 birakujisi münferit ve bireysel çatışmalar yumağıymış gibi aktarılıyor. 1978 birakuijsi, bu tez vesilesi ile ilk kez metodolojik bir disiplinle, kamusal tartışma alanında yer alıyor.

Resim 4.3.4 Ali Askeri at sırtında, 1970'li yıllar, Behdinan Bölgesi

Ali Askeri cinayeti üzerine en fazla eğilen kişilerden biri de Mustafa Ayber isimli görüşmeciydi. Şemdinli'de yaşayan ve o dönemde DDKD içinde aktif olarak yer alan Mustafa Ayber'in 1978 birakujisine ilişkin anılarını şu şekilde aktarıyor:

> "Ali Askeri, 1977 yılında Suriye'den Baze köyü üzerinden Yüksekova'ya oradan da Şemdinli'ye geçmişti. Şemdinli'de, Gerdi mıntıkası olarak bilinen Irak sınırındaki Betyo, Robinis, Goste Gunde Gerge köylerinde aylarca kaldı. Bu köyler çok stratejik bir konuma sahipti. Çünkü hem Irak'a hem İran'a hem de Türkiye'nin farklı yerlerine giden bir üçgende yer alıyor bu köyler. Bu köyler arasında Derke köyü çok önemlidir. Çünkü buradan Hewler ile Türkiye sınırı vardı. Ali Askeri ile iki kere Şemdinli'deki Betyo köyünde bir araya geldik. Yine Şemdinli'de önemli bir köy olan Gare köyünde 15 gün kaldı Ali Askeri. 1978 yılın arasında Ali Askeri'nin emrindeki 800 kişi Türkiye'de bulunan ve Barzani taraftarı olan Jirki ve Qeşuri, Bayi gibi aşiretlerin bulunduğu bölgelerde pusuya düşürüldü. Uzun bir yolculuktan geldikleri için

teçhizatları da yoktu. Ali Askeri ile o günlerde konuştuğumuzda KDP peşmergeleri ile çatışmayacaklarını, birakujiye izin vermeyeceklerini söylüyordu. Ama silahları ve yiyecekleri yoktu. KDP'lilerden farklı olarak halk, KYB'lilere yemek ve hatta su dahi vermiyordu. Ali Askeri ve beraberindeki 800 KYB'li Soranlı peşmerge, Zap vadisinde bulunan bölgeden Beytüşşebap'a oradan da Irak Kürdistanına geçeceklerdi.

Ben de bu sırada bizzat yanındaydım. Barzani peşmergeleri, Ali Askeri'nin Barzani düşmanı olduğuna dair haber gönderdi Şemdinli'ye. İmamlar ve Geçici Komite üzerinden gönderdi [haberleri]. Köylüler, Barzani'yi destekliyordu. Bu yüzden Ali Askeri kendini korumak içinde herkese güvenmiyordu. Saklanıyordu. Akşam gelip, sabah dağlara geri dönüyordu. Ali Askeri'nin mezarının akıbeti hakkında hala bir şey bilinmiyor. Ama KDP peşmergeleri tarafından Zap tarafında bir yerde öldürdüklerini o civarda yaşayan ve şahit olan köylüler söylüyor. Zap vadisi tarafında bulunan Gelye Baze'de Ali Askeri ve KYB peşmergeleri 15-20 gün boyunca KDP peşmergeleri ile çatışmamak için beklediler. Ali Askeri kardeş kanı dökülmesin diye KDP'li peşmergelerle görüşmeler yapmış ve onlara teslim oldu. Ama Ali Askeri'nin yanındaki diğer peşmergeler Ali Askeri'ye KDP'lilere güvenmemesi gerektiğini, herkesi öldüreceklerini söylemesine rağmen Ali Askeri müzakere ile çatışma olmadan oradan çıkmak istedi. Ama olmadı. Dr. Halid Said ve Ali Askeri esir alındıktan sonra öldürüldüler. Beraberindeki yüzlerce KYB'li de ya öldürüldü ya da Irak rejimine teslim edildi.

KYB komutanlarından Dr. Kemal Xoşnav da Şemdinli ve Yüksekova'ya sıkça geliyordu. Baze'de zorda kalan KYB peşmergeleri için Suriye'den silah ve yiyecek getirecekti. Belki de bu yüzden Ali Askeri zaman kazanmaya çalışıyordu. Bilemiyorum. Zap vadisinde ve Şemdinli'de günlerce yürüyen ve sonra da pusuda

kalan KYB'liler, yiyecekleri olmadığı için atlarını kesip yediler. KDP'liler, KYB'lileri ve Ali Askeri'yi kıskaca aldı. 15-20 gün sürdü. Tam bir ihanet süreciydi.

Diğer önemli liderleri de Dr. Halid Said'di. KYB'lilere silah ve erzak götürmek isteyen Dr. Kemal Xoşnav, Yüksekova'nın Irak ve Şemdinli sınırında bulunan Oremar ve Doski bölgesinin ileri gelenleri ile iletişime geçti. Bunun için de onlara para vereceğini söyledi. Çünkü o esnada Ali Askeri ve beraberindeki KYB'liler Qiyade'nin [KDP-Geçici Komite] kuşatması altındaydı. Bunun için de Oremar bölgesinden olan Mehmet Hüseyin isimli biri ile anlaştı. Kendisi Oremari veya Doski aşiretine mensuptu. Hala yaşıyor mu, bilmiyorum. Ama en son Yüksekova'nın Kışla Mahallesi'nde evi olduğunu orada, kaldığını biliyorum. Sonrasında Dr. Kemal Xoşnav silah ve yiyecekleri Mehmet Hüseyin'e teslim etti. Ama Mehmet Hüseyin, Dr. Kemal Xoşnav'ın Ali Askeri'ye yetiştirmek için teslim ettiği silahları ve yiyecekleri sattı. Böylece Ali Askeri ve beraberindeki KYB'liler askeri teçhizattan ve gıdadan mahrum kaldılar. Bu yüzden Ali Askeri teslim oldu. Ama yine de KDP'liler onu öldürdü. Ali Askeri 40'lı yaşlarındaydı öldürüldüğünde. Mezarının yeri nerede bilinmiyor. Ama Zap vadisinde öldürdüklerini tahmin ediyoruz. Çünkü orada teslim oldu.

Irak sınırında. Ali'nin babasının adı Asker'di. Bu yüzden "Askerin Alisi" manasına gelen Ali Askeri ismi verilmişti. 1978 yılında bu çatışmaların olduğu dönemde Celal Talabani iki gün boyunca bizim köyümüzde kaldı. Aynı şekilde Mesut Barzani de o dönemde Şemdinli'deki çatışmaları takip etmek için abisi İdris Barzani ile günlerce Şemdinli'de kaldığını biliyorum. Onlar bunu gururla anlatıyor. Bizler ise Talabani'ye destek verdiğimizi gizlemek zorunda kaldık yıllarca.

> Hüseyin Babe Şex de KYB'nin Ezidi komutanlarından biriydi. O da sıkça geliyordu Şemdinli'ye. O da 1978 birakujisinde KDP tarafından Ali Asker'le beraber öldürüldü. Sonrasında KYB'den ayrılıp yeni parti kuracak olan Noşirvan Mustafa da sıkça gelirdi Şemdinli'ye. Onu da misafir ederdik."

KDP içinde yer alan Yazan ailesi ile KYB'ye DDKD üyesi olduğu için sempati duyan Mustafa Ayber örnekleri, 1978 birakujisinin Şemdinli örneği üzerinde kolektif hafızadaki yerinin farklılığına işaret ediyor. Alan çalışmalarında şunu gördük ki, 1978 birakujisinde hem Şemdinli'de hem de Hakkâri'nin genelinde KYB'lileri destekleyen toplumsal kesimlerin, nispeten daha aydın olan kentli bireyler ve kentin sol siyasi elitlerinden oluşmaktaydı. 1970'lerde Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin tamamına yakını sol fikirlerin farklı yorumlarından oluştuğu göz önünde tutulduğunda bu durum daha anlamlı hale gelmektedir.

Aynı dönemde ve aynı mekânlarda KDP'yi destekleyen toplumsal kesimlere bakıldığında ise geniş aileler, Nakşibendi tarikatı ehli olan kişiler, Barzani ile geçmişten yuna ilişki içinde olan yerel aşiretler ve Türk hükümetinin zımni desteği görülüyor. Burada şunu da eklemek gerekir ki, KYB'lilerin geçiş alanının olduğu Zap Vadisinde "Devrimci Gençlik Köprüsü" olarak bilinen ve içinde Deniz Gezmiş gibi dönemin 68 kuşağının önde gelen solcu gençlerinin yaptığı yardım kampanyalarıyla 1969 yılında, 22 günlük bir çalışma ile inşa edilmiş olan asma köprü de bulunmaktadır.[160] Bu yönüyle Zap bölgesinin Türkiye'deki sol ve sosyalist cereyanlar açısından da bir hafıza mekânını temsil ettiğini ileri sürmek mümkündür.

[160]Detaylı iblgi için bkz. Evrensel Gazetesi "Devrimci Gençlik Köprüsü: Eski bir masal değil '68", erişim 25 Ağustos, https://www.evrensel.net/yazi/86264/devrimci-genclik-koprusu-eski-bir-masal-degil-68

illiyet
lk Gazetesi

AKTEK TREVIRA
YAZLIK ELBİSELİK KUMAŞ
AKIN TEKSTİL

PAZAR 15 HAZİRAN 1969

ALİ HACI KARACAN

GENÇLER ZAP SUYU İÇİN köprü yapacak

■ MiLLiYET, Bu teşebbüsü gerçekleştirmek amacıyla yardım kampanyası açıyor

"Suyu geçmek istedi... Boğuldu...Cesedi kayıp,,

■ Hakkâri ilini bir boydan bir boya kesen Zap Suyu, ancak iki av insanlara rahat yüzü verir... Çoğu zaman suyu geçemeyenlerin hastası kucakta ölür...

SUAT TÜRKER

Demirel, "Türkiye'de Anayasa'ya ve

Resim 4.3.5 Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1969

Sonuç itibariyle Ali Askeri cinayeti, 1977'in Ekim ayından 1978'in sonbaharına kadar, Şemdinli merkez üssü olmak üzere Hakkâri bölgesinde gerçekleşen KDP-KYB çatışmasının sembol bir toplumsal hafıza olarak karşımıza çıkmaktadır. KYB'nin önemli kadrolarından olan Ali Askeri'nin, Dr. Halid Said'in ve Hüseyin Babe Şex'in Hakkâri sınırları içinde kalan Jirki bölgesinde 1 Haziran 1978'de öldürülmelerinin ardından cesetlerinin ortadan kaldırılmış olması, 1978 birakujisi hafızası içinde, özellikle de KYB açısından derin bir travmayı ifade etmektedir.

5. SONUÇ

Xeledbû, kes tasvîb naket, bele çi biken çêbû.

(Yanlıştı, kimse tasvip etmiyor, ama ne yapalım ki oldu)- Necip Nemir (KDP-Geçici Komite Üyesi)

Bu çalışmada, Kürtlerin 4 farklı ülkenin sınırları içinde kalacak şekilde çizilen ulus devlet inşasının dışında kalmasıyla beraber, 20.yüzyılın ortalarından başlayarak günümüze kadar gelen Kürt parti ve hiziplerinin iç çatışmalarını, 1978 yılındaki Hakkâri ve Şemdinli birakujisi örneği üzerinden irdelenmiştir. Bu çalışma için araştırmacının tanıklıklarına başvurmak istediği çok sayıda kişi konuşmak istemedi. Hatta, 1978 birakujisi ile ilgili elinde çok sayıda arşiv bulunan dönemin aydın ve yazarlarından biri, tezin yazarına birakuji hakkında herhangi bir şey yazmaması gerektiği hususunda "uyarıda" bulunmuştur. Bunun nedenini de "hiç kimse masum değildi!" şeklinde açıklamaktaydı. Konuya buradan bakınca, Kürt entelektüel camiası içinde birakuji meselesinin yüzleşme ve tartışma boyutunun güçlü bir arka plana sahip olduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Kürt siyaseti açısından

Çatışan Taraflar	Çatışmanın Yaşandığı Tarih	Çatışmanın Yaşandığı Yer
KDP- KYB çatışması	1 Haziran 1978	Şemdinli, Hakkâri
KDP, KYB ve Türkiye'nin birlik olup PKK'ye karşı çatışması	1992	Irak-Türkiye sınırındaki kırsal alanlar
KYB ve Kürdistan İslami Hareketi Çatışması	1993	Süleymaniye
KDP, İran, Kürdistan İslami Hareketi, Kürt Devrimci Hizbullahı (Hizbullahi Kurdi Şoreşger)'in KYB'ye karşı birlik olup çatışması	1994	Süleymaniye, Halepçe
KYB, PKK ve İran'ın KDP'ye karşı zımni ittifakıyla meydana çatışma	1995	Erbil, Duhok, Zaho'nun kırsal alanları
KDP, Türkiye ve Irak'ın aynı cephede birleşip KYB ve PKK'ye karşı çatışması	1996-1997	Erbil, Duhok, Süleymaniye ve Zaho'nun kırsal alanları

birakuji olgusunun ilerleyen süreçlerde ciddi bir mesele olmaya devam edeceği ileri sürülebilir.

Tablo 5.1 Modern Kürt Siyasi Tarihinde Kürt Hareketleri Arasındaki Çatışmaları Gösteren Tablo

Modern Kürt tarihi içinde meydana gelen ve Kürt toplumsal hafızasında önemli bir yerde duran birakujilere ilişkin yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi şematize edilebilir.

Birakuji olgusunun konuşulmasının istenmediği bir olgu olarak kalması gerektiğine ilişkin yaygın bir ortak kanının olmasının birçok nedeni vardır. Bu olgunun Kürt sosyolojisi içinde sert ve travmatik kılan şeyler yerel aktörlerin ve genel faktörlerin birakujileri yaşandığı dönemlere ilişkin sorumluluk almak istememelerinden ileri gelmektedir. Bununla beraber, KDP, KYB ve PKK gibi yapıların birakuji çatışmalarında sorumluluk sahibi olduklarına dair

bir yüzleşme sürecinden kaçınmayı tercih etmeleri, bu yapıların taraftarlarını da birakuji konusundaki yüzleşme ve tartışma konusunda geride durmasına neden olan bir faktördür. Bütün bunlar Kürt toplumsallığı içinde birakuji olgusunun yaygın bir toplumsal hafızaya sahip olmasının önüne geçememiştir. Yani Kürt toplumsal hafızasında birakuji olgusu kayıtsız ve kaybolmuş bir yerde durmamaktadır.

Elbette ki, Kürtlerin ve Kürt sosyolojisinin toplam ve toptan ele alınması, sosyal bilimlerin çalışma alanı açısından neredeyse imkânsız denilebilecek bir durumu temsil etmektedir. Bu nedenle Kürt sosyolojisine dair çalışmalar yapılırken konuyu, parçalardan oluşan bir bütün şeklinde ele almanın, geniş alanlara yayılan bu meseleyi daha olanaklı kıldığı sonucuna vardık.

Birakuji olgusunun Kürt toplumsallığı açısından içerdiği sosyolojik anlamların literatürde ciddi bir boşluğa işaret ettiği açıktır. Bu konu hakkında sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinin yol ve yöntemleri ile yapılacak çalışmalar, literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Tam da bu nedenle birakuji olgusunun akademik bir çalışmaya henüz konu olmaması araştırmacıyı bu konu üzerinde yüksek lisans tezi yazmaya motive etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere; birçok yönüyle bu çalışma, araştırmacının geniş ailesi için bir tür geçmişle "yüzleşme" ve hafıza çalışmasına da denk gelmektedir. Bu yüzleşme pratiklerinin bireyler bazında kaldığı da bir diğer sonuçtur. Çünkü Kürt toplumsallığının heterojen yapısı, birakuji hakkındaki yüzleşme süreçlerine de doğrudan etki eden bir yapı olmaktadır. Bu çalışmadan çıkarılabilecek bir önemli bir fırsatın da heterojen bir yapıda bulunan Kürt toplumsallığının pozitivist ve genelleyici yaklaşımlarla, yek pare ele alınmasının bu etnik grubun iç dinamiklerini ıskalanması sonucuna neden olduğudur.

Bu tez çalışması, sözlü tarih kaynaklarının geniş bir yere sahip olduğu Kürt kültürü içinde toplumsal hafızayı irdelemenin en iyi yollarından birinin mikrotarih, hafıza ve mekân çalışmalarını beraber yürütmekten geçtiğine işaret etmektedir. Konuya buradan yaklaşınca, birakuji gibi, modern Kürt siyasal hayatında önem arz eden bir meselenin ele alınması hususunda mikrotarih çalışmaları, sözlü tarih, hafıza ve mekân çalışmaları saha araştırmalarında araştırmacıya ciddi avantajlar sağlamıştır. Bu nedenle, bu çalışma, geniş bir tarihe ve alana yayılmış olan birakuji sosyolojisinin daha anlaşılır olabilmesi için Mayıs 1978'de "Barzanicilerin" ve "Talabanicilerin" Suriye, Irak ve Türkiye'nin sınırlarını kapsayan olaylardan sonra, özelde Şemdinli'de daha genelde ise Hakkâri'de, meydana gelen KDP-KYB çatışması örneğini ele almaktadır.

Kürtler arası iç çatışmaların görüldüğü sınır mekânlarda, sınır mekanizmaları kimi zaman benzer, kimi zaman farklı politikalar uygulayan dört ayrı (Türkiye, İran, Irak, Suriye) devletçe, farklı biçimlerde işletilmektedir. Bölgedeki katı sınır politikalarına rağmen, sınırın farklı taraflarında yaşayan insanlar arasındaki dini, kültürel ve siyasi ağlar yoğun ve açık olmaya devam etmiştir. Bununla beraber, Kürtler arası iç çatışmalar zamanla Suriye, Irak, İran ve Türkiye'nin iç ve dış politikalarının da bir konusu/denge unsuru haline gelmiştir. Bu yüzden birakuji meselesini tartışırken muhakkak ulus devlet ve sınır anlayışına denk gelmekteyiz.

Kürt toplumsallığı içinde var olagelen "kan davası" olgusu, değişen ve dönüşen modern dünya koşulları ile beraber, Kürt siyasi elitleri arasındaki farklı ilişkilerde, tamamen olmasa bile, kan davasını hatırlatacak yeni formlarda görünür hale geldi. Kan davası olgusunu birakuji olgusundan ayıran temel unsur da tam olarak burada görünmektedir. Kan davasının

özneleri kendi halindeki sıradan Kürtler iken, birakuji olgusunun asıl özneleri ise siyasi meziyetlerle donatılmış olan parti elitleridir.

Bu tez, çalışma sahası olan Hakkâri ve Şemdinli'de cereyan etmiş olan 1978 birakujisine ilişkin henüz yüzleşilmemiş olan çok sayıda vakadan bahsetmektedir. Örneğin, KYB peşmergeleri, esas olarak Irak'a geçmek için uzun bir yolu tercih etmişlerdir. Bunun nedeni de Bradost bölgesinden Irak'a geçebilmek için tek yolun Şemdinli'de bulunan ve kendilerine yakın olduklarını düşündükleri ve iletişimde oldukları yerel aşiretler olmuştur. Zira, Türkiye'nin Zaho ve Duhok sınırındaki aşiretlerin tamamı KDP'yi hem maddi hem de manevi olarak destekliyordu. Bu nedenle, KYB'liler alternatif yollar bulmayı amaçlıyordu. Şemdinli'de *Gelişim* ve *Gare* köyleri, Yüksekova'da Doski ve Oremar köyleri ile Hakkâri'nin *Baze* bölgesini sırasıyla takip etmeye çalışıp, buradan Suriye ve Irak sınırında bulunan Irak'ın Zaho vilayetine geçmek istedikleri anlaşılıyor. Meydana gelen 1978 birakujisi de tam olarak bu bölgelerdeki aşiretler ve KDP-Geçici Komite'nin ortak eylemleriyle cereyan etti.

Bu çalışmadan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da şudur: 1978 birakujisi, Hakkâri'de, ideolojinin yerel toplumsal yapı karşısında yenildiği bir olaydı. KYB, DDKD gibi dönemin Türkiye'deki sol cenahların yükselişinin kendilerinin sosyalist yapısı ile uyum sağlayabileceğini ve işlerini kolaylaştıracağını düşünürken, dönemin Behdinan ve Hakkâri'sindeki toplumsal yapıyı oluşturan aşiretli ve geleneksel yapının Molla Barzani'yi bu denli sahiplenebileceğini hesaba katmadığı anlaşılıyor.

1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca Kürt coğrafyasında farklı ülkelerin sınırları içinde birakuji olgusu, kendi dilini ve literatürünü oluştururken, 1980'li yıllar ve 1990'lı yıllarda ise Kürt sosyolojisi için birakujiyi görünür kılan yeni toplumsal ve siyasal dinamiklerin ortaya

çıktığını görüyoruz. Tam da bu nedenle bu tez çalışması, birakuji olgusunu sosyoloji disiplinin imkânları ile Kürt siyasal cereyanlarının kendi aralarında çatışma yoluyla ilişkilenme biçimi üzerine odaklanmıştır. Bu ilişkilenme sürecinde yerel dinamiklerin önemli bir aktör olduğu görülmüştür.

Kürt siyasi partiler arasında cereyan eden çatışmaların akademik olarak, henüz yeterince çalışılmamış olmasının birçok nedeni var. Bunlardan en göze çarpanı, bu mesele hakkında yapılan çalışmaların daha ziyade literatür taramalarına dayanması ve alan çalışmalarının eksik olmasıdır. Diğeri ise, Kürtler arası iç çatışmalarda yerel dinamiklerin ve aktörlerin birakujilerdeki etkisinin ıskalanması durumudur.

Kürt siyasal hayatı içindeki siyasi elitlerde birakuji ile yüzleşme pratikleri neredeyse yok denecek kadar az. Bu nedenle de birakuji olgusu, Kürt siyasi hayatı içinde, sürekli olarak kendini yeni formlarda üretme imkânı bulabiliyor. Kürt sosyolojisi içinde birakuji siyasetinin geleceği konusunda iyimser olmak pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle birakuji üzerine yapılan çalışmaların daha fazla yaygınlık kazanması sağlanabilir. Aksi durumda birakuji, Kürt siyasal hayatında bir tabu ve travma olmaya devam edecektir. Bu yüzden de birakujinin bir ihtimal ve tehdit olarak Kürt sosyolojisi içinde varlığını sürdürmektedir.

Kürt toplumuna ilişkin yapılan çalışmalarda, Kürtlerin homojen bir yapıdan müteşekkil olduğunun düşünülmesi, Kürtler arasındaki dilsel, kültürel, ekonomik ve politik farklılıkların görünmez olmasına neden olmaktadır. Bu yüzden de Kürtlerin parti kurma deneyimi edinmesiyle beraber ortaya çıkan “örgütlü iç çatışmaların” hakkıyla tartışılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla beraber, etnik çatışmalara ilişkin geniş bir literatür bulunurken, etnik grupların kendi içindeki çatışmalara yönelik geniş bir akademik literatürün henüz

oluşmadığı görülüyor. Bundan Kürt sosyolojisi üzerine yapılan akademik çalışmalar da nasibini almaktadır. Bu nedenle, modern Kürt tarihinin farklı zamanlarında cereyan etmiş olan birakujilerin istatistiksel olarak tespit edilmesi ve literatüre kazandırılması önemli bir ihtiyaçtır.

6. KAYNAKÇA

AEGLETON, William (1976), Mahabad Kürt Cumhuriyeti 1946, Koral Yayınları, İstanbul

AGAMBEN, Giorgio (2917), Auschwitz'den Artakalanlar: Tanık ve Arşiv, Çev. Ali İhsan Başgül, Dipnot Yayınları, Ankara

AKDOĞAN, Lütfü (2007), Molla Mustafa Barzani Anlatıyor, Arkaplan Yayınları, İstanbul

AKŞİN, Sina (2007), Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003, Cem Yayınevi, İstanbul

ANDERSON, Benedict (2007), Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. Çev. İskender Savaşır, 4. Basım. Metis Yayınları, İstanbul

ARSLAN, Ruşen (2020), Ömrü Kısa Etkisi Büyük Kürt Örgütlenmesi Devrimci Doğu Kültür Ocakları-DDKO, İBV Yayınları, İstanbul

ATTAR, Ali Rıza Şeyh (2004), Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler, Ağaç Kitabevi, İstanbul

AZİZ, Mahir Abdul (2013). Irak Kürtleri: Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik, Kitap Yayınevi, İstanbul.

BABEKR, Xoşevi- SHEHTMAN, Pavel (2010), Kürdistan Bayrağının Altında Mustafa Barzani: Yaşamı ve Eylemi, Çev. Kamiz Şeddadi, Avesta Yayınları, İstanbul

BALEKOĞLU, Ferhat (2021), Diploması Tarihi-3. Kürt Dosyası 1972-1975, Doğu Batı Yayınları, Ankara

BALLI, Rafet (1991), Kürt dosyası, Cem Yayınevi

BAUMAN, Zygmunt (2002), Sosyolojik Düşünmek. Çev; Akın Emre Pilgir. 3.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

BERMAN, Marshall (1994). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çev. Ümit Altuğ-Bülent

Peker, İletişim Yayınları, İstanbul

BENGIO, Ofra (2012), The Kurds of Iraq : Building A State Within A State

BİLGİN, M.Sıraç (2006), Barzani, Do Yayınları, İstanbul

BILMEZ, Bülent; ASLAN, Şükrü; KAYACAN, Gülay. Toplumsal bellek, kuşaklararası aktarım ve algı: Dersim'38'i hatırlamak. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

BRUİNESSEN, Martin Van (1992), Kürdistan Üzerine Yazılar, Çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul.

BRUİNESSEN, Martin Van (2006), Ağa, Şeyh, Devlet, Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul

ÇANDAR, Cengiz (2015). Mezopotamya Ekspresi: Bir Tarih Yolculuğu. İletişim

Yayınları, İstanbul

CHALIAND, Gérard (ed.) (1993), A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan, Olive Branch Press

CEMAL, Hasan (2003), Kürtler, Doğan Kitap, İstanbul

COLLINWOOD, Robin George (1946), The Idea of History, Oxford University Press

ÇELİK, Adnan (2016), Kürdistan Yerellerinde 90'ların Savaş Konfigürasyonu: Baskı, Şiddet, Direniş. İsyan, Şiddet, Yas: 90'lar Türkiye'sine Bakmak

DAĞDEVİREN, Zülfü (2021), Irak'ta Kürt Milliyetçiliği ve Kimliğinin Tarihsel Gelişimi, Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi

EROĞUL, Cem (1998), Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara

ERDOST, Muzaffer İlhan (1993), Şemdinli Röportajı, Onur Yayınları, Ankara

FENTON, Steve (2001), Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür, Çev. Süleyman Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara.

GOFFMAN, Erving (2017), Kamusal Alanda İlişkiler, Çev. M. Fatih Karakay, Heretik Yayınları, Ankara

GUNTER, Michael M. (2009), The A to Z of the Kurds, Scarecrow Press

GÜRSES, Mehmet (2018), Anatomy of a Civil War: Sociopolitical Impacts of the Kurdish Conflict in Turkey, University of Michigan Press

HALBWACHS, Maurice (2017), Kolektif Hafıza, Çev. Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara

HOWARD, Michael, "War and Nations," in Nationalism, eds. John Hutchinson and Anthony Smith, Oxford University Press

JWAİDEH, Wadie (2007). Kürt milliyetçiliğinin tarihi: kökenleri ve gelişimi, Çev. İsmail Ferhat Çekem ve Alper Duman, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, Doğan (1968), Barzaniler ve Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Yörük Matbaası, İstanbul

KURT, Mashuq Mehmet (2015), Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah, İletişim Yayınları, İstanbul

KUTSCHERA, Chris (2001), Kürt Ulusal Hareketi, Çev. Fikret Başkaya, Avesta Yayıncılık, İstanbul

LEFEBVRE, Henri (1998), Modern Dünyada Gündelik Hayat, Çev. Işın Gürbüz, Metis

Yayınları, İstanbul

LEVİ, Primo (1996), Bunlar da Mı İnsan, Çev. Zeyyat Selimoğlu, Can Yayınları, İstanbul

MCDOWALL, David (2021), A Modern History of the Kurds, Bloomsbury Publishing

MACDOWALL, David (2004), Modern Kürt Tarihi, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayınları, İstanbul

MUNADİL, El (1976). Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi: Bir İhanet Tarihi, Çev. Şadi Ozansu, Köz Yayınları, İstanbul

NICHANIAN, Marc (2011), Edebiyat ve Felaket, Çev. Ayşegül Sönmezay

O' BALLANCE, Edgar (1961), 1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi, Çev. Mehmet Göreli, Yöntem Yayınları, İstanbul

ORAN, Baskın (1998), Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti. 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ÖZKIRIMLI, Umut (1999), Milliyetçilik Kuramları, Doğubatı Yayınları, Ankara

PIERRE, Nora(2021), Hafıza Mekânları, Çev. Mehmet Emin Özcan, Doğubatı Yayınları, Ankara

SARAÇOĞLU, (2006), Cenk Türkiye ve Irak'taki Kürt Hareketinin Evrimi Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalı Bir Tartışma Çerçevesi, Praksis Dergisi

SCHMİDT, Adams Dana (1977), Barzani'yle Konuşmalar. Çev. Ahmet Dere, Yöntem Yayınları, İstanbul.

SHAYEGAN, Daryush (1991), Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Şizofreni, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul.

SMITH, D. Anthony (2002), Ulusların Etnik Kökeni, Çev. Sonay Bayramoğlu, Dost Kitabevi Yayınlar, Ankara

SİMMEL, Georg (2003). Modern Kültürde Çatışma, Çev. Tanıl Bora- Nazile Kalaycı-Elçin Gen- Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul.

SUDOPLATOV, Pavel (1996), Baba Barzani. Çev. Burak Gürbüz, Yeni Yüzyıl

TEJEL, Jordi (2008), Syria's Kurds: History, Politics and Society

TURGUT, Hulusi (1969), Barzani Dosyası, Asya Matbaası, İstanbul.

TURGUT, Hulusi (2008). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni XIX.

YALÇIN-HCKMANN, Lale (2002). Kürtler'de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri. Çev. Gülhan Erkaya, İletişim Yayınevi, İstanbul

YEĞEN, Mesut (2003), Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınevi, İstanbul

YILDIZ, Kerim (2005), The Kurds in Syria: The Forgotten People, Pluto Press,

Gazeteler

Hürriyet

Milliyet

Yeni Gazete

İnternet Siteleri

http://www.kongrakurdistan.eu/ku/belgeya-stratejik/ “Belgeya Stratejîya Neteweyî ya Kurdistanê” 29.10.2022

HTTPS://WWW.BBC.COM/NEWS/WORLD-MİDDLE-EAST-15467672 “Iraqi Kurdistan Profile” 29.10.2022

HTTPS://WWW.REFWORLD.ORG/DOCİD/469F38A6C.HTML “Chronology For Kurds İn İraq” 29.10.2023

https://www.mepanews.com/irak-kurdistani-ic-savasi-1994-1997-36261h.htm

https://www.youtube.com/watch?v=Vl6JWsGi_G8 “Belgefilma Celal Talabani”, 26.10.2023

https://www.youtube.com/watch?v=NZh4wAuQMhA “Barzani kimdir? Osman Pamukoğlu”, 14.10.2023

https://212541.forumromanum.com/member/forum/forum.php?action=std_show&entryid=1070403849&USER=user_212541&threadid=2 “Ali Karahan”, 12.11.2022

https://www.youtube.com/watch?v=O4kHzmNTzag “Peşmergên bakur, (kuzey peşmergleri), Abdulah Gerdi”, 11.08.2022

https://www.youtube.com/watch?v=rHi20maqXc8 **"**Türkiye'de Hizbullah | 1998", 07.06.2021

www.bilgin.nu/books/barzani/5.php "Kasım iktidarı ve 1958-1961 kesiti", 08.20.2021

https://www.mepanews.com/irak-kurdistani-ic-savasi-1994-1997-36261h.htm"Irak Kürdistanı İç Savaşı (1994-1997)", 01.09.2022

https://www.youtube.com/watch?v=lmA69yWRlC0 "Çöküşten sonra her iki taraf da bir devletin parasıyla kardeş katli için yeniden örgütlendi" 09.09.2022. Sorani: [دوای هەرەس هەر لایە و بە پارەی دەوڵەتێک خۆی ڕێکخستەوە بۆ براکوژی]"

https://www.youtube.com/watch?v=QpqEHrHzF00&t=123s "Kardeşlerin arkasından kavga etmek ve kardeşleri kardeş katline zorlamak", 10.08.2023. Sorani: [شەڕی پشت ئاشانی براکان و ناچارکردنی براکان بۆ براکوژی]"

https://www.youtube.com/watch?v=HGn1eEdYxyk&t=103s "Sabiha Şeyh Celal ile Rudaw ve Tarih - Ali Askari'nin eşi ve yoldaşı", 11.08.2023

https://www.youtube.com/watch?v=OLDTQVVLMfM "1978 Hakkâri trajedisi... KYB liderlerinin sonbaharı", 06.06.2022 Soranice:" [کارەساتی هەکاری ساڵی ١٩٧٨... پایزی سەرکردەکانی یەکێتی]"

https://youtu.be/OXSZSLuOZR4 "Sadıq Emere Sindi", 10.05.2023

https://merip.org/1986/07/major-kurdish-organizations-in-iraq/ "Major Kurdish Organizations in Iraq", 10.05.2022

https://merip.org/1986/07/the-kurds-between-iran-and-iraq/ "The Kurds Between Iran and Iraq", 09.07.2022

http://kurdarastirmalari.com/yazi-detay-oku-142 "49'lardan PKK'ye Türkiye'de Kürt Mobilizasyonuna Kuşak Ekseninden Bir Bakış", 11.11.2022

https://web.archive.org/web/20110824172753/http://www.kurdsat.tv/news.php?id=7&type=biography “Ali Askari (1936-1978)”, 11.11.2021

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/144796 , 12.12.2021

https://merip.org/1984/02/the-kurds-in-turkey/ , 29.10.2023

https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/33548/208172.pdf?sequence=1&isAllowed=y “BAAS Partisi ve Kuzey Irak Güvenli Bölgesi” 10.10.2023

Makaleler

Barzani ve SSCB: Ölü doğan bir ittifak mı? // Kürt tarihi dergisi. Ekim-Kasım-Aralık 2019 Sayı: 38. S.14-21.

KÜÇÜK, Bülent; ÖZSELÇUK, Ceren. Mesafeli’Devletten ‘Hizmetkâr’Devlete: AKP’nin Kısmi Tanıma Siyaseti. *Toplum ve Bilim*, 2015, 132.1: 162-190.

Paul Brass, ' Elite Groups, Syınbol Manipulation and Ethnic ldentity among the Mus liins of South Asia'; Paul Brass (der.), Ethnic Groups and the State (Londra: Croom Helm, 1985); Paul Brass, Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison (Yeni Delhi, Newbury Park: Sage Publications, 1991).

YARDIMCI, Sibel; ASLAN, Şükrü. 1930’ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2008, 11.44: 131-153.

Umut Tümay ARSLAN YEĞEN, Gecikmiş Modernlik, Ulusal Kimlik ve Türk Sineması (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007)

Röportajlar

https://birartibir.org/kurt-koridorunda-yuruyus/ “Niyazi Dalyancı ile 1978’deki Celal Talabani Röportajı Üzerine”, 03.04.2023

7. TEZ ÇALIŞMASI İÇİN GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER

Mehmet Sıddık (1944- …), Yazar tarafından yapılan ses kaydı, Şemdinli, KDP-İ eski peşmergesi, 21 Eylül 2023

Ömer Kaya (1955- …) Yazar tarafından yapılan ses kaydı, KDP eski peşmergesi, Çukurca, Yüksekova

Hanzade (1961- …),Yazar tarafından yapılan ses kaydı, Mart 2021, Şemdinli-Yüksekova

Mustafa Ayber (1946- …)Yazar tarafından yapılan ses kaydı, 10 Ağustos 2022, KYB ve DDKD eski üyesi (Şemdinli)

Hüseyin Verimli (1946- …) Yazar tarafından yapılan ses kaydı, Nisan 2022, KDP-Geçici Komite üyesi (Gunde Baze-Yüksekova)

S.T (1949-…) (Hakkâri Merkez, DDKD yöneticisi)

Sinan Çiftyürek (1952-…), Yazar tarafından yapılan ses kaydı, 6 Temmuz 2023, 28. Dönem Van Milletvekili, KKP Genel Başkanı

Mustafa Acar (1956-…), Yazar tarafından yapılan ses kaydı, Temmuz 2022, (Hakkâri merkez, politikacı, dönemin hem tanıklarından hem de sanıklarından)

Ferhat Yazan, Xani Aşireti, Babasının yazılı anıları ve arşivleri, KDP'li binbaşı Ahmet Yazan'ın oğlu,

Necip Nemir (1960- …) Yazar tarafından yapılan ses kaydı, 9 Eylül, 2022, Şemdinli, KDP-Geçici Komite'nin Türkiye'deki kurucularından.

Kâzım Arık (1946- ...) Yazar tarafından yapılan ses ve görüntülü kaydı, Nisan 2023, Dersim, Sait Kırmızıtoprak'ın kuzeni

ÖZGEÇMİŞ

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Yüksek Lisans Programı (2021 - 2023)
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ankara, Türkiye (2015 - 2020)
Yüksekova Listesi (2005 - 2009)

2021-2023 yılları arasında; ODTÜ, Ankara Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, 17. Sosyal Bilimler Kongresi'nde ve muhtelif STK'larda akademik sunumlar yaptı.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (Türkiye) (2022- Devam)

- Prof. Dr. Şükrü Aslan nezaretinde "Türkiye'de Nüfus ve Etnisite Politikaları" dersi kapsamında yazılan derleme kitabın editörlüğünü ve yazarlığını yaptı,

Konuk Hoca- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Gönüllülük Çalışmaları Dersi (2022)

- Doç. Dr. İlkay Türkoğlu'nun açmış olduğu dersinde sivil toplum üzerine konuk hoca olarak derslere katıldı.